vi mänskor

nr 1–2 1984 årgång 36
pris 20 kr (befriad från moms)

ÄVENTYR

477-1

innehåll:

Dragspelerskan sid 45

Hjältinnan i närbild sid 16

Nora sid

Kari sid 63

Äventyrstext sid 42

Marit sid 48

Barbro sid 4

Amelia sid 28

Vargdanserskan sid 9

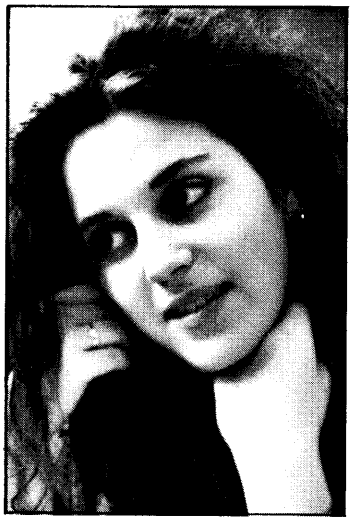

Marina sid 52

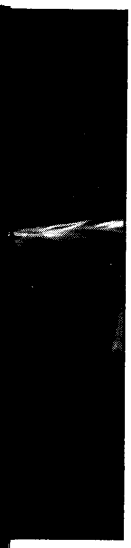

sid 58

Mia sid 22

Barn & Äventyr sid 33

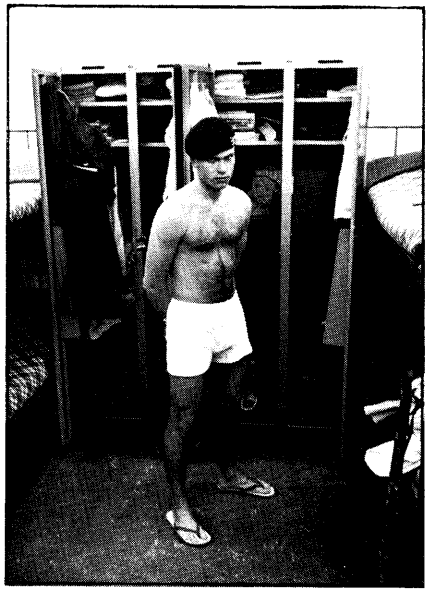

Kustjägare sid 67

Emma sid 36

Barbro Lindgren:

– Nu gör jag bara det jag vill!

□ För författaren Barbro Lindgren är äventyret att ha en helt orörd dag framför sig. En dag som hon kan göra vad hon vill med.

– Jag vet inte vad som ska hända. Jag vet inte var jag hamnar. Äventyret är att jag ger mig iväg utan mål. Att jag har den friheten.

– Om jag har en bestämd tid att passa är den dagen förstörd.

Vi sitter och pratar på "Gubbhyllan", ett fik på Skansen. Det är Barbro Lindgren som har föreslagit mötesplatsen. För det är ofta just på Skansen Barbro upplever sina äventyr. Där iakttar hon till exempel barnbarnets makt över morfadern, som i den nyskrivna dikten här intill.

Jag förknippar Barbro Lindgrens namn med galna lekar och upptåg, med fantastisk fantasi och vilda äventyr, för det är det gott om i flera av hennes böcker. Och det visar sig mycket riktigt nu när vi träffas att Barbro Lindgren har tänkt massor på äventyr. Och på frihet. Och hon delar generöst med sig av sina tankar och erfarenheter, med sin ljusa glada röst. Det känns fritt och otvunget att prata med henne, man blir lätt till sinnet av det.

Barbro Lindgren är mest känd som barn- och ungdomsförfattare, men hon har skrivit vuxenböcker också. Hon debuterade med en diktsamling för vuxna 1967 och har skrivit ett 40-tal böcker sedan dess. Mest känd är hon kanske för böckerna om Loranga, Masarin och Dartanjang och deras vilda äventyr, älskade av många barn. Hennes böcker är flitigt tummade på barnbiblioteken, ofta finns de i fyra, fem exemplar vardera.

– Jag måste känna mig helt fri när jag ska skriva en bok, berättar hon. Jag har en utgångspunkt när jag börjar, sedan vet jag inte vart det tar vägen. Plötsligt tar det en vända som jag inte visste att det skulle göra. Det är det som är roligt. Det är ett äventyr.

Frihet och äventyr är samma sak för Barbro.

– Det är något som jag slagits för som en galning hela livet, säger hon.

Men det har tagit tid att erkänna hur viktig den här friheten är. Och hon har fått övervinna mycket rädsla.

– Jag har varit otroligt rädd, berättar hon.

– Ett tag trodde jag att det fanns en massa saker man måste göra. Och så gjorde jag det. Hade släktkalas till exempel. Tackade ja till alla inbjudningar. Så som de flesta vuxna tror att de måste göra.

Men numera tackar hon nej för det mesta.

– Nu gör jag inget som jag

inte vill.

– Jag firar knappast jul. Jo, skinka kokar jag, det tycker jag om. Men jag vill inte ha julklappar. Vill någon ha det får dom gå nån annanstans.

– Jag är sån att jag går och lägger mig på nyårsafton istället för att sitt uppe och vänta.

Vad säger familjen om det, undrar jag, som vet att hon har en man och två nästan vuxna pojkar.

– Dom är likadana!

– Men det har tagit tid att komma hit, fortsätter hon. Jag fick vara stark. Nu känns det hemskt skönt att slippa tvinga sig till saker.

Hon tycker det är skönt att slippa ha ett vanligt arbete.

– Jag har alltid haft en otrolig frihetslängtan. Jag har nästan alltid slutat skolor och jobb. Antingen själv gått eller blivit uppsagd. Det var så när jag var liten också. Trivdes jag inte, ja då gick jag.

– Det är skönt att ha ett så här fritt jobb. Att jag kan leva som jag vill idag hör naturligtvis ihop med att jag har så pass många böcker bakom mig och att de går bra.

Men det är inget dagdrivarliv hon lever.

– Jag arbetar hela tiden. Jag arbetar med mig själv. Och med att skriva.

En dag på Skansen

Hon upplever ofta äventyr här på Skansen. Äventyr i det lilla formatet. På Skansen kan man iaktta så många olika liv utan att själv behöva delta.

– Det är skönt, när dom pratar om fullständigt ointressanta saker. Då slipper man svara.

En dag på Skansen: äntligen ska familjen ha det lite trevligt tillsammans, göra nåt skoj. Och så går det snett...

– Man ser så många par med småbarn. Bara genom att iaktta dom kan man gissa sig till hur de träffades, vilka som kan fungera ihop och vilka som absolut inte kan det... Man ser hur svårt föräldrar har att sätta sig in i hur barn är, vad de tänker, hur de fungerar. Ändå var det inte så länge sedan de själva var barn.

– Man behöver inte gå långt för att hitta äventyr när man är barn. De små barnen ser ekorrarna och änderna. Men elefanterna, dom är alldeles för stora!

Bilbanan är en dramatisk plats. Där kan det hända mycket, avslöjar Barbro.

– Man ser och hör så mycket. En massa konflikter. Det är intressant att höra hur de löser dem. Ofta väldigt dåligt...

Vill du inte gripa in ibland, undrar jag.

– Jovisst vill jag det!

Och Barbro berättar om en mamma och hennes lilla flicka. Flickan ville åka bilbanan och hade fått löfte om det men sen tog mamman tillbaka sitt löfte och ungen skrek i högan sky och var högröd av ilska. Men mamman höll emot av något obegripligt skäl, förmodligen prestige.

– Då kunde jag inte hålla mig, säger Barbro. Jag gick fram och sa till flickan: "Jag tycker du har rätt". Sen gick jag snabbt därifrån, utan att våga titta på mamman.

– Jag solidariserar mig alltid med dem som är i underläge, fortsätter hon. Med dem som är förtryckta. Jag reagerar våldsamt mot orättvisor. Inte bara mot barn. För gamla som inte får leva sina egna liv. För människor som förtrycks på sina arbetsplatser. Mot människor som missbrukar sin makt.

Alltmer asocial

Det liv som Barbro lever kräver större och större frihet.

– Jag har blivit alltmer asocial med åren, berättar hon. Jag uppför mig inte som man ska, passar inte in i sociala sammanhang. En gång gick jag i alla fall bort på en författarträff som förlaget hade. Men jag stod inte ut med så mycket människor. Så jag gick och satte mig ensam bakom en växel. "Är det nån som vill prata med mig så säg att jag sitter här bakom växeln", sa jag. De kom med mat till mig där jag satt. Jag vågade inte gå fram och umgås.

– Man kanske blir sån när man är van vid stor frihet. Jag måste vara ensam för att uppleva min frihet. Eller vara med någon jag känner väldigt väl och som känner likadant.

– Men de flesta kan ju inte gå omkring som jag. De har inte tid.

Det är viktigt med balansen. Att det blir lagom mycket frihet och ensamhet. Barbro berättar om när hon reste ensam till Florens en vecka.

– Jag är inte sån som går fram och tar kontakt med främmande människor. Och jag kunde inte språket. Jag sa inte ett ord till någon på tre dar. Det var otäckt.

Även för författare finns det gränser för friheten.

– Det finns alltid några att ta hänsyn till konstaterar Barbro. Min mamma börjar bli gammal nu. Och då måste jag ställa upp

Gör om verkligheten lite grann

Hur får du ihop dina berättelser?

– Jag tar bara verkligheten och gör om den lite grann. I Loranga-böckerna är Loranga min man, Dartanjang hans pappa och Masarin vår son. I böckerna om Sparvel utgår jag från min egen barndom. När jag skrev Jättehemligt och Världshemligt och Bladen brinner, som är en flickas dag-

En suverän i sin vagn
ger sina order
och skriker vanmäktigt
när den förslavade morfadern
stannar vid fel djur
eller hastar förbi rätt
Elefanten däremot
är så ofantligt stor
att suveränen
aldrig får syn på den
Förhäxad följer han
en ekorres krumsprång
över staketen
Den osynlige elefanten
har en orientalisk matta
på ryggen
för kylans skull
Morfadern tvingas galoppera
för att inte förlora kontakten
med ekorren
som verkligen är uppe i varv nu
Domptören skriker:
– FORTARE!
Gamlingen rusar på
– FORTARE!
Elefanten är för länge sen
försvunnen
Ekorren syns inte heller till
Suveränens kinder
är spända som ballonger
han håller armarna
triumfatoriskt höjda
Gamlingen galopperar vidare
men övergår så småningom i trav

Barbro Lindgren
Dikten hitills opublicerad

Erja Lempinen

böcker, så använde jag mina egna gamla dagböcker som stöd för minnet. Men jag använde inget av texten. Den var alldeles för långrandig och tråkig.

– För mig är min egen barndom ett långt äventyr när jag tänker tillbaka på den idag, berättar hon. Jag var ett besvärligt barn till jag blev fem år. Då blev jag alldeles för snäll. Men jag hade en viss frihet, dom litade på mig. Jag kunde röra mig lite som jag ville, bara jag passade tiderna.

– Jag sökte mig till olika ställen, Gick på bakgårdarna. Gick hem och hälsade på gubbar och gummor. Jag fick rensa fisk i fiskaffären och äta tillsammans med fisktanten. Jag letade efter saker på skrothögar. Där kunde man hitta de mest otroliga saker.

– Farmor och farfar bodde vid Klarälven i Värmland, farfar hade affär där. Alla i traktnen kom dit. De kom ofta genom bakdörren. Jag lärde känna alla. Farmor kardade, spann och vävde. Det fanns en hovslagare där som satte skor på hästarna.

– Det är fantastiskt att ha varit med om allt detta. Och dagarna verkade oändliga på den tiden!

Drömmen om ett eget rum

Barbro pratar om hur viktigt det är att ta vara på kreativiteten.

– Om man har perioder av mycket åtaganden och tider att passa och sen till slut äntligen får tid för sig själv så kommer inget... Man får gå och vänta. Det är otäckt. Ibland har jag väntat i månader... Och man är hela tiden rädd för att det inte ska komma igen!

Hon drömmer om ett eget arbetsrum. Om hon bara hade det, tänker hon, då skulle hon kunna skapa!

– Det ska ligga högt. Med mycket ljus. Med en atmosfär som är på ett mycket speciellt sätt, jag har svårt att förklara hur. Hittills har jag bara haft arbetsrum som legat längst ner, mörka kyffen.

Hon behöver en plats där hon kan koncentrera sig. Där hon kan kasta ner uppslag lite som hon vill.

– Artiklar och sånt kan jag skriva hemma, men inte prosadikter som jag arbetar med nu.

– Men när jag väl får det där rummet, då kan jag väl inte skriva vad jag vill i alla fall... Då är det väl nåt annat jag saknar.

Nu sitter hon ofta ute på fik och skriver, här på "Gubbhyllan" till exempel.

Att komma över gränsen

Tror du alla skulle kunna skapa om de fick de här möjligheterna till frihet som du har, undrar jag.

Nej, det tror inte Barbro. Men hon tror att alla skulle komma längre i sin utveckling.

– Det beror på vad man har i sig att ta av, tror Barbro. Det finns duktiga begåvade människor som aldrig kommer över gränsen, som det aldrig lyfter för.

– Det händer att jag blir lite glad av något jag skriver, säger hon. Till exempel böckerna om Sparvel. Dom stämmer. Dom är så bra dom kan bli i sin genre. Men det är ändå definierat, ramarna är satta.

– Nu vet jag ungefär vad jag kan. Var jag står. Det är inga överraskningar.

Det måste kännas tryggt?

– Javisst, det är det bästa. Det är bland annat det man vill uppnå.

– Numera går det mycket långsammare för mig att skriva, berättar hon. Jag har mycket högre krav på mig själv. Och jag är mycket mer osäker på om det nånsin kan bli så bra som jag hoppas att det ska bli. Jag kanske aldrig når dit jag verkligen vill. Men jag vet att jag har möjligheterna.

Ålder ger frihet

Barbro är äldre än hon ser ut. snart 50 år, fast hon ofta fnittrar som en tonåring och ser yngre ut med sitt långa hår, sina glasögon och sina glada ögon.

– När man blir över 40 blir man medveten om att livet faktiskt tar slut. Innan 40 trodde man att det skulle hålla på i evighet.

– Men det innebär också en viss frihet. Jag frigör mig från platser och saker. Det känns mer och mer som ett behov att jag vill göra mig av med saker. Men lite vill jag ha. Det ska vara precis lagom. Och det ska vara vackert och funktionellt.

Att få barn, är det att få kontakt med barnet inom sig, undrar Erja, fotografen, som är med barn.

– Njaaa... Barbro är tveksam.

– Det kommer sen när dom blev större, tycker hon.

– Jag fick efterhand språket tillbaka när dom började prata. Och det har jag använt i böckerna. Men det språket har jag nästan glömt nu när de är stora.

– Det är roligt att följa dem. Du har hela sagovärlden och alla sångerna! Läs mycket, det är det bästa, tycker Barbro. Sitt på kvällarna på sängkanten och berätta. Det är äventyr! □

Ann Rudberg

Vargdanserskan

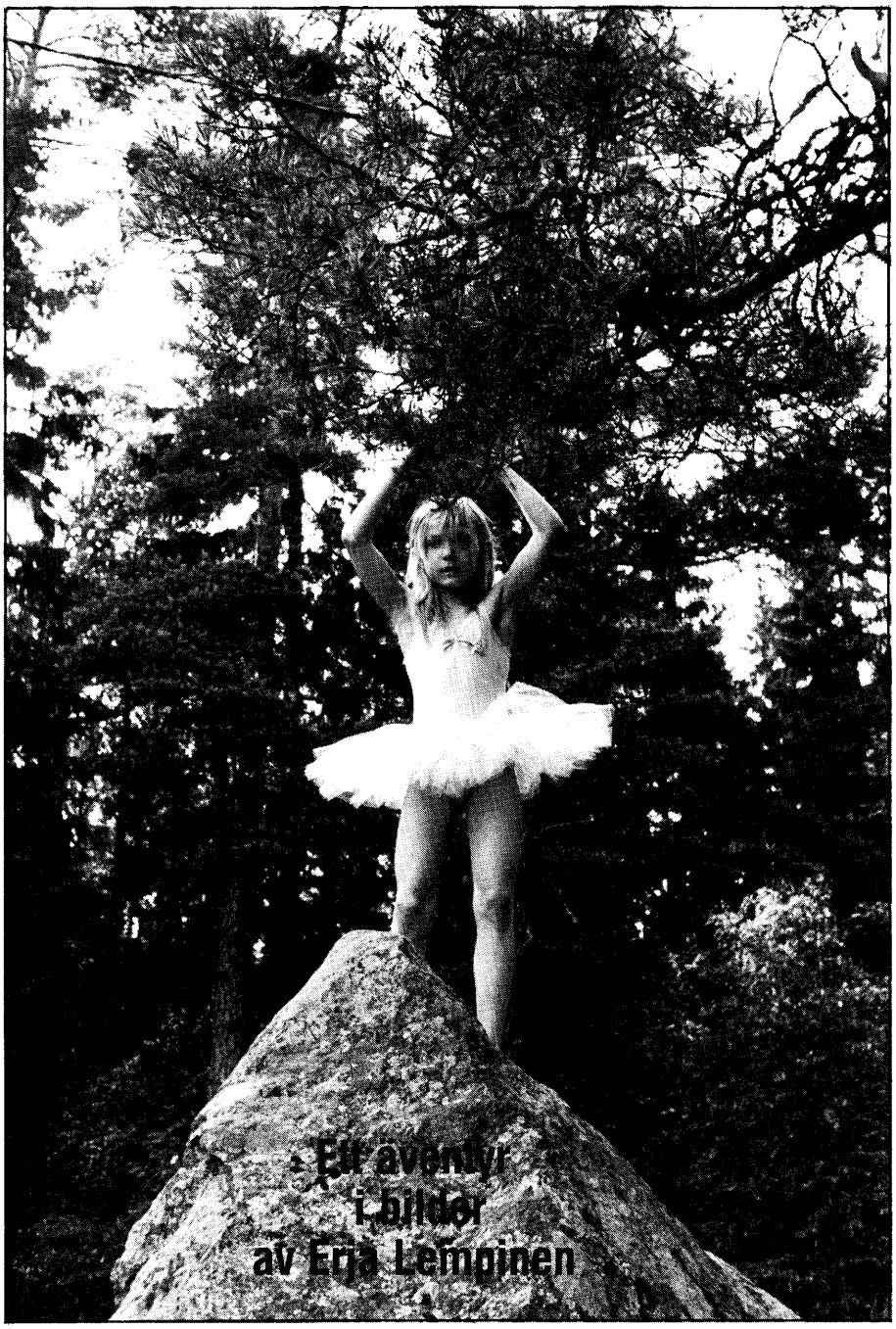

”– Kom! Jag skall visa hur jag dansade för vargarna i Kolmården!

Esma tar mig med ut i skogen och börjar sin fantastiska dans.

Hon är sex år, jag har känt henne rätt länge.

Esma lever för sin dans, den egna dansen utan regler som kommer inifrån. Hon vill inte vara någon söt ballerina som vi skall titta på, le åt på vuxenvis.

För henne är dansen en urkraft.

Esma förtrollar mig med sin vargdans, hon kommer mig så nära. Det finns en längtan och en kraft som förbinder oss.”

Erja Lempinen

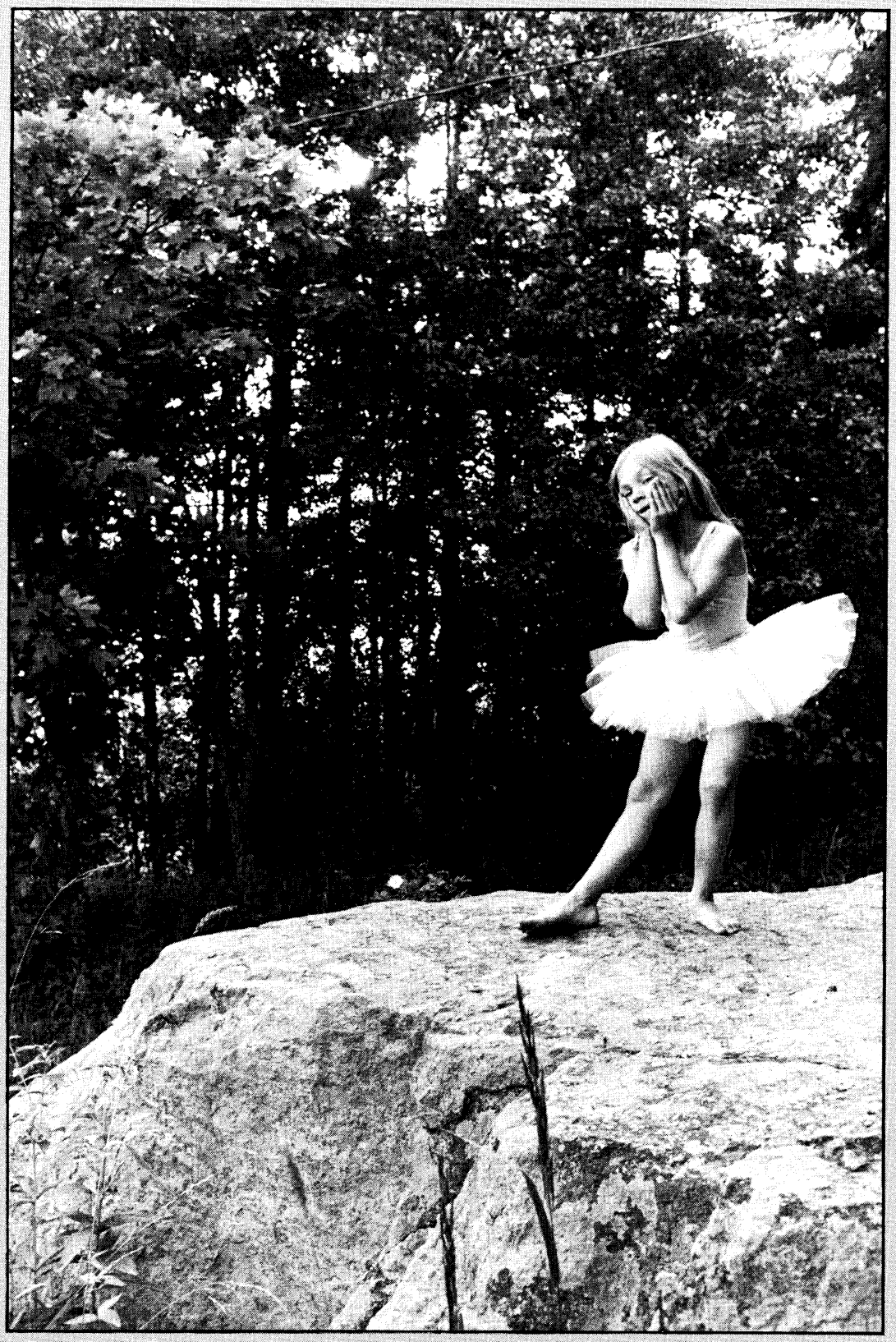

– En psykologisk anarkist som spränger gränser!

Hjältinnan i närbild

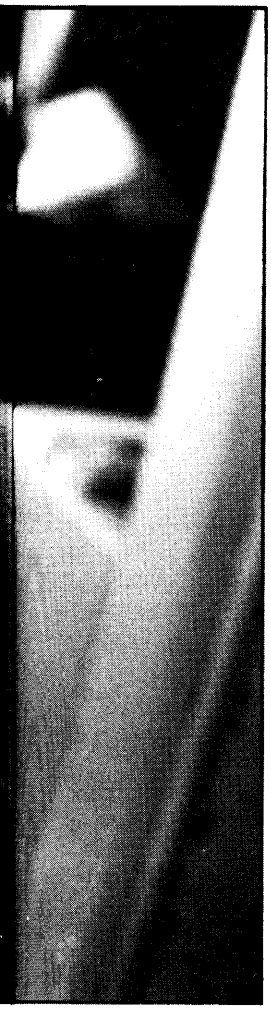

Erja Lempinen

□ Hjältinnan, henne vi med öppet sinne lyssnar på och vars ord får oss att fatta radikala beslut; henne vi läser om i en text, som ger livsmod; henne vi hör berättas om och som fyller vårt bröst med glädje, – hjältinnan i historien, litteraturen, livet – vem är hon, vad vill hon, vad gör hon med oss?

För några år sedan skrev den amerikanska litteraturkritikern Diana Trilling, att hon hade sökt igenom hela världslitteraturen och inte funnit en enda lycklig kvinna! Det fick mig att blekna och börja fundera över hjältinnor i litteratur och verklighet.

En jakt på hjältinnor i litteraturen ger ett förbluffande och nedslående resultat. Förbi marscherar en hel armé av vackra, begåvade, intressanta kvinnor eller slätstrukna dumbommar, som för kärleks skull måste lida mycket, straffas av omgivningen, till sist dö, i olycka eller (oftast) för egen hand, eller i 1800-talslitteraturens favoritdöd för kvinnor, i barnsäng.

De som inte dog blev straffångar

Ödet för det fåtal, som inte omkom i sista kapitlet, var inte så lustigt det heller. Med uppgivande av allt eget fick de gå in som staffage i en mans liv. Sensmoral för läsarinnor: om du lever äkta och ärligt så väntar idel olyckor, om du förnekar dig själv blir du till nöds accepterad. Vem som helst av oss kan med lite eftertanke räkna upp välbekanta exempel på litterära hjältinnor, alltifrån Antikens Medea fram till Emma Bovary, Anna Karenina och många kvinnor hos Sigrid Undset.

Det är litteratur som läses över hela världen med stor uppskattning. Undset fick Nobelpri-

set, helt riktigt för hon är en enastående berättare. Privatmoraliskt är hon också all heder värd, som en av de första att ta avstånd från nazismen.

Men varför, frågar jag nu, har ingen kunnat, velat, vågat, komma på att ifrågasätta hennes kvinnogestalter? Vad är det för beundransvärt med att straffas och lida, om man inte är ett helgon?

Att män gillar Undsets kvinnor är dels självklart, och dels alltför komplicerat att reda ut här. Men vilka dunkla krafter och behov hos kvinnor, får dem att så högt och rent älska Kristin och Jenny, som går under.

De historiska hjältinnorna var envisa och självständiga

Låt oss lämna de litterära hjältinnorna, för de är ett deprimerande kapitel, och tänka lite över de verkliga, de som levat anonymt eller är kända till namnet. Av historiska hjältinnor faller hur många som helst i minnet: Jeanne d'Arc, den heliga Birgitta, Drottning Kristina, Marie Curie, Florence Nightingale, Moder Teresa, räknas bland de otvivelaktigt märkvärdiga och ädla, Mata Hari och Emma Goldman bland mera farliga. Till anonyma hjältinnor hör grupper som häxorna och suffragetterna.

Det första intressanta med de historiska hjältinnorna är att legenden om dem varit viktigare än deras faktiska liv.

De har behövts i en mytbildning och de har förvisso spelat en stor roll. Jeanne inspirerar till helhjärtad idealitet, Marie Curie till seriöst vetenskapligt arbete osv.

De flesta kvinnor hatar innerligt alla krig, men har fått lära att räkna med dem som en realitet. Florence Nightingale visade hur man med förståndig vård åtminstone kunde rädda de krigets offer, som inte blev kvar på slagfälten.

Hade de inte funnits, fick vi hitta på dem

Historien är faktiskt full av självständiga, originella hjältinnor kring vilkas öden vår fantasi har kunnat spinna och som avgjort många kvinnors livsväg. De har en sådan betydelse, att om de inte funnits, så hade de måst uppfinnas! Därför lyssnar ingen riktigt, när nyaste forskningen säger att Florence Nightingale var härsklysten eller Jeanne d'Arc en neurotisk jäntunge och tillika usel strateg.

Men det finns också hjältinnor där liv och legend helt sammanfaller: som dövblinda Helen Keller. Det påstås, att jag tror absolut att det är sant, att hennes verkan sträcker sig långt utanför syn- och hörselskadades område.

Från vårt eget land och sekel vill jag nämna Elise Ottesen-Jensen. Hon är ett specialfall av hjältinna, med den mycket nära och personliga inverkan hon hade. Detta är delvis ett tidstrick. De äldre historiska hjältinnorna fjärrstyr, våra samtida har vi mitt ibland oss.

Den inskränkte hjälten och den vida (och vidlyftiga) hjältinnan

Något måste sägas om hjälten. Han är stark, oförvägen, äregirig – eller vill synas allt detta – och är inriktad på handling (upptäcktsfärd eller krig). Det finns nyanser, men inga stora avvikelser från huvudtypen. Männen har alltså betydligt magrare med sina förebilder.

På ett vis har de det lättare, här finns en färdig roll att hoppa in i.

På andra vis är det helvetiskt svårt, nämligen för alla de män, som inte kan pina sin personlighet åt det hjälteaktiga hållet.

Vi måste göra hjältinnorna den rättvisan, att de däremot erbjuder ett fantastiskt brett galleri.

Charles Lindbergh var Etta över Atlanten, men Amelia Earhart var första kvinna i ett enmotorigt plan. Mången senig herre har med hjälp av lokala vägvisare (Sherpas), bärare och syrgas besegrat Himalayas toppar, men en liten knubbig kinesisk hemmafru kom knallande uppför utan allt detta, log emot en kamera och vände hem.

När Nordamerika koloniserades (dvs marken rövades från indianerna) så red den manliga hjälten ut, sköt och förjagade. Men hjältinnorna (alltså inte blekansiktets förskrämda kvinnor, utan de självständiga) upprättade ett helt batteri av handelsbodar, där de helt fredligt bytte varor och tjänster med indianerna.

Hon tjänade, lydde eller ledde tyranner

En kvinnolinje i historien kan sammanfattas under namnet Madame de Pompadour. Mångets krönt huvud har varit som vax i målmedvetna mätresshänder, ja för den delen i helt legitima majestätsfruars händer.

Alltifrån urtid har kvinnor kunnat tjäna, lyda eller leda tyrannen. Den utfattiga Tillie Olsen slet ensam efter ett kortvarigt äktenskap med att försörja fyra barn. Varje dag i trettio år höll hon den drömmen vid liv inom sig, att hon skulle bli författare. Det lyckades. Nu är hon en skrivande och känd pensionär, inte minst för boken om skapandet och tystnaden. Jag vill

kalla henne hjältinna på samma sätt, som många kvinnor hos Moa Martinson och Elin Wägner är det, eller varför inte Tone hos Suzanne Brøgger.

Men då förstår läsaren att jag talar om något mer än den konventionella hjältinnan, den man först tänker på, den storartade, djupt originella undantagsmänniskan. Ty hjältinnan finns också utanför den officiella historieskrivningen och hon kan ha lite skandalartade förtecken, fast ser man noga efter göms inre lag och samvete under den tvivelaktiga ytan. Hon har verkligen levat, fast anonymt; i litteraturen heter hon t ex Lotta Svärd.

Hjältinnan följer sin inre röst

Min uppfattning om hjältinnan är bredare och något annorlunda än den gängse, men inte originell. I skaran av inbördes så olika hjältinnor ser jag gemensamma drag, som skiljer dem från andra kvinnor, ty alla kvinnor är inte hjältinnor. Även om jag gärna räknar oansenliga och okända dit.

En hjältinna är en kvinna som gör något av sitt liv, som följer en inre röst. Det kan vara en Jeanne D'Arc, det kan vara en fattig fyrbarnsmamma.

En hjältinna vågar gå sin egen väg, hur kort eller lång bit spelar ingen roll, inte heller – paradoxalt – om hon lyckas eller misslyckas. Man kan bli hjältinna utan att hela världen upptäcker det.

En hjältinna låter sig inte ledas av andra, annat än då hon måste och bara tidvis. En hjältinna går utanför den cirkel som dragits upp omkring henne.

En hjältinna är hellre sorgsen eller förtvivlad än invärtes död. Likgiltig kan aldrig en hjältinna vara. Hon är en psykologisk anarkist, en frihetsmänniska, som är styrd inifrån sig själv. För alla ungar över hela klotet heter hon Pippi. Det säger oss, att hon också har lov att vara glad och livsbejakande. Men Pippi som hjältinna lär oss en särskild sak om förebilder. Hon och alla de andra, som vi beundrar, älskar, och låter inverka på våra liv, önskar ingalunda att vi skall bli som de! Tvärtom, gemensamt för de sanna hjältinnorna är, att de hjälper oss att finna våra egna jag.

Hon hjälper oss att bryta mönster

Hjältinnan är förebild som mönsterbrytare. Hon vill inte se oss som plagiat, utan att vi går emot konventioner. Hjältinnan säger: jag har gjort det här, du kan göra det där!

Också en man kan vara en hjältinna. Ty de finaste, de bästa egenskaperna hos hjältinnan är i grunden mänskliga. Det manliga hjälteidealet är ett självförstörande (fast mångtusenårigt) stickspår.

Hjältinnan är gränsöverskridande och utvecklingsbar. Framtiden tillhör hjältinnan! □

Britt Dahlström

Erja Lempinen

Visst finns de!

Alla de kvinnor som betytt något för oss – och kanske också för dig. Först när vi skulle dra oss till minnes och rabbla upp våra kvinnliga förebilder så blev det lite magert.

En och annan passerade glest förbi i våra tankar. Men ju mer vi tänkte efter, ju tätare blev leden.

Och till slut gick det nästan inte att få stopp på alla framrusande kvinnor som gjort intryck på oss vid olika tidpunkter i våra liv.

Här kommer några av dem:

Emma Goldman, Nanny Nygren, Tove Jansson, Lilla My
Sigrid Undset, Alice Coltrane, Abbey Lincoln, Carla Bley,
Tora Dahl, Modesty Blaise, Mary Kingsley, Patti Smith
danska kvinnor med cigarrer och Hof

Nina Hagen, Wilma Rudolph, Cora Sandel, Lilla Sparvel,
Felicia, Nora, Mary Aalborg, Too-Tiki,
Moa Martinson, Karin Boye, Angela Davis, Colette,
grannfrun som bodde med man, fyra barn och unge älskaren

Pippi Långstrump, Sally Bowles, Janis Joplin, Bang
Billie, Ella, Liza, Sarah
Bernadette Devlin, Virginia Woolf, Victoria Benedictsson, Momo
de äldre tjejerna i stallet

Simone de Beauvoir, Ulrike Meinhof, Fröken Sprakfåle, Li
Kiri Te Kanawa, Tina Modotti, Birgitta Andersson, Laila Tari
Barbro Lindgren, Dorothy Parker, Anna Ancher, Elin på Berget
bergsklättrartjejen i the Rockies

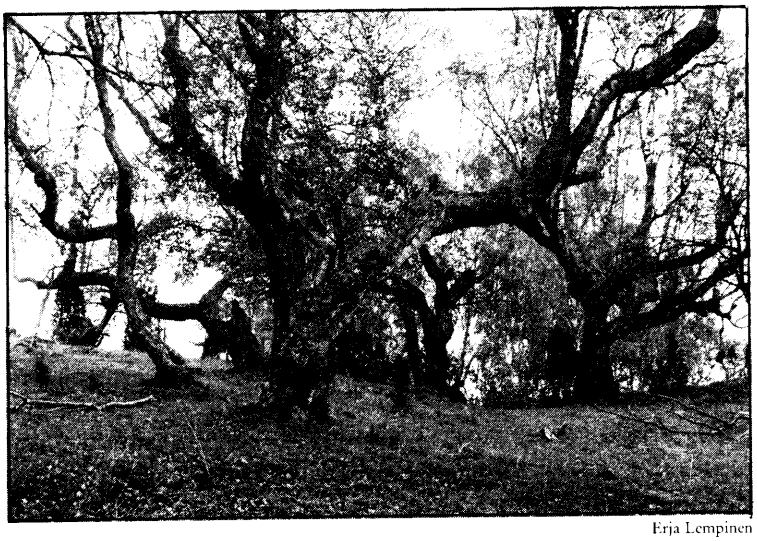

Erja Lempinen

Snorkfröken, Sara Lidman, Dusty Springfield, Anouk Aimée
Sia, Kicki, Annelie, Tinna
Frida Kahlo, Siri Derkert, Käthe Kollowitz, Laureen Bacall
les concierges de Paris

Laurie Anderson, Tina Turner, Aretha Franklin, Nico
Bette Davis, Gina Lollobrigida, Sylvia Plath, Anaïs Nin
Edith Piaf, Gertrude Stein, George Sand, Selma
hon som seglade i öppen båt till Arktis

Våra mödrar, farmödrar och mormödrar
Anne-Marie, Petra, the Queen of Vammdalen
Edith Södergran, Alexandra Kollontay, Tuffa Victors fru,
sensuella, aggressiva fransyskor

Cecilia, Pella, Linnea, Holly Near
Monica Zetterlund, Imogen Cunningham, Isadora Duncan
Marta Meszaros, Eva Moberg, Mae West, Erica Jong
hjältemodiga horor i Västernfilmerna

Marilyn Monroe, Birgit Cullberg, Frun från havet, Calamity Jane
Juliette Greco, Constance Fox-Talbot, Fröken Lewerentz, Tone
George i Fem-böckerna, Katharine Hepburn, Ronja Rövardotter
alla namnlösa kvinnor bakom de Stora Männen

Astrid Lindgren, Liliana Cavani, Esther i Morlanda, Germaine Greer
Susanne Brøgger, Sonja Åkesson, Muminmamman, Marianne Höök
Anna, Sascha, Monica, Henrietta
tjejerna som var med och ockuperade Allotria

Anette Peacock, Monica Englund, Marilyn French, Blå Fågeln
Carina, Anna-Clara, Lillan, Kattis
Elise Ottesen-Jensen, Lina Wertmüller, Barbra Streisand, Henry Millers fru
de spacklade tjejerna med papper i BH:n som rökte på skoltoaletten

Erja Lempinen

KÄRLEK, DIKT och ARBETE

Mia Berner om sitt liv med Pent

A andra gången jag möter Mia Berner förvånas jag över att hon inte är större.

Från besöket på Tjörn i somras har jag minnet av en storvuxen kvinna som mötte på förstubron. Kanske beror det på att mannen vid köksbordet, med skrivblocket framför sig och vodkaflaskan på golvet, var så liten och tunn. Eller att taket i köket inte var högre än att man kunde nå det med handflatan. Eller att gården på baksidan, ett brant stupande berg och en grönskande dal, bara är ett litet, litet hörn av världen.

"om jag inte visste att jag bor i det där
huset skulle jag tänka
att där bor det lyckliga människor"

skrev mannen vid köksbordet, Pentti Saarikoski, Finlands mest älskade och berömde diktare, i det som kom att bli hans sista diktverk: "Dansgolvssviten" eller "Thiarniasviten" som den skall heta. Thiarnia är det gamla latinska namnet för Tjörn.

Även om idyllen inte härskade här så fanns havet just bakom synranden, och berghällarna där Pentti kunde bygga sitt dansgolv. Och

Martine Durand

– Visst var det ett äventyr, en risk jag tog. Den mest banala risken med att gifta sig med en fjorton år yngre karl som övergett fyra tidigare hustrur – var att jag också skulle bli övergiven. Andra risker var omöjliga att förutse.

tti Saarikoski

Mia, med vars hjälp hans texter kunde kläs i svenska ord. Deras samarbete avbröts efter åtta år, då hans kropp gav vika.

Ett halvår senare enleverar jag Mia från en litterär invigningsfest i Stockholm. Hon är insvept i varmt rostrött och mossgrönt och börjar genast försöka ringa in vad det är jag vill henne. Prata med henne om åren med Pentti, som ett enastående kvinnoäventyr. För hur många män skulle på motsvarande sätt våga/orka ställa sin kapacitet till en kompromisslöst krävande kvinnlig konstnärs förfogande? Vi hittar inga exempel.

–Visst var det ett äventyr, en risk jag tog – och som jag försökte ta konsekvenserna av. Den mest banala risken med att gifta sig med en fjorton år yngre karl som övergett fyra tidigare hustrur – var att jag också skulle bli övergiven. Andra risker var omöjliga att förutse – få människor kunde vara mer olika än vi två. Få ha så mycket gemensamt.

Mia växte upp i ett högborgerligt hem i Stavanger men bröt sig loss därifrån direkt efter studenten. Vid universitetet i Oslo läste hon avancerad filosofi och logik under ockupationen där hon deltog i motståndsrörelsen. Efter något år fick hon fly på skidor till Sverige och fortsatte här sina filosofistudier, byggde på med psykologi och sociologi. Hon gifte sig, skilde sig och fortsatte sin bana som ensamstående mor, akademisk lärare, kulturjournalist och författare.

Pentti kom från en fattig småborgarfamilj i Karelen längst bort i andra änden av Norden. Fjorton år gammal började han läsa tyska vid universitetet i Helsingfors, och fortsatte sedan med de klassiska språken: latin, grekiska och hebreiska. Han debuterade som diktare vid nitton års ålder, men har också översatt en lång rad av antikens författare till finska. Han är den ende som översatt både Homeros' "Odysséen" och Joyces "Ulysses". Därtill mängder av andra moderna klassiker, nu senast även svenska diktare. Trots sina riskabla vanor och sitt flackande mellan kvinnor och städer i Europa satsade han all sin skaparkraft på ett lysande eget författarskap.

– I vårt äktenskap möttes två svårförenliga tankesätt: mitt analytiska, logiska och Penttis intuitiva, syntetiska. För honom gällde inte logikens lagar, inga vardagliga samband mellan orsak och verkan, i hans sinne uppenbarades helt andra, oförutsägbara sammanhang. Men våra tankesystem smälte samman genom ömsesidig befruktning – det var ett spännande samarbete, säger Mia.

Pentti har beskrivit deras första möte i en dagboksartikel: hur Mia första gången stiger in i hans hem och frågar om han har ett par tofflor att låna henne. "Sen dess har hon ställt många lika underliga frågor. En sån människa kan jag inte låta bli att älska."

Om deras första möte i Finland som Mia hade tagit initiativet till, och om Penttis ankomst till Göteborg tre veckor senare, i början av 1975, har Mia skrivit i inledningen till en av Penttis diktsamlingar. En bredare skildring av denna omvälvning lär hon själv komma med i en bok vad lider.

– Han var ganska nergången när han kom, med vad han hade kvar av ett färskt statspris i ena handen. Hans skapande hade gått i stå i den trista förorten utanför Helsingfors. Han lämnade ett kapsejsat äktenskap efter sig, och senare på hösten fick jag ställa upp som vittne i skilsmässoprocessen. Det är mycket krångligare än i Sverige. Bland annat skulle jag försöka ge ett vettigt svar när domaren på stapplande svenska frågade om jag sedan i januari haft fortlöpanden samlag med Saarikoski.

Pentti kunde knappt prata svenska när han kom, och Mia ingen finska.

– Men Pentti kunde bottna med sina skolstudier och med sina barnaår som flykting i Norrköping, och hade f.ö. en legendarisk språkkänsla. Vi fick ta andra europeiska språk till hjälp i början, men snart plockade han upp mitt språk som är ganska nyansrikt. Dessutom kunde jag bidra med lite fackkunskaper i det jobb han höll på med: att översätta Platon till finska.

Pentti hade sagt att det endast var två länder han inte kunde tänka sig att leva i: Västtyskland och Sverige. Något annat än Tjörn accepterade han inte. Vid ett möte på Folkets hus i Stockholm frågade hans landsmän varför han hade övergivit Finland.

– Han tittade länge svart på publiken och svarade med ett enda ord – vittunkanssa, för fittans skull. Där satt jag bredvid honom mitt i den stora publiken och fick hålla masken, säger Mia.

– Men det svåraste var att leva med den ständiga rädslan. Varför kom han inte med bussen eller tillbaka från sjöboden vid havet? Jag visste aldrig vad som skulle hända. När vi var ute och reste bara försvann han och jag sprang runt med alla våra väskor och letade. Han glömde tid och rum så fort han fick en ny idé.

Innan jag hinner formulera frågan fortsätter Mia sen:

– Men jag blev aldrig någon tapper och tålmodigt lidande alkoholisthustru. Penttis bild av en stark kvinna var minnet av hans mor som gömd bakom gardinen ängsligt väntade på sin man för att kunna ingripa och lägga till rätta. Att bli en ny morsa som står ut med vad som helst varken kunde eller ville jag. Jag kunde bli rasande ibland när han äntligen kom full hem eller när jag efter jobbet i stan hittade honom håglöst sittande med sitt vinglas i det stökiga köket. Ibland blev jag lite rädd för vad han skulle kunna driva mig till.

– Tapperhet och förmåga att uthärda gör ofta kvinnor till hjältinnor medan män snarare försöker utmärka sig genom modiga handling-

Martine Durand

– Att äta lunch med Pentti var som att delta i ett politiskt och litterärt seminarium.

ar. Men jag tror man ska se upp med den hjältinnebilden. Att tappert svälja sin ilska är dels ett svek mot ens egna känslor, dels ett översitteri mot den andre. Ofta vill den som provocerar bli straffad, och om den reaktionen uteblir späder man bara på skuldkänslorna och ångesten. Man skapar en ond cirkel.

– Fast vad vet jag, lägger hon till med ett leende. Kanske är denna ståndpunkt bara ett dåligt alibi för en kort stubin, ett häftigt humör. I dessa frågor måste varje familj söka hitta sina egna och inbördes olika lösningar.

– Men att vara stryktålig kan också vara taktik och beräkning, och det ser jag personligen som en av de största dödssynderna. Man sätter en glasskiva mellan sig själv och den andre, ställer sig utanför relationen. Jag har aldrig klarat att leva taktiskt – i så fall skulle jag också ha nått längre i min karriär, till exempel. Men jag har alltid ramlat in i mina göranden, och ut ur dem också. Och fortfarande känner jag det som jag har en massa framtid som jag inte kan planera.

Vårt samtal rör sig mycket kring det tunga och slitiga i att leva med Pentti. Men Mia berättar utan ett spår av bitterhet, med en varm saklighet:

– Jag visste ju vad jag ville, och kände mig stark nog att kunna stå för mitt val, i den mån man nu väljer när man är kär. Främst var det ett litterärt åtagande, och jag har ångrat det lika lite som jag ångrat mitt moderskap. Och jag fick mycket tillbaka. Han kom hem med de mest fantastiska ogräsbuketter. Varje lunchsamtal var ett seminarium. Vi hade ju ett stort gemensamt revir och ett stort förtroende för varann. Hade hans diktning saknat kvalitet så kunde jag inte ha gett den någon övertygande tolkning, och hade han inte litat på min förmåga så hade han aldrig anförtrott mig den uppgiften. Det började enkelt med en liten gemensam volym: "Kvällen gör sig ingen brådska".

Penttis tre sista diktsamlingar, som ingår i Thiarniasviten – "Dansgolvet på berget", "Spela upp till dans" och "Den dunkles danser" – har alla tolkats via Mia och räknas till hans mest lysande verk.

– Varje rad i den svenska översättningen diskuterade vi: Menar du så här? Anknyter du här till den och den tanken? Finns här en ton av det och det? Jag letade mig fram till de rätta svenska orden, som kunde tas i bruk först när också Pentti kände sig säker på deras färg och innebörd, ord och tonfall som han inte själv kunde hitta i svenskan.

– Ibland kunde det vara svårt att skilja hans poetiska uttryckssätt från det bildrika finska språket självt. Om han sa "Gud fiser blå rök" om de ljusa molnen på vårhimlen, eller att "dagen är i pulkan" kunde det visa sig att det inte var Saarikoski utan Finlands skogsbönder som diktade. Han snodde också ogenerat orden ur min mun om han hade bruk för dem i något han skrev, och på stora diktares vis trodde han kanske att han hade hittat på det själv, skrattar Mia och flyttar för ryggens skull från den låga fåtöljen där hon kurat till en högre.

– Han ansåg att jag hade mest makt i vårt förhållande, tjänade pengar, ägde huset och tog hand om allt praktiskt. Han skötte disken, gick och handlade och blev jättebra på att koka ärtsoppa. Men man kunde aldrig lita på att han uträttade det han hade lovat. Det var irriterande men jag stod ut med det för att hans skrivande var så viktigt. Hade han varit en sämre diktare hade jag nog försökt tvinga honom att också hugga ved.

– Inte för att jag tror att det är ett tecken på kvalitet att ge tusan i allt praktiskt ansvar, men han var rätt hopplös. Jag skulle tro att Göran Sonnevi håller det han lovar i vardagslivet, och Verner Aspenström gör rent efter katten.

Mias eget författande fick stå tillbaka en hel del i deras liv tillsammans:

– Jag fick ständigt vara beredd att lämna det jag hade för händer för hans skull. Det var en sådan risk som jag fick räkna med. Hans eget skrivande gick före allt annat, och så borde det också vara med ett sådant författarskap.

– Penttis krav på kvalitet gällde för övrigt också mina skönlitterära texter och hans kritik var skoningslös. Han slaktade en hel diktsamling för mig, förmodligen med all rätt. Min prosa uppskattade han lite mer. Ett par gånger satte han sig och översatte något jag skrivit och jag publicerade det i den finska kulturtidskriften Parnasso. Då var hans uppskattning lika absolut som hans kritik.

– Visst hämmade han mig, som män ofta hämmar kvinnor. Allt jag skrev om erotik gjorde han ner, det var dåligt punkt och slut. Långt senare medgav han vad det egentligen handlade om: han stod inte ut med tanken på att jag före hans tid haft minnesvärda erotiska upplevelser med andra.

Gång på gång under vårt samtal har Mia sagt "vi" när hon pratat om huset på Tjörn, men inte annars.

– Någon har redan påpekat det och fått mig att tänka efter. Han tog stor plats i mitt liv, men nu tänker jag flytta in i hans arbetsrum och leva där också, för jag ska inte ha något museum. Jag vill bevara minnena intakta och försöka använda vad han har lärt mig om skrivandets kvalitet.

När jag kör Mia till Centralen, i god tid, plockar hon fram ett programhäfte från Stadsteaterns uppsättning kring den finländska författarinnan Maria Jotunens texter:

– Jag tycker mycket om hennes novelletter. Skulle du fråga mig efter någon litterär förebild så är hon en. Här finns ett litet stycke som jag tycker har med temat kvinnor och äventyr att göra. Du kan citera det om du vill. Det är en gammal bondkvinna som summerar ett liv som gått henne förbi.

"Också jag måste få lära mig att man inte ska leva efter andras huvud, utan efter sitt eget och att lyckan inte kan köpas för pengar. När den en gång visar sig att man inte öppnar sitt hjärta för den, försvinner den spårlöst, så spårlöst att man inte vet, om det var lyckan eller om alltsammans bara var en dröm."

Så fortsatte vårt samtal tills Mia hade missat ett tåg, men hon kom iväg med nästa.

Lotta Schüllerqvist

Idag är hon kritisk
näsan skiftar i gredelint
och hon kritiserar
har det i mina dikter
kommit onödig pratsjuka eller hur menar hon
dom skulle vara tätare då
jag svarar
säger
när jag skriver
går jag i svampskogen
och svamp hittar man genom att driva omkring
hit och dit utan brådska
och hittar jag väl en svamp tar jag inte endast
hatten
jag tar även stammen och roten
tillochmed myceliet skall vara med
hur dumt och kortsiktigt det än måtte vara
men dikten måste vara en hel växt
och inte endast fruktämnet
en bra diktare
gör inte dikter
han letar efter om

Pentti Saarikoski, tolkad till svenska genom Mia Berner
Ur diktsviten "Spela upp till dans", Bonniers.

Martine Durand

Amelia Earhart – flygpionjär och feminist

□ – Jag vill göra det här för att *jag vill,* skrev Amelia Earhart i sista brevet till sin man. Hon var en av flygets pionjärer, och hade flugit minst sagt aktivt i 17 år, när hon gav sig ut på sin sista jordenruntflygning. När resan var i det närmaste slutförd störtade hon i Stilla Havet. Hon var då 38 år.

Om Amelia och vad som drev henne skriver Barbro Larsson, som själv har ett flygförflutet.

Jag ville så gärna bli pilot! Så skulle jag förena mina drömmar om frihet, oberoende, spänning – och samtidigt göra en kvinnlig inbrytning på ett totalt mansdominerat område. Efter en uppväxt bland enbart pojkar, var jag härdad, och väl hemmastadd bland män – och säker på att jag skulle klara jobbet!

Men av skolans yrkesvägledare fick jag beskedet "det går inte", när jag undrade hur jag skulle gå till väga. Ibland undrar jag om jag möjligen försökte kompensera det nedslående meddelandet genom att så småningom gifta mig med en pilot...

Skämt åsido fanns det nog en del annat som talade för piloten, än bara hans flygkunnande, men tyvärr slutade min flygarkarriär enligt modell Hjärtebiblioteket, med att jag gifte mig med flygläraren.

Det gjorde inte Amelia Earhart. (Hennes flyglärare var en kvinna...). Hon flög minst sagt aktivt i 17 år, från sin första soloflygning 1920 till den jorden-runt-flygning hon nästan slutförde 1937, innan hon störtade i Stilla havet med sin Lockheed Electra, tillsammans med navigatören Fred Noonan. Amelia var då 38 år.

Hon är känd som "världens första kvinnliga flygare", vilket hon alltså inte var. När hon gjorde sin första soloflygning efter tio timmars flygträning (undrar var Luftfartsverket skulle ha att säga om det), fanns redan fyra-fem kvinnor som hade flyget som sin huvudsakliga verksamhet. Men Amelia drog uppmärksamheten till sig, dels genom upprepade äventyrligheter – två atlantflygningar och diverse höjd- och längdrekord bl a – dels genom sin radikala hållning i diverse frågor. Det sistnämnda avspeglades bl a i de olika yrken hon provade på – Amelia hade nämligen inte, till skillnad från många andra "aviatriser", någon rik familj eller andra inkomstkällor som kunde finansiera flygverksamheten.

Det var först efter första vändan över Atlanten som hon började kunna försörja sig på

Pressens Bild

Amelia är känd som världens första kvinnliga flygare, men det var hon faktiskt inte. Däremot var hon första kvinnan över Atlanten, ett år efter Charles Lindberg. Fast då flög hon inte själv.

jobb med flyganknytning. Bl a var hon i tre år "flygreporter" i Cosmopolitan. Tidigare hade hon studerat medicin och juridik, men också jobbat som fotograf, socialarbetare, lastbilschaufför och lärare.

Inga pengar, inga kunskaper, inga kontakter – vad driver en ung tjej i seklets början att trotsa allt motstånd och lära sig flyga? När jag läser vad som skrivits om Amelia, och framförallt vad hon själv skrivit, tycks hennes motiv inte ha skilt sig nämnvärt från mina egna, 50 år senare: en önskan att personligen, genom egna insatser, delta i – och förhoppningsvis främja – samhällets, och framförallt kvinnans, utveckling.

Amelia insåg tidigt vilken oerhörd betydelse flyget skulle kunna komma att få. Pretentiöst måhända, men djupt känt och förstås uppblandat med diverse mer egoistiska motiv som självförverkligande, spänning, berömmelse... Och i botten av alltsammans en oerhört stark passion för själva flygandet.

I Amelias bok "The Fun of It" (ung. "För nöjes skull") finns flera mycket levande och poetiska beskrivningar av hennes känslor inför att flyga. Känslan av total inre frid som behärskade henne när hon flög ensam. Under senare år, när berömmelsen krympt hennes privatliv till ett intet, var flygturerna ofta hennes sätt att varva ner, få tid att tänka och komma till ro.

Amelia hade redan som liten flicka en speciell relation till sin omvärld: hon ville känna tillhörighet, men värnade samtidigt starkt om sin rätt att vara unik, annorlunda. Den konflikten tyckte hon sig lösa i luften över land. Där nere fanns människorna och vardagen – när hon flög hade hon kontakt med dem. Men var ändå totalt ensam. Därför kunde hon ibland gripas av en stark känsla av övergivenhet när hon flög över vatten. Inte p g a rädsla att störta i havet, utan snarare för känslan av att vara helt avskuren från omvärlden. Då, i flygets barndom, fanns sällan eller aldrig någon kommunikationsutrustning i flygplanen.

Men Amelia Earhart var alltså inte "bara" flygfantast, utan i lika hög grad radikal feminist. Även mätt med 1980-talets måttstock. Hon var ingen teoriernas kvinna, utan levde i enlighet med sina principer om kvinnors lika rättigheter – och skyldigheter! Amelia ansåg att kvinnor som inte arbetade för sitt uppehälle var parasiter. Detta var inget fördömande av hemmafruarna och deras arbete, men Amelia menade att villkoren i samhället inte längre var sådana att hushållsarbete rimligen kunde eller borde uppta en kvinnas hela tid. Att då ägna den tid som blev över åt "kortspel och kaffedrickande" som var vanligt bland de välbeställda, istället för att göra nånting nyttigt, hade Amelia inget till övers för.

Hennes åsikt att en kvinna med egna intressen också blev en bättre hustru och mamma är idag vare sig ovanlig eller uppseendeväckande, men betraktades då närmast som förräderi mot Kvinnligheten.

1920-talets Amerika hade liten plats för feminister. Det "naturliga" för en kvinna var att snabbt bilda familj och sedan ägna resten av livet åt att vårda densamma. Det fram-

tidsperspektivet passade dock inte Amelia, som från späd ålder vant sig att i hög grad själv bestämma över sin tillvaro.
Hon var nämligen begåvad med kloka och generösa föräldrar som inte bara älskade sin dotter, utom dessutom hade förmågan att glädjas över hennes vetgirighet, äventyrslusta och egensinne. Pojkaktighet hette det då.

Av egen erfarenhet vet jag vad det betyder för ens självförtroende och framåtanda att ha en trygg uppväxt och vetskap om att det finns några som tror på ens förmåga och dit man alltid kan återvända i krislägen.

Föräldrarnas stöd var säkerligen ganska avgörande för att Amelia orkade förverkliga sina flygdrömmar. De reagerade inledningsvis med både oro och skepsis, men det tycks inte ha dröjt länge förrän hon hade deras helhjärtade stöd, åtminstone känslomässigt. Några pengar var det däremot aldrig tal om. Pappan var jurist vid järnvägen, vilket inte inbringade några större inkomster och som också tvingade familjen att flytta runt en hel del.

Det finns naturligtvis många nackdelar med en sån kringflackande barndom, men vad Amelia lärde sig var att lätt och snabbt få kontakt med nya människor och att uppskatta tjusningen i nya miljöer, något som hon skulle få stor nytta av under sin flygarbana.
Flygintresset väcktes när hon i slutet av första världskriget arbetade som Röda kors-sköterska i Kanada. Flygets möjligheter fascinerade henne, men det dröjde ett par år innan hon fick chansen att göra en provflygning i Kalifornien. Där fanns Neta Snook, "Snooky", under vars vingar – bokstavligen – Amelia lärde sig flyga.

I Snookys gula Canadian Curtiss vinglade Amelia omkring som en skadskjuten and, innan hon så småningom fick ordning på spak och pedaler så att hon inte kom ur kursen varje gång hon skulle svänga. Eller närapå trillade ner för att hon inte märkte att planet sjönk och sjönk! (Jodå, jag minns hur jag också brukade vända ner flygplanets nos för att jag irriterades av att hela tiden ha den i synfältet...)

Enda möjligheten att kunna flyga mer än enstaka träningspass, och framförallt flyga efter eget huvud, var att ha sitt eget flygplan. Amelia lyckades komma över en Kinner Canary – en skraltig sak med öppen cockpit, som skakade så att Amelias fötter ständigt var bortdomnade. Hon målade den kanariegul, som det plan hon först soloflög i. Passade bra till namnet också.

Vacker och ofriserad

Annars var hon inte mycket för pynt, Amelia. Hon var en vacker flicka, vilket hon i mångas ögon gjorde sitt bästa för att dölja bakom skrynkliga långbrallor, läderjacka och kortklippt "ofriserat" hår. När man idag ser bilder på henne, verkar hon tämligen fräsch och långt ifrån okvinnlig. Men det är idag det...

Varför Amelia fick chansen att följa med – för det var bara det hon gjorde – på en atlantflygning fattar man inte riktigt. Hon hade visserligen flugit en hel del, men bara små enmotoriga sportplan och korta distanser. Hon flög ännu så länge enbart för "the fun of it" och ingenting annat.

Atlantflygningen skulle företas med en tremotorig Fokker, som döpts till Friendship (man kan bara gissa varifrån dagens Fokker Friendship fått sitt namn) av en erfaren pilot och en mekaniker. Planet ägdes av en rik adelstjej i London, som själv hade tänkt följa med, men det satte familjen stopp för. Tjejen kom från Pittsburgh och ville därför ha en "god representant för den amerikanska kvinnan" med – en som dessutom kunde flyga. Så föll valet på Amelia.

Som naturligtvis tackade ja, trots att hon inte skulle få flyga och inte heller få ett öre betalt – trots att hon riskerade sitt liv lika väl som den övriga besättningen. Till saken hör att piloten var gravt alkoholiserad. Han fick 20 000 dollar i ersättning.

Första kvinnan över Atlanten

Trots sin ringa insats, var det Amelia som var berömd när Fokkern landade i Burry Port, Wales. Den första kvinna som korsat Atlanten i flygplan. Det var bara ett år efter det att Charles Lindbergh gjort den första atlantflygningen över huvud taget.

Nu följde några hektiska år för Amelia. Hon fick uppdrag i diverse flygföretag och sammanslutningar, höll föredrag, skrev artiklar och publicerade nu också "The Fun of It".

Strax innan sin 30-årsdag gifte hon sig med förläggaren George Palmer Putnam, som hon lärt känna i samband med atlantflygningen. Han var en av initiativtagarna.

George Palmer måste ha varit en önskeman för en självständig kvinna. Han och Amelia tycks ha ingått någon sorts avtal innan de gifte sig, att inte stå hindrande i vägen för varandras önskningar och planer – förmodligen var det också det enda som kunde förmå Amelia att gå med på äktenskap.

Hennes kärlek och respekt för sin man förblev ogrumlad – men de hann bara vara gifta i åtta år. De konflikter som väl ändå måste ha funnits, har Amelia besparat eftervärlden. Inget sådant anas i hennes an-

Pressens Bild

teckningar eller böcker. Hon talar heller aldrig om att skaffa barn – mamma och yrkespilot var en omöjlig kombination och är det än idag; under mammaledigheten hinner alla certifikat och andra handlingar bli ogiltiga! Och marginalerna för improvisationer och plötslig frånvaro från jobbet är obefintliga.

Hon kallades busflygare

På våren 1932 genomförde Amelia sin gamla dröm att korsa Atlanten – ensam. Hon hade lyckats hemlighålla planerna för att slippa oönskad publicitet – det som skrevs och sas om henne var inte alltid välvilligt. Publicitetsjägare och busflygare var vanliga tillmälen.

När en grupp kvinnor ordnade en flygtävling tvärs över den amerikanska kontinenten, döptes den omedelbart av pressen till "pudervipps-derbyt" och kvinnornas diskussioner om hur tävlingen skulle genomföras beskrevs som hysteriskt fruntimmerslarv! Men de kvinnliga flygarna slog flera rekord som dittills hållits av män. Ett typiskt "kvinnorekord" var att sexton av de nitton deltagarna slutförde tävlingen – att så många kom i mål var ovanligt bland männen. (Jmf olycksstatistik bland dagens bilförare.)

I Londonderry på Irland talar man fortfarande om när Amelia Earhart landade på en bondes betesmarker utanför byn. Den första fråga som ställdes till henne var "var är piloten?"...

Atlantflygningen befäste emellertid Amelias status som professionell flygare. På den tiden betydde det att hon blev gäst hos statschefer världen över och god vän med ett par av USA:s presidenter. Amelia och Eleanor Roosevelt var två hyvens damer som tyckte om att göra sig en glad kväll – gärna i flygplan! Nattflygning var en av Amelias stora passioner.

Nu blev hon uppvaktad

Mitt i all sin jordbundenhet och no-nonsens-attityd, erkänner ändå Amelia en stark känsla av triumf när hon uppvaktas av prinsen av Wales – 20-talets Richard Gere. Alldaglighetsstämpeln från gymnasiet var bortskrubbad för gott. Och jag förstår henne. Vem har inte nån gång tänkt att "nu skulle dom därhemma se mig".

Att flyga innebar givetvis helt andra krav och förutsättningar för 50 år sedan, än det gör idag. Amelias flygplan var inte mer komplicerade än att hon kunde fixa det mesta själv, vilket var en förutsättning för att kunna göra långflygningar ensam. Däremot saknade hon utbildning i navigation, och på den jorden-runt-flygning som blev hennes sista, tog hon därför med en erfaren navigatör, Fred Noonan. Planet, en Lockheed Electra som kunde ta tio passagerare, var det allra modernaste som fanns att få. Det finansierades genom en flygforskningsfond som instiftats av det progressiva Purdue-universitetet där Amelia tidvis undervisade (hur hann människan med allting??) Amelias plan var att använda Electran som ett "mänskligt laboratorium" för att testa olika reaktioner under en långflygning.

Amelia och Fred hade avverkat två tredjedelar av flygningen, när de kom ur kurs i närheten av den lilla ön Howland Island mitt i Stilla havet, fick slut på bränsle och störtade.

En planeringsmiss blev Amelia Earharts öde. Planen var nämligen att kustbevakningskuttern Itasca skulle vägleda Amelia vid landningen på Howland Island – men man hade aldrig tänkt på att kontrollera att kommunikationsradion var av samma typ! Det visade sig att planets radio inte kunde sända på den enda våglängd som fartyget kunde ta emot på.

Electran hann dock rulla över många jordar innan dess öde beseglades: Sydamerika, Afrika, Indien, Burma, Singapore, Indonesien, Australien. Sina anteckningar från resan postade Amelia kontinuerligt till sitt förlag i USA. De utgavs senare under titeln – just det – "Last Flight".

Myten lever vidare

Det har spekulerats mycket om att Amelia i själva verket befann sig på ett hemligt regeringsuppdrag för att se vilka öar som var befästa av japanerna. Somliga har t o m hävdat att hon skulle vara vid liv! Men efter att ha läst Amelias anteckningar från förberedelserna för resan, kan man nog slå fast att det som drev Amelia var inget regeringsuppdrag utan ren och skär äventyrslust.

I sitt sista brev till sin man, från Lae, Nya Zeeland, skrev hon: Jag är mycket medveten om riskerna. "Jag vill göra det här för att jag vill. Kvinnor måste försöka genomföra saker precis som män har försökt. När de misslyckas, måste misslyckandena bli en utmaning för andra. Även om jag misslyckas, har det varit värt det. Jag har haft ett underbart liv." □

Barbro Larson
Frilansgruppen

Fotnot: Yrkesvägledaren hade fel. Man kan bli pilot, även som kvinna. Men då får man gå samma knaggliga väg som de män som väljer att inte gå via flygvapnet. Alltså att på egen tid och med egna pengar skaffa sig C/D-licens och flygrutin. Det tar tid, kostar massor och garanterar på intet sätt att man får jobb. Men det går.

Martine Durand

Barn & Äventyr

□ Äventyr, vad är det för barn? Vad är spännande? Vad är hemskt? Ser äventyret olika ut om man är fem eller om man är nio år?

Vi gick till daghem och fritidshem, jag och Erja, för att ställa dessa frågor till barnen där. Det blev inte som vi tänkt oss.

Vi fick raka, rediga svar. De berättade klart och tydligt vad vi ville veta. Men på något sätt var jag besviken. Jag ville höra fantasifulla berättelser.

Barn är fantastiska, javisst, men varför öppna sig för en främling och berätta sina innersta drömmar? Det förväntade jag mig. Naivt och romantiskt, förstår jag nu.

Jag fick svar på mina frågor. Här är de.

Daghemmet Kikaren i Stockholms innerstad, inrymt i en lägenhet på nedre botten i ett äldre hus. Det finns 12 barn på daghemmet. Vi träffar Pamela och Andreas, 5 år, och Olga, Sofia och Tobias, 4.

De sitter runt ett bord i det största rummet och väntar på oss. På förmiddagen har de varit på besök hos ett daghem i Gamla Stan.

– Det är spännande när man åker bort och inte är hemma med sina föräldrar, tycker Pamela.

– Åka till Danmark, säger Andreas.

– Med tåg. Olga.

Det är spännande att åka bort, men också att åka nerför

Erja Lempinen

Det mest spännande: Att bli vuxen, att vara sjuk, att undersöka kroppen, att få vara som en mamma, eller en pappa.

långa backar på kälke, jättefort. Eller att bada, i en stor bassäng.

Sofia: Bilarna är jobbiga, fast jag håller alltid en vuxen i handen.

– Jag tycker bajskorv är spännande.

– Vara i köket och hjälpa till.

– Det här är tråkigt tycker jag.

De har suttit och skruvat på sig en stund. Andreas hämtar papper, någon annan kritor. De börjar rita.

– Vad vill ni bli när ni blir stora?

Pamela skall bli barnflicka och Sofia lapplisa. Olga skall bli en flicka som går på lina. Mamma, pappa, barn är den roligaste leken. Barnen övergår till att leka den leken. Andreas är alltid pappa, Olga är storasyster och Pamela bebis.

– Storasyster kan också passa barn, säger Olga.

Bebisen vill inte ha någon välling fast det är päronvälling. Hon har ätit cigaretter och har ont i magen. Andreas blir doktor och kränger på sig en lång vit skjorta. Patienten klättrar upp och lägger sig på bordet. Doktorn klämmer allvarligt på bebisens mage.

– Hon är sjuk, du får ha henne i vagnen några dagar, ordinerar doktorn.

Tobias är målvakt och har ont i foten. Doktorn säger att han måste hoppa på ett ben. Visar.

Tobias är tacksam patient, bebisen jämrar sig. Andreas blir trött på att vara doktor. Sofia blir doktor Lingström i stället. De andra övergår till att leka mamma, pappa, barn.

Obekymrade om vår närvaro leker de här barnen det som är mest spännande, att bli vuxen, att vara sjuk, att undersöka kroppen, att få vara som en mamma, eller en pappa. Med leken visar de vad som är äventyret. Varför prata om äventyret, när man kan uppleva det, i leken?

Vi fortsätter till fritids

Vi tar tunnelbanan ut till Sätra, en söderförort till Stockholm, byggd på 70-talet. Gångvägar leder från tunnelbanan ut i området. Runt fotbollsplan och fält grupperar sig husen och klättrar uppför sluttningarna. De är inte högre än fyra våningar. Det ser välordnat och trevligt ut. En inbodd förort utan större problem.

På fritidshemmet Gransätravägen 43 är 24 barn inskrivna. I kväll är Carlos, 11 år, David, Daniel, Isabella (Carlos syster), och Åsa, 9 och Anna Carin, 10, kvar. Fritidshemmet ligger i källarplanet i ett bostadshus, men har stora fönster ut mot en gångväg och fält.

I ett av rummen har barnen byggt en teaterscen. Hela förra veckan har de spelat teater där. Nu sitter de och väntar på oss på scenen i en rad. Barnen är nervösa och fnittriga. De vet att vi ska prata om äventyr och att de ska bli fotograferade. Mario, som är fritidsledare, diskar i köket.

Vad är spännande? Har ni varit med om något äventyr?

– Maurice och jag, en kompis, säger David, vi rymde på en temadag. Vi gick till ett träd utanför hans gård. Vi var borta hela dagen.

Daniel: Vi åkte cykel jag och Pierre på motorcrossbanan till

Skärholmen. Vi letade efter flaskor vi skulle panta, sen var affären stängd. Vi kom inte hem förrän kl 12. Hela polisen var ute och letade efter oss. Vi fick inte använda cyklarna på två veckor.

En gubbe skrämde oss!

Daniel och David är kompisar. David berättar:

– Daniel och jag satt uppe i ett kastanjeträd. Då kom det en gubbe och sa, kommer ni inte ner därifrån då får ni sju smällar med piskan. Vi hoppade ner på en gång, vi blev livrädda. Sen skar jag mig på en kastanj.

Många av berättelserna handlar om att komma bort, om att gå vilse. De gick vilse när de var på semester i Spanien, de cyklade till Bredäng, kom bort i affärer.

Carlos satte eld på en papperskorg när mamma duschade. Isabella har fått en stöt i en kontakt. Åsa har varit ute på en biltur och blivit sittande på vägen, mitt i natten, med sin pappa, som fick ringa efter bärgning. Anna-Carin tappade bort sin dagisgrupp i ett varuhus. David vaknade en morgon och trodde det var en tjuv hemma.

– Mamma hade gått till jobbet. Jag var ensam och vaknade av att dörren stängdes. Det var mamma som glömt en påse bara. (Suck).

Att komma bort från tryggheten, att bli lämnad ensam, men också att sticka ifrån vardagen, klättra upp i ett kastanjeträd, leta flaskor och panta. Det är äventyret.

Rädslan finns där också

Vad är ni rädda för då?

– Åskan, säger Anna-Carin.

– Att vara ensam i en källare en fredagskväll. Då springer det fullisar där.

– Att bli mördad. Eld. Att det börjar brinna i huset. Hur ska man då komma ut?

Hjältar och hjältinnor då? Carola och Kiss.

– Klas, min pappa, han var häftig. (David).

För barnen på Kikaren är äventyret att ge sig ut i världen vid den vuxnes hand. David, Isabella och de andra vill ge sig iväg på egen hand. Rymma från de vuxna.

– Barnen sluter sig samman mot de vuxna, säger Mario, som arbetar på fritidshemmet. De lever i grupp och bildar front mot de vuxna.

Idag är barn mycket mer påpassade av vuxna än förr. I skolan hela dagen och sedan på fritidshemmet är de under någon vuxens kontroll. Att slå sig fri från kontrollen och ge sig ut på egen hand är ett avbrott i vardagen. Långa, ensamma eftermiddagar behövs ibland, på egen hand.

Jag minns mina upptäcksfärder i kvarteren på eftermiddagarna efter skolan. Ständigt pratande för mig själv, med skolväskan slängande, strumporna nerhasade, drog jag iväg till andra portar, andra gårdar, andra barn.

På ett kort besök. Sedan hem till min egen gård, där de andra fanns. Vi lekte tjuv och polis. □

Eva Ekelöf

Erja Lempinen

Föreställ dig för ett ögonblick att du är tio år igen, sådan som du var då. Tänk sedan att du möter dig själv, som du är nu.
Gör det, bara på lek. Skulle ni tycka om varandra?

EMMA GOLDMAN

Emma 17 år (1886)

– Människans längtan efter frihet från all auktoritet och all makt kommer aldrig att blidkas av härskarnas brustna sång. Hennes sökande efter frihet från alla bojor är evigt. Det sökandet måste och kommer att fortsätta.

Orden är Emma Goldmans. Här intervjuas hon av Pia Axelsson.

Jag nästan skäms för att erkänna det, men så här var det.

Första gången vi möttes var jag helt oförberedd. Emma Goldman? Namnet är bekant men inte mycket mer. Bara en suddig bild, långt bak i minnet. Ett buttert kantigt ansikte, runda glasögon och den platta hattan med slokande brätte.

Och här är hon nu. En människa som dundrar fram, sveper hela sin omgivning med sig, rädd för inget och med en intuitiv känsla och våldsamt raseri inför orättvisor och auktoritet. När jag nu söker upp henne igen för att prata äventyr blir frågorna så banala.

Hon skulle inte själv tänka på sitt liv som ett äventyr. Från barndomen har hon levt, nästan som i glädjefull kamp, alltid i oppostion, på flykt, i fängelser, som fabriksarbeterska, barnmorska, publicist eller resande agitator.

Trots att åren gjort henne till en politiskt driven person, kombinerar hon alltid den teoretiska kunskapen med den egna intuitionen för rätt och orätt. Och så typiskt för denna intensiva kvinna – när hon berättar om sitt liv då ger hon allt. Kärlek, dramatik, sorg och glädje – allt i ett enda stort svep.

Pia: – Hur vaknade ditt politiska engagemang?

Emma: – En söndag (Rochester 1887) annonserades det att en berömd socialistisk talare från New York, Johanna Greie skulle hålla föredrag om rättsfallet i Chicago. Hon var en kvinna i trettioårsåldern som såg blek och asketisk ut och hade stora lysande ögon. Hon talade med stort allvar och rösten darrade av intensitet. Hennes framträdande fångade mig helt. Jag glömde polisen, publiken och allt annat omkring mig. Jag var bara medveten om den späda kvinnan i svart som ropade ut sin flammande anklagelse mot de krafter som var i färd med att förstöra åtta människors liv.

– Vid slutet av Greies tal visste jag vad jag länge hade misstänkt: männen i Chicago var oskyldiga. De skulle sändas i döden för sina ideal. Men vilka var deras ideal? Jag kände inte till vad socialismen egentligen innebar. Vad var anarkism? Det hela var mycket förvirrande.

Pia: – Varför blev du just anarkist?

Emma: – Av alla sociala teorier är anarkismen den enda som orubblig proklamerar att samhället existerar för människan och inte människan för samhället. Det enda legitima syftet med samhället är att tjäna individens behov och önskningar. Bara genom att göra det kan samhället rättfärdiga sin existens och ge sitt bidrag till framsteg och kultur.

Pia: – Alltid lika snabb att kasta dig in i centrum av de politiskt betydelsefulla händelserna blir du tidigt en omtalad och av polisen eftersökt person. Dina åsikter och din frispråkighet om äktenskapet, sexualitet och preventivmedel får andra massor än arbetarnas att reagera. Hela borgerligheten hotas i sina ideologiska grundvalar. Idag har dina åsikter gjort dig till en förgrundskvinna inom bl a den amerikanska kvinnorörelsen.

– Vad tycker du om den frigörelse vi kvinnor uppnått så här långt?

Emma: – Nu står kvinna ansikte mot ansikte med nödvändigheten att frigöra sig själv från frigörelsen, om hon verkligen önskar att bli fri. Detta kanske låter paradoxalt, men det är tyvärr alltför sant.

Kvinnorörelsen har brutit många bojor, men den har också smitt nya. Den verkliga emancipationen börjar varken vid valurnan eller i domstolen. Den börjar i kvinnans själ. Historien visar att alla förtryckta klasser vann verklig frihet från sina herrar genom självständig kamp. Kvinnan måste lära sig den läxan, hon måste inse att hennes frihet aldrig kan nå längre än hennes kraft att frigöra sig.

Pia: – Du skadades när du var 12 år och kunde sedan inte själv få barn. Hade livet blivit annorlunda om du fått barn?

Emma: – I Amerika hade jag konsulterat Solotaroff om mina besvär, och han förde mig till en specialist som bestämt tillrådde en operation. Han verkade förvånad över att jag hade uthärdat mitt tillstånd så länge och över att jag alls kunnat ha något fysiskt umgänge.

Solotaroff frågade mig om jag någonsin hade velat ha barn. "För om du går igenom operationen", förklarade han, "kommer du att kunna få barn. Hittills har ditt tillstånd gjort det omöjligt. Och nu – nu kunde jag kanske få ett eget barn och för första gången uppleva moderskapets under och mysterium! Jag slöt ögonen i lycksaliga dagdrömmar.

En hård hand grep tag om mitt hjärta. Jag såg min hemska barndom framför mig, mitt stora ömhetsbehov som mor inte hade förmåga att tillfredsställa, fars hårdhet mot barnen, hans våldsamma utbrott, hur han slog mina systrar och mig.

– Min tragiska barndom var inte något undantag, tusentals barn föddes oönskade, vanställdes och stympades på grund av fattigdom och ännu mer på grund av okunnighet och missförstånd. Jag tänkte aldrig öka skaran av dessa offer med ett eget barn.

– Det fanns också ett annat skäl: jag gick alltmera upp i mitt nyfunna ideal. Jag hade bestämt mig för att tjäna det fullständigt. För att fylla den uppgiften måste jag förbli fri och obunden. Åratals plåga och undertryckt längtan efter

ett barn – vad var det jämfört med det pris många martyrer redan hade fått betala? Jag skulle också betala priset, jag skulle uthärda lidandet, jag skulle finna utlopp för mina moderskänslor i kärleken till **alla** barn. Operationen genomfördes inte.

Pia: – Du utbildade dig till barnmorska i Wien, men trots din oräddhet inför makthavare vägrade du att utföra illegala aborter. Varför?

Emma: – Många kvinnor kallade på mig för det ändamålet, de t o m knäföll inför mig och tiggde om hjälp. Jag försökte förklara för dem att det inte var ekonomiska överväganden som fick mig att säga nej, utan omsorg om deras liv och hälsa. Jag kunde inte förmå mig att uföra den eftertraktade operationen. Jag litade inte på min yrkesskicklighet och jag kom ihåg min professor i Wien som ofta visat oss de fruktansvärda resultaten från aborter.

Pia: – Nästan alltid har dina relationer med män slutat med den klassiska konflikten; de har inte accepterat ditt politiska och aktiva liv och därför tvingat fram en brytning. Du tycks alltid ha levt efter de principer du arbetat för?

Emma: – Jag har propagerat för sexuell frihet. Jag har själv haft många män. Men jag älskade dem, jag har aldrig kunnat vara tillsammans urskillningslöst med män.

– De sexuella känslorna och kärleken uttrycker något av det intimaste, mest intensiva och känsligaste i tillvaron. Varje förhållande borde till sin själva natur förbli en fullständig personlig affär. Varken staten, kyrkan, moralen eller folk borde blanda sig i den. Olyckligtvis är detta inte fallet.

– Du har blivit känd för din förmåga att fängsla människor med dina tal. Har du aldrig varit nervös?

Emma, St Tropez 1929

Emma skrattar:

– När jag först blev ombedd att hålla korta tal, vägrade jag; jag var säker på att jag inte skulle klara det. För Sakens skull, sa man mig, måste alla vara beredda att göra allt, och jag ville ju så gärna tjäna Saken.

– Själv tyckte jag att mina tal lät osammanhängande, fulla av upprepningar, och inte särskilt övertygande; alltid fick jag den olyckliga känslan av att sjunka långsamt. Jag trodde att alla såg mitt kaos, men uppenbarligen gjorde ingen det. T o m Sasha brukade kommentera mitt lugn och min självkontroll.

Pia: – Vilka har varit dina värsta fiender?

Emma svarar med en röst som egentligen innehåller så mycket mer:

– Okunnighet, vidskepelse och trångsynthet. De mest tyranniska och onda härskarna på jorden.

Pia: – Du verkar så totalt orädd för myndigheter, polis och represalier. Det sägs att du alltid hade en bok med dig i väskan att fördriva tiden med ifall du skulle bli tvingad att tillbringa natten i något häkte. Har du aldrig tappat fattningen?

Emma berättar om fängelsedirektören i Pittsburgh. Han vägrade henne återbesök hos Sasha, samtidigt som han påpekade att Sasha inte skulle komma levande därifrån:

– Han hade ställt sig bakom en monter som var täckt med silverföremål. I min indignation och ilska svepte jag allt till golvet. Jag fick tag på en tung bricka och skulle just slänga den mot honom när en av kontoristerna drog ner mig. "Fega mördare!" skrek jag; "om ni skadar Berkman, ska jag döda er med mina egna händer!"

Hon tillägger också att hon senare ångrade sitt utbrott. Det blev Sasha som fick lida för det.

Pia: – Dina egna fängelsevistelser tycks aldrig ha knäckt dig, snarare tvärtom?

Emma: – Det hjälpte mig att upptäcka min egen styrka, styrkan att stå ensam, styrkan att leva mitt liv och slåss för mina ideal, mot hela världen om så behövdes.

Pia: – Du har i besvikelse berättat om möten med många av den tidens stora personligheter, Lenin och Kollontay t ex, den senare har du beskrivit som en kylig grande dame. Finns det ingen du tagit intryck av?

Emma: – Allt sedan jag läste om Pariskommunen, hade Louise Michel gjort ett storslaget intryck på mig i sin människokärlek. Hon var mycket modig och entusiastisk. Det var alltså denna kvinna som överlevt den respektabla parispöbelns grymheter. I rätten hade hon krävt samma straff som utmätts åt hennes kamrater och hånat en barmhärtighet som tog hänsyn till kön. Hon ville dö för Saken.

– När jag satt intill henne vid vårt första möte (i London 1895) undrade jag hur någon kunde undgå att se hennes charm. Visserligen brydde hon sig föga om sitt yttre. Jag har faktiskt aldrig träffat en kvinna

Biografi:

Emma Goldman föddes 1869 i Kovno vid rysk-tyska gränsen. Hon växte upp, ofta under mycket karga förhållanden, i en judisk småborgerlig miljö. 17 år gammal emigrerade hon tillsammans med den sex år äldre systern Helena, till USA. Ett år senare kommer resten av familjen efter. 1889 lämnar Emma sin familj, sitt arbete som fabrikssömmerska och ett kort misslyckat äktenskap i Rochester, och flyttar till New York.

Redan första kvällen träffar hon den man som skulle komma att stå henne närmast; Alexander Berkman, rysk immigrant och anarkist. Det var tillsammans med Alexander, eller Sasha som hon kallade honom, som Emma några år senare planerade det stora *attentatet.*

En stålarbetarstrejk i Pittsburgh, maj 1892, slutar i kallblodig slakt av strejkande arbetare. Sasha bestämmer sig för att döda bolagets ordförande Henry Clay Frick. Emmas uppgift blir att efter attentatet förklara Sashas handlingar för folket. Men Sasha misslyckas, fängslas och döms till 14 år i fängelse.

Emmas stora tillgång var förmågan att fånga människors uppmärksamhet. Och hon använde den väl. I sekelskiftets USA reste hon runt och föreläste om syndikalism och anarkism, kvinnans frigörelse, moral, preventivmedel och om de nya författarna som Ibsen och Nietzche. 1906, samma år som Sasha friges, startar Emma tidskriften Mother Earth.

Som så många av deras politiska motsvarigheter i Europa, startar Emma och Sasha 1914 en antimilitaristisk kampanj. I juni 1917 nås kulmen på Emmas och Sashas arbete i USA. De fängslas för en antivärnpliktsartikel i Mother Earth. Den 27 juni 1917, på Emmas 48:e födelsedag, inleds rättegången som blir början på beslutet att deportera dem till Sovjetunionen. Den 21 december 1919 förs de, tillsammans med 247 andra icke önskvärda immigranter ombord på det skepp som ska föra dem till Sovjetunionen.

"Är det här slutet, Emma Goldman?" frågar en reporter strax innan de lämnar USA. "Det är kanske början," svarade Emma.

Ja, det var början till stora omvärderingar av den Sak Emma kämpat för i så många år. Sovjetunionen och revolutionen blir en besvikelse, ja mer än så, nästan ett chockartat uppvaknande för både Emma och Sasha.

Typiskt för Emma är också att hon vågar erkänna sina brustna illusioner och tar konsekvenserna av det också. 1921 lämnar de båda, i anarkismen så nära förenade vännerna, Sovjetunionen. Men inget land vill ge dem något längre uppehållstillstånd. De tvingas leva ett kringflackande liv. Emma ingår så småningom skenäktenskap i England för att få en uppehållsort. Till USA återkommer hon bara en gång, 1934 på ett 90-dagars visum. Också här blir hon besviken.

"Unga människor som lever på färdiglagad burkmat och inte kan tänka själva", skiver hon i ett brev till Sasha.

Trots att Emma och Sasha lever under olika förhållanden i olika länder håller de ständig brevkontakt. Sjuk och desillusionerad av ett liv i ständig rotlöshet tar Sasha 1936 livet av sig.

Det är ett hårt slag för Emma. Men strax efter dödsbudet kallar Spaniens anarkister på henne. Här ser hon sitt anarkistiska ideal flamma upp men också krossas av sovjettrogna kommunister.

Den 18 maj 1940 avlider Emma Goldman i sviterna efter ett slaganfall.

Pia Axelsson

så ytterst likgiltig för allt som rörde henne själv. Dräkten var sjabbig och hatten urgammal. Allt hon bar satt illa. Men hela hennes varelse upplystes inifrån. Man blev snabbt förtrollad av hennes personliga utstrålning, som var så betvingande i sin styrka och så rörande i sin barnsliga enkelhet.

Pia: – Du tycks alltid ha levt med stora behov av andlig näring, t o m tagit kamp mot dina politiska kamrater för att få köpa dig en blomma?

Emma: Sköna ting är inte lyx, de är nödvändiga. Livet vore outhärdligt utan dem. Jag hade inte stått ut med vår fattiga tillvaro i Köningsberg om det inte varit för de enstaka utflykterna i det fria med våra lärare. När mamma grälade på mig eller när jag hade svårigheter i skolan kunde en knippe syrener i grannens trädgård få mig att glömma mina sorger och världen syntes ljus och vacker. Måste jag avstå från allt detta för att vara en god revolutionär?

Pia: – Under dina år i Sovjetunionen fick du träffa Lenin. Vad tyckte du om honom?

Emma: – Redan under mitt första samtal med Lenin fick jag intrycket av att han var en slug politiker, som visste precis vad han skulle göra och inte ryggade för några medel som kunde befrämja hans avsikter. Sedan jag vid flera tillfällen hört honom tala och sedan jag läst hans verk, blev jag övertygad om att Lenin intresserade sig mycket litet för revolutionen och att hela kommunismen för honom var betydelselös. Den centraliserade politiska staten däremot var Lenins gudom för vilket allt annat måste offras.

Pia: – När bestämde du dig för att lämna Sovjetunionen?

Emma: – Det var i Petrograd i mars 1921 efter massakern på de revolterande arbetarna och matroserna i Kronstadt. Vi var som bedövade. Sasha flackade desperat omkring på gatorna. Den sista tråden i hans tro på bolsjevikerna hade brustit. Mina lemmar var blytunga och en outsäglig trötthet genomträngde varje nerv i kroppen. Jag hade nått slutet. Jag stod inte ut längre.

Pia: – Det tog flera år innan du klarade av att berätta om dina besvikelser i Sovjetunionen. Men det var den erfarenheten som gjorde att du vände dig mot det revolutionära våldet?

Emma: – Under de första dagarna av vårt ryska liv trodde jag fortfarande på den gamla formen av revolution.

– Men om revolutionen endast går ut på ett byte av härskare, då är den knappast värd någonting. Den är i alla fall inte värd alla blodiga offer, all strid och tillintetgörelse av kulturella värden. Ingen revolution kan lyckas med mindre än att medlen står i samklang med de mål som ska nås. De etiska värden med vilka revolutionen vill bygga det nya samhället, måste redan under den s k övergångsperioden behärska den revolutionära verksamheten för att denna ska kunna leda till ett bättre liv. Revolutionen är den kommande dagens spegel, den är det barn som ska bli morgondagens människa.

Pia: – Vad har du då för alternativ?

Emma: – Jag har ännu inte hunnit utveckla några teorier.

– Människans längtan efter frihet från all auktoritet och makt kommer aldrig att blidkas av härskarnas brustna sång. Människans sökande efter frihet från alla bojor är evigt. Det sökandet måste och kommer att fortsätta. □

Pia Axelsson

Emma Goldman är fritt citerad ur följande böcker:

Emma Goldman: Living My Life (kompl. av den svenska förkortade översättningen: Anarkistiska minnen, Bokförlaget Korpen).

Emma Goldman: Den dansande agitatorn (urval av Anita Goldman, Federativs klassiker).

Emma Goldman: Mina två år i Ryssland.

(Bilderna på Emma Goldman är hämtade från International Institute of Social History, Amsterdam.)

Att våga äventyret är att våga leva. Att våga leva är att lura döden – både den kroppsliga och själsliga. För att våga äventyret krävs det mod – både fysiskt och psykiskt mod.

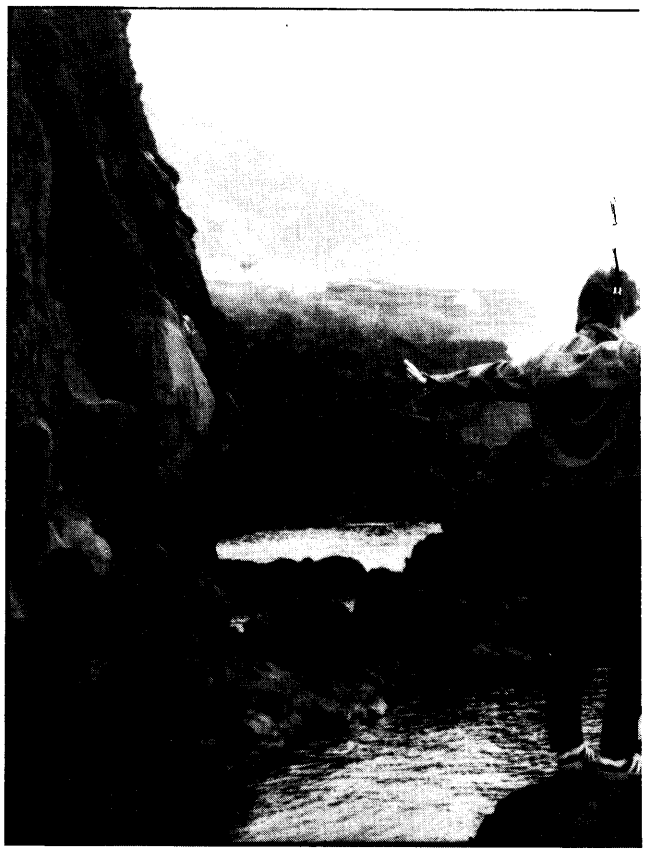

Efter långa, till synes oändliga diskussioner om vad ordet äventyr egentligen innebär kom vi som gjorde det här numret till slut fram till de rader du nyss läste.

Vi satte helt enkelt likhetstecken mellan order **liv** och **äventyr.**

Trots sin enkelhet kändes upptäckten nästan vidunderlig. Vi anade nog redan innan att det vi föresatt oss att göra, ett äventyrsnummer, var nånting oerhört viktigt. Nånting kraftfullt som berörde oss djupt och starkt. Kanske var det därför som vi ofta blev otåliga och rastlösa under de många och långa kvällar vi satt och pratade. Otåliga därför att vi inte riktigt kunde sätta tummen på vad det hela handlade om.

* * *

Kanske har vi gjort helt fel. En tidning är trots allt nånting ganska dött – och här skulle det handla om liv. Vi borde kanske ha kapat en buss, målat om den och samlat alla tankar och människor som kommer till tals i tidningen i den här bussen och dragit ut på vägarna. Sökt upp alla våra läsare och gett dem ett levande nummer om äventyr och hjältinnor. I stället smällde vi bara av startskottet; nu skulle äventyrandet börja i våra huvuden, vid våra skrivmaskiner och genom våra kameror.

Det är nog fel.

Jag menar, man vet aldrig när äventyret börjar. Plötsligt befinner man sig bara mitt uppe i det. Hur det skall sluta har man ingen aning om.

Det är äventyr.

Men nu skulle alla medarbetarna bli äventyrerskor på given signal. Åtminstone fram till manusstopp. Så det fanns ett slut på det hela också. Fel igen, alltså.

Men ändå. Kanske kunde det ge oss en kick i ändan att gå vidare med våra egna livsäventyr efter att tidningen gått i tryck. Vad vi hop-

ÄVEN
LI

Susanne Johansson

NTYR?
V!

pas är att du som läsare också får en kick att tänka på de här sakerna: om vad äventyr är, om hur livet skulle kunna vara, om vilka villkor som styr våra möjligheter att äventyra.

* * *

När vi började prata om vad numret skulle innehålla minns jag att vi sökte efter skillnader mellan manliga och kvinnliga äventyr. Några av oss kom i häftig dispyt huruvida en artikel om en kvinnlig flygare skulle vara med.

– Men det är ju ett manligt äventyr, menade några.

Och så trätte vi en stund.

Två månader senare har vi enats om en hypotes: det finns ingen skillnad mellan mäns och kvinnors äventyr, det handlar om människors livsviktiga äventyr.

En fundamental, mänsklig längtan om ett riktigt, helt liv. Om att våga möta livet på ett annat sätt än vad kanske omständigheterna – politiska, sociala och ekonomiska – tillåter.

Att ha mod att finnas till. Att våga leva, våga släppa in äventyret i vardagen. Därmed inte sagt att kvinnor och män skulle ha lika stora yttre möjligheter att göra detta.

För det har de inte. Kvinnans bojor har alltid varit mycket tyngre än mannens – hon har haft mycket svårare att bli fri.

Därför är det ingen tillfällighet att en viss sorts äventyr blivit männens revir: de som handlar om fysiskt mod, att utmana den fysiska döden. Men kvinnor har samma längtan efter dessa "hårdföra" äventyr, tror vi.

Så en kvinnlig pilot med stark lidelse för att ge sig upp i luften, besegra rädslan och utmana faran är inte ute på "manligt" äventyr. Utan på mänskligt. Som visst kan vara farligt. men det är det som är äventyr. Att aldrig veta hur det slutar.

* * *

Här kommer vi in på en viktig sak: det finns ännu ett motsatspar vi kan lägga till äventyr – icke-äventyr, liv – död, nämligen **risk** och **kontroll.** Äventyret innebär att våga ta risker, att våga ge sig ut i det okända, att inte kunna förutse.

Vi måste våga riskera för att överleva. I tidiga kulturer när människan förde en nomadiserande tillvaro blir detta risktagande så tydligt. Hon var tvungen att söka sig vidare i jakten på

föda – trots att hon aldrig kunde vara riktigt säker på att finna den.

Vårt samhälle är uppbyggt kring kontroll. Ett ständigt förutseende. Och det är inget som några utomjordiska varelser har skapat, utan vi själva, vi människor.

Vi kontrollerar varandra, men också oss själva.

Vi har helt enkelt svårt för att släppa in livet i våra liv.

Det är där modet kommer in: modet att våga äventyra.

* * *

Hade redaktionen skrivit ordböcker skulle vi som synonym till äventyr alltså skrivit liv. Nu skriver vi inga såna böcker. Men det finns det andra som gör, så en eftermiddag begravde jag mig bland bibliotekets uppslagsverk för att finna andras definitioner av äventyr.

"Ordet kommer av latinets adventura, som betyder tilldragelse. Första gången ordet äventyr dyker upp är som modeord i 1100-talets riddarromaner. Äventyr användes för att skriva de oförutsedda, spännande händelser som riddarna råkade ut för."

Liknande betydelse har äventyr idag: "spännande, vågsam och oväntad händelse, farlig upplevelse, utomordentlig tilldragelse, eskapad. I erotisk betydning: kärleksäventyr, snedsprång."

En man vid namn Thermaenius skrev:

"Kärleksäventyret är ett sådant där mini-äventyr som är så hälsosamt för en kvinnas självförtroende."

Jaha. Jag bläddrade vidare i uppslagsverken.

"I juridiska termer står äventyr för risk, (straff)ansvar."

Så blänkte det till på en sida.

"Äventyr: livsäventyr." Och sedan ett citat av Per Anders Fogelström: "Levandets osäkra äventyr."

Styrkt av dessa rader smällde jag ihop de tunga böckerna och rusade tillbaka till redaktionen. Tankarnas resa om vad äventyr och liv har gemensamt fick ny glöd.

Om det följande är långsökt, får du själv avgöra:

Äventyret, liksom livet har olika faser: en förberedelse, ett skeende och ett slut. Fantasin är uppladdningen för ett rikt(igt) äventyr och ett rikt liv, startskottet är spontanitet och mållinjen är de nya erfarenheterna omvandlade till ny kunskap.

Och med fantasins hjälp kan kunskaperna användas till mycket . . .

Vi har ju också definierat äventyr med att man inte vet hur det slutar. Hur går det ihop med att liv skulle vara samma sak?

Om det är något vi människor vet, så är det väl att vi skall dö.

Men vet vi hur – och när?

* * *

Är det inte så att vi trots alla jävligheter vill leva, jag menar, verkligen leva tills vi trillar av pinn? Inte bli levande döda.

Pentti Saarikoski har uttryckt det så fint:

"De döda ett namn
de levande ett ansikte och tio fingrar"

Så låt oss med fantasins och spontanitetens hjälp släppa loss äventyren i våra liv! Äventyren behöver inte vara vidunderliga, kosta en massa pengar och tid.

Vem vet vad en alldeles vanlig dag kan förvandlas till . . .

Susanne Johansson

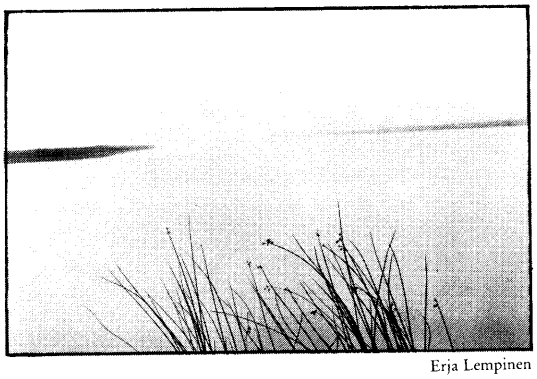

Erja Lempinen

TANGO I TUNNELBANAN

ETT VARDAGSÄVENTYR

Måndagskvällen var grå och slaskig. Jag skulle ta tunnelbanan hem efter en ganska meningslös dag.

Redan i rulltrappan ner till perrongen hörde jag musiken; ett ensamt dragspel mot tunnelbanetågens obarmhärtiga dån. Vem kunde det vara som spelade så vackert? Jag blev nyfiken och drevs längre bort mot tonerna.

Där stod hon så, med ett stort leende på läpparna och en ring av folk omkring sig. Ur det lilla dragspelet flödade franska chansons, gamla hederliga svenska sjömansschlagers och ibland en och annan eldig finsk tango. Det annars så gråa tunnelbanefolket stannade upp, log, och letade i vinterrockarnas fickor efter småslantar.

En ung kille sa:

– Ja, jag har stått här och lyssnat i nästan två timmar nu, missat tåg efter tåg, är hon inte fantastisk?!

Mitt i en refräng av 'Sous le ciel de Paris' kom en SL-vakt och sade lite osäkert leende att på perrongen får man minsann inte stå och spela, och det mitt under rusningstid, varsågod och packa ihop, tack.

Då tog jag mod till mig och gick fram till dragspelerskan och började prata med

henne. Jag berättade att jag fotograferade och skulle jag inte kunna få följa med henne nästa gång hon skulle ut och spela och ta lite bilder? Jo, det fick jag hemskt gärna, vad roligt! Vi bytte namn och telefonnummer. Hon hette Kerstin, och bodde inneboende hos sin moster.

Jag hoppade på det där tunnelbanetåget jag skulle tagit någon timme tidigare. Kände mig rätt glad och tänkte att vardagen faktiskt kan vara fylld av äventyr om man vill.

En vecka senare träffade jag Kerstin igen. Hon var trött och orkade inte spela så länge så vi gick och fikade efter en stund. Kerstin berättade att hon studerar musik och egentligen har fiol som huvudinstrument. Fiol har hon spelat sedan femårsåldern. Ursprungligen kommer Kerstin från Kiel i Tyskland, hennes mamma är svenska. Kerstin har bott i Sverige i två år. Hon får inga studiemedel vare sig från Tyskland eller Sverige utan får försöka jobba samtidigt med studierna. Ibland spelar hon restaurantmusik på en bar tillsammans med en pianist och när hon har lust och ork tar hon sitt dragspel och går ut och spelar på gatorna, eller i tunnelbanan, om det är kallt.

– Du förstår, säger Kerstin, det är en sådan trygghet att ha dragspelet att ta till. Det har funnits gånger då jag knappt haft råd att ta tunnelbanan dit jag tänkt ställa mig och spela, men efter några timmars spelande har jag fått ihop såpass mycket pengar att jag kunnat handla middagsmat ett par dagar framåt.

Hon vikarierar ibland som violinist i en symfoniorkester och undrar ofta över om den musik orkestern spelar verkligen når ut till publiken i konsertsalarna.

– När jag är ute med mitt dragspel märker jag direkt om den musik jag spelar "går hem", eller inte. Dragspel är så enkelt att spela och musiken passar in nästan var som helst.

Jag berättar för henne vad en jazztrummis en gång sa till mig:

– Om jag så bara kan förmedla den hisnande känsla jag känner när jag lirar till *en enda* person i publiken, så är det värt allt mitt slit med musiken!

Kerstin nickar instämmande.

Jag har varit med henne och fotograferat två gånger nu, antagligen blir det fler tillfällen.

Tänker på vad fint det kan vara att ha en kamera, att fotografera. Man har liksom en nyckel till andra människors liv, en orsak att övervinna sin blyghet och ta kontakt med främmande människor man annars inte skulle våga tilltala.

Man kan alltid fråga om man får ta några bilder och ibland händer det faktiskt att man blir vänner...

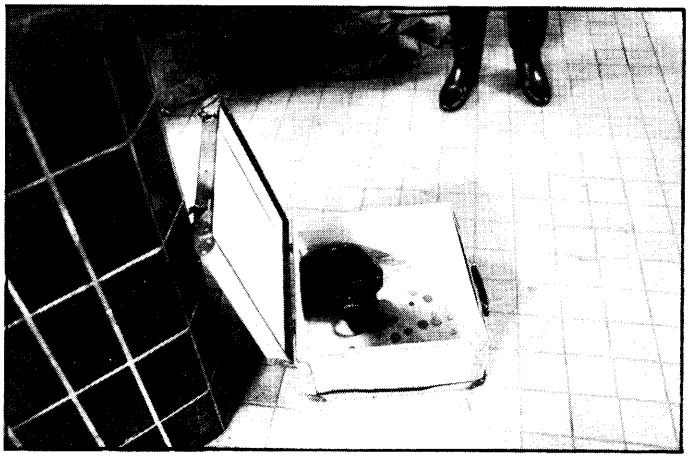

Text & bild: Anna Karemyr

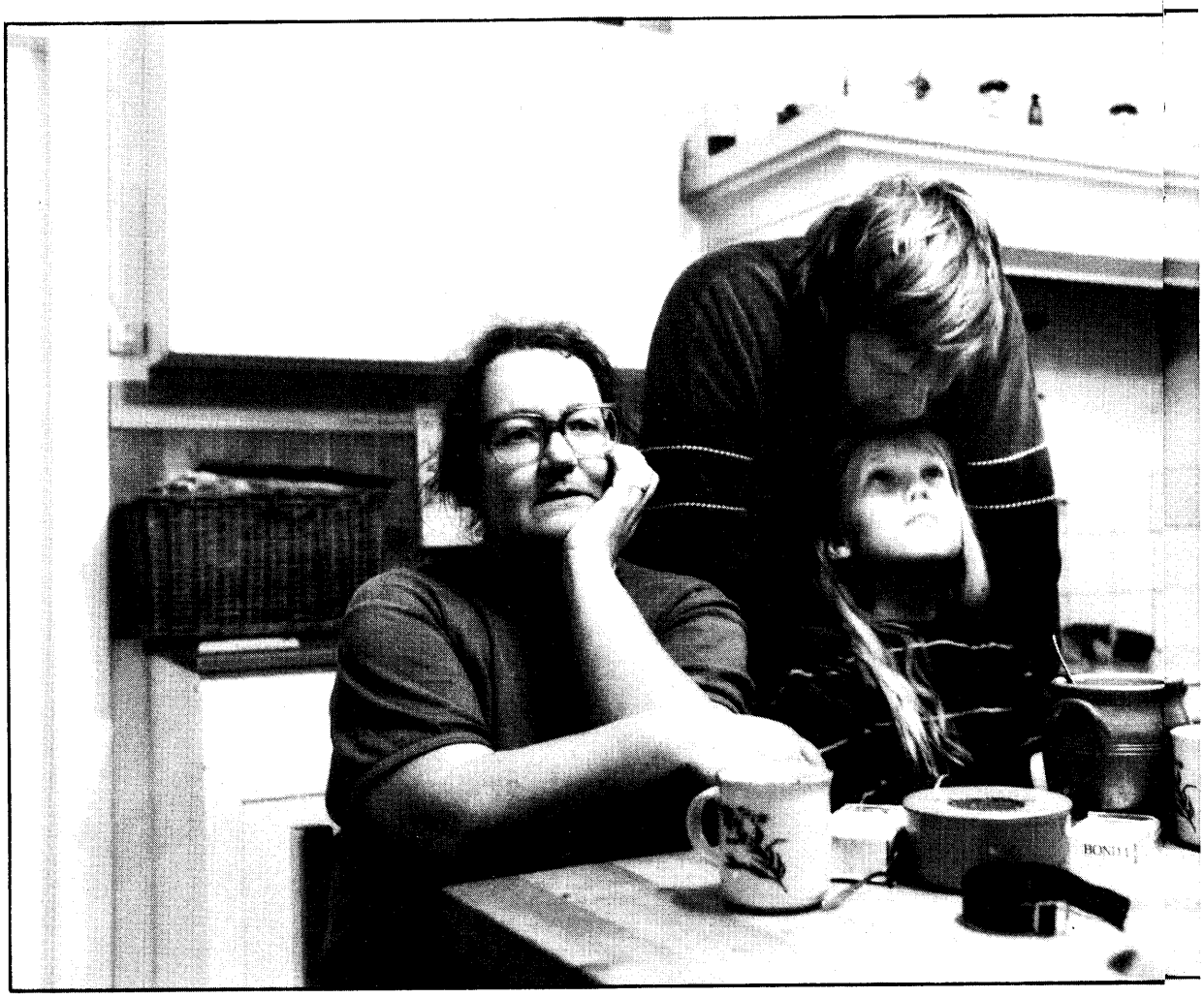

Letar du förgäves efter äventyr?
Gör som Marit Paulsen:

Stanna, se och känn e

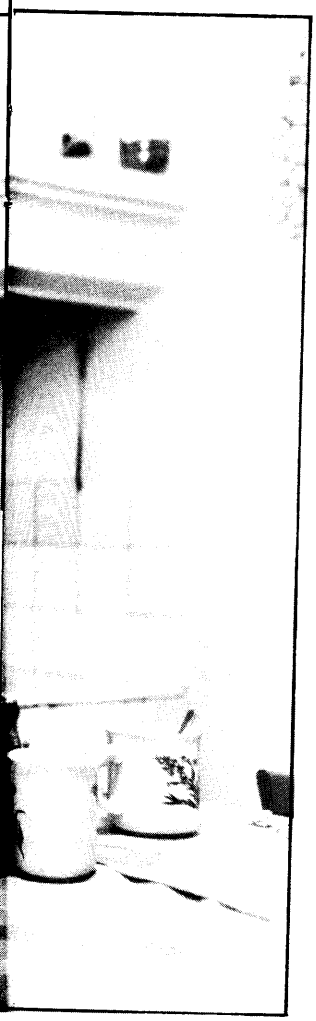

Martine Durand

efter!

□ – Ju äldre jag blir, desto mer äventyr ser jag i vardagen. Att jobba med ungarna, med jorden, med djur och växter – vilket äventyr! Att sticka iväg med Sture i en ombyggd buss och leva tattarliv nåt år – det är också nåt jag längtar efter.

Marit Paulsen, författarinna och debattör, har fått höra många skällsord genom åren. Satkärring, besserwisser, proffstyckare och manhaftig – det finns många benämningar på starka kvinnor som Marit, som går utanför den traditionella kvinnobilden. Vem är då denna äventyrerska? Vad gör hon när hon inte skriver böcker eller är fly förbannad?

Huset syns på långt håll från järnvägsspåret. På andra sidan Västerdalälven ligger gården, med det gula boningshuset och den röda lagården. Snön ligger meterdjup i den lilla byn Yttermalung, där Marit bor med sin familj.

Ska man träffa Marit Paulsen privat, innebär det att man får den stora familjen på köpet. Den består just nu av två småbarn, två tioåringar, två tonåringar, mannen Sture, äldsta sonen och sonhustrun.

– Familjen är väl en kompensation för min egen bedrövliga barndom, säger Marit.

– Jag bestämde mej redan som liten att jag skulle skaffa mej hundra barn. Dom ungarna skulle jag älska och aldrig ljuga för.

En härlig röra

Marit är bokstavligt talat mitt uppe i livet; hon snubblar över småttingarna på golvet, hon tröstar en ledsen tioåring och pratar kalvar med mannen Sture. Mitt i vårt prat kommer hon ihåg att fåren inte fått något foder. På med lagårdskläderna och ut i skymningen. Väl tillbaka igen, tar hon med sej en omisskännlig doft från uthusen.

– Ni skulle vara här i april när tackorna lammar, säger Marit med något drömskt i blicken.

– Hundra små lamm på tre veckor, det är vad jag menar med äventyr i vardan. En del lamm vill verkligen leva och kämpar bittert och beskt och överlever. Andra vill inte leva, helt enkelt.

– För fan, paradiset finns ju *här*, just nu! Det är bara att stanna och se och känna efter. Det är som om livets mening står klart för en, när man ser en kalv eller ett lamm födas. Sammanhanget mellan födelse, liv och död blir då självklart.

Från dröm till verklighet

Det är nu tio år sen familjen flyttade till Yttermalung. De längtade bort från stressen i Stockholm och hade en romantisk bild av livet på landet. Några får, kaniner och lite grönsaker – det var vad de hade tänkt sej. Idag har de 16 kor, 40 får, kalvar, kvigor och höns.

– Vi har gjort alla misstag som går att göra, säger Marit och skrattar.

– Den första kalven vi köpte, fick vi bära in och ut ur lagården, för vi visste inte hur man fick en kalv att gå självmant. För att inte tala om när vi skulle mjölka vår första ko . . .

Varken Sture eller Marit hade någon erfarenhet av djur eller jordbruk. Lärorika misstag och goda råd från bönderna omkring har lett fram till allt de nu kan.

I många år har Marit varit fostermamma, och tagit hand om barn, som föräldrarna av olika anledningar inte kunnat ta hand om.

– Det är inget planerat, det här med fosterbarn, det har bara blivit så, säger Marit.

– Att ge ungar en hygglig uppväxt och att som vuxen sätta gränser, det är så himla viktigt. Det underliga är att jag inte är nån barnkär människa. Jag är inte som tanter i tunnelbanan, som *älskar* alla ungar och gullar med dom. Men av någon anledning gillar dom mej. Det är kanske det att jag inte lämnar nåt åt osäkerheten, dom vet exakt var gränserna går. Jag låtsas inte att jag är ett barn, för jag tycker att det är föräldrarnas förbannade skyldighet att vara vuxna! Jag *hatar* föräldrar till tonåringar, som påstår att de är kompisar med sina ungar! Okey att man gör saker ihop, men när det gäller att sätta gränser, är man banne mej ingen kompis.

Bitter barndom

Marit kommer från arbetarklass. Det är något hon aldrig glömmer. Hon växte upp i ett dystert, dimmigt fiskarsamhälle i Nordnorge under kriget. Hennes mor var tillsammans med en tysk officer. Hon var ”tyskhora”. Marit drabbades av det hat ortsbefolkningen kände gentemot dom som stod på tyskens sida trots att hon bara var ett barn. Ordlöshet och hyckleri förbittrade hennes barndom.

– I boken Liten Ida, och i filmen, gjorde jag upp med allt det som gjort så ont.

När Marit var 17 år, flyttade hon till Sverige med sin dåvarande man. Utan saknad lämnade hon sin uppväxtmiljö och sin familj. Hon blev valsverksarbeterska i Smedjebacken, och födde två barn innan hon fyllt tjugo.

– Livet var så jävla jobbigt. Jag jobbade skift och hade barnen, jag var ständigt trött och slutkörd.

En dag fick Marit nog. Ryggen var slut efter det hårda arbetet på valsverket, och hon bröt upp. Hon skilde sej, började på den socialdemokratiska folkhögskolan Brunnsvik och fick så äntligen ett språk för allt hon kände. Boken ”Du människa” kom ut, en bitter och rasande anklagelse mot det utarmade liv hon levt och det kvinnoförtryck hon upplevt.

– Jag var en arbetarkärring med en intellektuell kapacitet, som jag aldrig fått utnyttja. Det var tamejfan som en vulkan! Man kan nog säga att jag hade min privata, politiska och samhälleliga tonårsperiod i 30-årsåldern. Jag gjorde revolt mot allt och alla. Det är faktiskt hemskt att idag konfronteras med brunnsvikseleven Marit Paulsen. Jag var högljudd, okunnig och tvärsäker och bar mej jävligt dumt åt mot många.

– Jag *har* faktiskt förändrats genom åren. Den argaste prestationsångesten har gått över och jag behöver inte vara bättre än alla andra på allt.

Efter brunnsviksåren träffade Marit Sture, också han en f d brunnsvikselev. De har varit tillsammans sedan dess.

Arbetsnarkoman

Sen ”Du människa” har Marit hunnit med att skriva ett tiotal böcker och många timmars filmmanus. Mor, maka, kamrat, bonde, debattör – när skriver hon egentligen sina böcker?

– Det är när ungarna lagt sej och jag går och stökar i lagården, som jag hinner tänka, svarar Marit. Det är då jag formulerar det jag känner och ger bilder åt tankarna. Sen drar jag iväg till Stockholm och min skrivarlya. Det går bara inte att skriva här hemma! Då får Sture och resten av familjen sköta mina uppgifter hemma på gården.

– För mej är det livsviktigt att få skriva, men om jag tvingades välja mellan ett rent skrivarliv och ett bondkäringliv, så blev jag nog bonde. Jag klarar inte av att vara intellektuell till hundra procent. Det skulle vara att torka som människa, som att sätta Västerdalälven i Sahara, va . . . tillflödet skulle upphöra.

– Jag tycker jag lever i ett idealtillstånd. Visst finns det en massa saker jag skulle vilja göra, alltifrån att väva vackra mattor till att åka jorden runt och att lära mej engelska. Men det här är det liv jag vill leva, annars hade jag inte suttit här nu.

”Natten är min egen”, heter

Marits nya bok, som hon just skrivit klar. Från den eldsprutande arbetarkvinnan i "Du människa" har Marit kommit till det som gör livet värt att leva. I dagboksform skildrar hon dagarna på gården, där barn, man, djur och natur vävs samman till en livsfilosofi.

– Vad är det som gör att vi orkar engagera oss för freden? Eller mot skogsbesprutning och annan miljöförstöring. Om livet är så jävligt och kärleken bara nåt vi läser om i Mitt livs novell, om livet bara är som en jättelik kommersiell julhelg – vad fan är det då att ha? I den här boken vill jag beskriva vad jag lever för, vad jag slåss för att behålla. Antingen är boken världens pekoral och blir nergjord av kritikerna, eller så går den hem.

– Det finns en sorg i mej att jag inte får jobba med teater och film. Det finns inga pengar, vare sej på TV eller på filmsidan, säger dom. Jag tror inte dom gillar arbetarkärringar som skriver TV-pjäser och filmmanus. Alla stora verk är ju gjorda av medel- och överklassförfattare och regissörer, även dom som handlar om arbetarklassen. Jag vägrar sätta mej på Café Opera i Stockholm och slicka dom rätta rövarna, bara för att bli accepterad! Så blir jag så förbannad på recensenter, som påstår att mina kvinnoporträtt är opsykologiska. Dom förstår inte att i min klass gäller det att se *andra* saker än ord. I arbetarmiljöer gäller antydningar, gester, kroppshållning så mycket mer än ord.

Den välbehövliga distansen till skrivandet, hittar Marit i naturen.

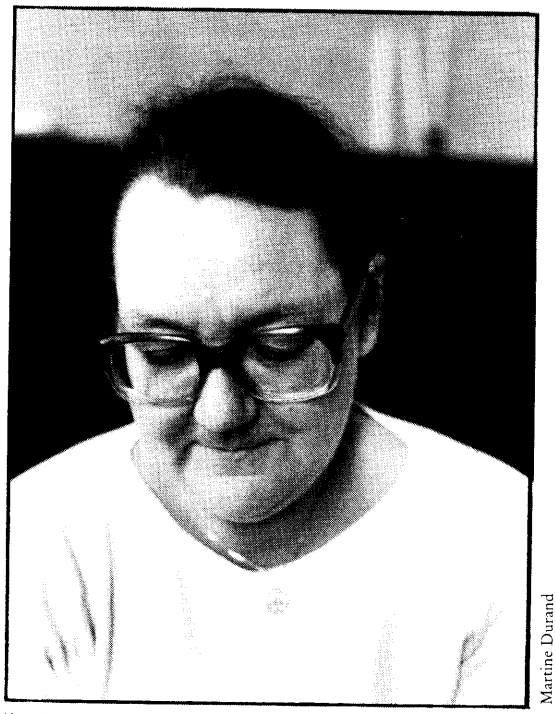

Martine Durand

"– Jag är nog religiös, men jag har inga gudar ovan molnen."

– Den bästa årstiden är nog vintern här uppe, säger hon och ansiktet slätas ut och blir mjukt.

– Rimfrost i träden och alldeles vit snö, aldrig grå som i stan. Sen fram på våren de rosa soluppgångarna . . .

– Jag är nog religiös, men jag har inga gudar ovan molnen, säger Marit. Att vara religiös är att känna att jag är en del av en helhet. Att björken utanför huset, djuren och vi hör ihop.

Döden är för Marit lika självklar som livet. Hon är inte rädd för att dö eller att bli gammal.

– Jag ser Sture och mej som gamla framför mej ibland: jag tjock och rullstolsbunden och Sture pigg och blind. Sen skjutsar han mej runt och jag berättar vad jag ser.

I nästa andetag berättar Marit om tomtarna och trollen som bor i storskogen och i lagården. Mörka septemberkvällar brukar hon och ungarna gå ut och leta efter dom.

– Det finns inget som är så roligt som att berätta för barn, som fattar sagans innebörd men samtidigt är tillräckligt små för att ha fantasi kvar.

Manuskriptet till Natten är min egen, har Marit skickat till förlaget och genast börjar hon tänka på nästa projekt. Kvinnor och missbruk, tonårstjejers s k sexuella frigörelse, redan finns det många idéer i Marits huvud. □

Ann-Christine Janson/ EMMA-reportage

22 år och arbetslös:

– Aldrig har livet varit så intensivt!

□ – Jag har sovit i 22 år. Inte tänkt en egen tanke, bara funnits. Jag har haft min mamma och min katt och tyckt att det räckte för att vara lycklig. Men när jag blev utan jobb ändrades allt – jag blev tvungen att ta ansvar för mej själv, och fick tid att tänka på vad man egentligen har livet till.

Hon ler och stryker undan några slingor av sitt stora mörka hår. Med mörka tygrika kläder och rader av tunna ringar i örsnibbarna signalerar hon protest mot etiketter – här finns lite dam, lite häxa, lite blyg tjej och lite vassa klor. Hon heter Marina Majoli – halvitalienska efter pappan – och är lite över 22, arbetslös och utan yrkesutbildning.

Vi sitter en eftermiddag på Bistro Boheme vid Stockholms Drottninggata. En sagolikt pastellfärgad krog inredd i ett gammalt apotek. Mitt andra hem, säger Marina. När hon inte är hemma hos sin väninna som gett henne tilfälligt husrum. Här på Bistro är musiken lite påträngande men det går att göra sig hörd. Marinas bekanta lämnar oss nödtorftigt ifred med vårt samtal.

– Många tycker jag gör för mycket väsen av mej, pratar för mycket. Men jag har hittat så mycket viktigt som jag måste prata om.

Böckerna gav nya ögon

Hon har börjat läsa böcker och har hittat massor av användbara tankar och idéer, om kvinnor och deras liv kanske främst:

– Det här med kvinnosaken och manssamhället har jag inte förstått förut. Nu ser jag samma mönster överallt – att kvinnor är förtryckta i alla sammanhang och tidsåldrar, mest på ett känslomässigt sätt. Jag tycker om att läsa romaner om kvinnor förr i tiden, men då skrevs ju det mesta av män: det är deras bild av kvinnors känslor som dominerar. Men sen finns det andra beskrivningar, Erica Jongs "Fanny" till exempel, som jag älskar.

– Den har fått mej att drömma om att bli piratdrottning, det skulle jag passa bra till. Eller köra racerbil eller hoppa

fallskärm. Det handlar om att kunna göra häftiga saker som kvinna, inte på männens utan på ens egna villkor. Stå och slita vid en svarv lockar mej inte alls, fast det är ett manligt område, för det är ju inte roligt för någon. Jag lockas av sånt som är annorlunda, som bryter begränsningarna.

– Det är så konstigt med min barndom och uppväxt: jag har aldrig tidigare kommit ihåg sådant som jag har läst, och inte har jag heller särskilt mycket minnen. Jag måtte inte ha upplevt särskilt mycket i den trygga och ombonade värld där jag levde. Nu är allt så starkt och intensivt, så ibland undrar jag hur jag ska orka uppleva hela livet? För det är så mycket jag vill.

Inte bara drömmar

Och det handlar inte bara om drömda äventyr. Marina försöker också bryta de gränser som vardagen drar upp. När hon fick avslag på sin ansökan om KA S, kontant arbetslöshetsunderstöd, för att det fattades mindre än en och en halv timme av de fem månader hon skulle ha arbetat under det senaste året – då gick hon till en tidning med sin story. Hon hade överklagat beslutet och skrivit till JO, men tyckte inte att det räckte: fler måste få veta hur myndigheterna behandlar folk. I tre månader hade hon trott att hon var berättigad till KA S och i väntan på bidraget hade hon lånat pengar för att leva. Inte sökt socialhjälp som hon hade rätt till.

– Vilket liv det blev när jag gick till pressen! Alla tyckte det var jättebra, men hur vågade jag? Det går ju inte att ändra på reglerna, man blir bara stämplad som bråkstake, tyckte mina vänner, som sa att de aldrig skulle ha gjort som jag.

– Men reglerna är alldeles för stelbenta, tar ingen hänsyn till människorna. Ska mindre än en och en halv timme få avgöra, när jag har jobbat flera år dessförinnan, och betalat skatt? Jag trodde det gav mej rätt till hjälp när jag behövde det. Men det är bara paragrafernas bokstav som räknas.

Och det är farligt, tror Marina:

– Vi uppfostras ju till att tro att vårt samhälle skyddar dem som behöver det. Min mormor brukar säga att vi tillhör det-fixar-sej-generationen – vi som tror att vi inte behöver ta något ansvar själva. När man sen upptäcker att det är stora luckor mellan paragraferna så vet man inte vad man ska ta sej till. Man känner sej maktlös och hjälplös, som om det vore fel på en själv.

Längtar efter sammanhållning

– De flesta tycker tydligen att det mest naturliga när man blir utan jobb är att sätta sej och deppa: utan arbete har man inget värde och inga rättigheter. Och att protestera mot det som är fel anser man lönlöst. Inget går att förändra och därför finns det ingen sammanhållning. Jag avundas er som var unga på 60-talet när allt verkade möjligt, när alla ville göra uppror och förändra samhället. Ensam kan man inte göra några uppror.

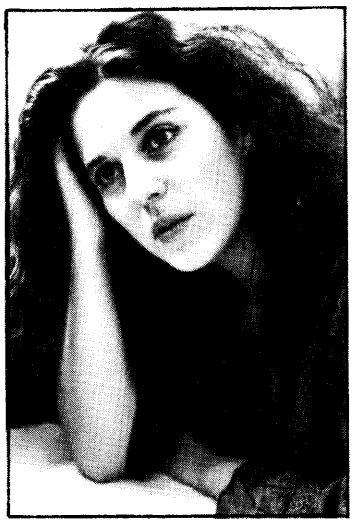
Martine Durand

– Reglerna tar int hänsyn till människorna. Det är farligt.

Även om upproren under högkonjunkturens 60-tal inte var särskilt djupgående, så var det åtminstone självklart att ifrågasätta mycket i det dåvarande samhällsmönstret. När Marina idag talar om det positiva i att ha tid att bara leva så är det som om hon hela tiden väntar sej motargument:

– Folk klagar på att jag inte *gör* nånting. Jag har aldrig haft så mycket att göra, aldrig lärt mej så mycket som under det här halvåret då jag varit arbetslös. Jag skulle vilja fortsätta leva så här: aldrig behöva säga "jag har inte tid". Kunna göra det jag har lust till.

Jobbar för tillfället

Ont om pengar har hon naturligtvis. För tillfället jobbar hon som städerska på ett kontor på morgnarna, för att kunna betala sina skulder till mamman och några kompisar.

– Jag har ju varit van att få vad jag vill förut. Kläder och sånt har varit viktigt för mej, men nu är det inte det längre. Jag har inte ens råd att klacka om stövlarna men det spelar ingen roll. Många av mina kompisar är kvar i sin penningfixering – det är deras enda skäl för att jobba. Egentligen vantrivs de, och orkar inte ens använda sin fritid – de bara sover när de är lediga. Och de säger att jag inte gör nånting!

På längre sikt tänker hon dock göra något annat än bara leva för stunden:

– Ska börja i höst med att komplettera studentbetygen, och sen läsa språk vid universitet: ryska, latin och italienska. Sen skulle jag vilja gå en

tolkutbildning i Italien och bli simultantolk. Fast jag blir lite rädd när jag gör såna här planer, för tänk om det spricker. Då är det lättare att ta dagen som den kommer. Men jag tror jag tänker annorlunda om något år eller så.

Pappa har svikit

Sitt italienska påbrå vill hon inte släppa, trots att hennes far skar av banden när han lämnade familjen i Sverige för sex år sedan.

– Det gör fortfarande ont när jag tänker på hur han valde att adoptera sin nya frus dotter och glömde bort oss. Jag åker ner till Italien då och då och bor hos honom, men han har svårt att acceptera mej, han skäms för att jag inte ser ut och uppträder som en italiensk familjeflicka. Men jag vägrar anpassa mej till dubbelmoralen där, den är vidrig.

– Inte förrän senast jag var i Italien, förra året, har jag fått några italienska tjejkompisar. Det är så få som är som jag. De flesta lever bara för att bli fint gifta, och ändå vet de att deras män kommer att bedra dem hela tiden. Och trots att de flesta kvinnor avskyr dubbelmoralen och männen, så protesterar de inte. Ibland tänker jag att jag skulle vilja bli kvinnosakskvinna i Italien, för där finns det mycket att göra.

– Det går inte att vara vän med en kille i Italien: de ser alla kvinnor som förförelseobjekt. Samtidigt är de så tråkiga och fantasilösa som förförare så man blir matt: en biltur till en restaurang ovanför stan, sen kör man iväg till en enslig parkering och vevar ner ryggstödet i framsätet. Samma mönster vareviga gång.

– Jag är nog ganska präglad av det här i min syn på män överhuvudtaget, jag föraktar dem lite grann. Det är sällan, även i Sverige, som jag möter killar med lika vass tunga som jag – de flesta blir lite rädda. Jag blir förälskad ibland, men det svalnar så fort det blir krav och avtal om tider. Jag är nog väldigt rädd om min frihet, och rädd för att bli utnyttjad och lurad som jag tycker mamma blev.

– Kvinnor är viktigare för mej, säger Marina. Att läsa om och prata med. Hon visar ett par dikter som en av hennes väninnor skrivit. En är till henne själv:

Marina!
Lejontass
Vackra hjärta
Bröstets höjning
skälver
i var pojkes tunga
Vad
kommer i morgonens
kalla vindfläkt?
Vad
dröjer i nattens sista suck?
Marina ler
men leendet äter dig!

Den andra handlar om det som man bara talar med tjejer om:

Tjejhemlisar!
Inte skitsnack
bara goda vänners tröst
Tjejsnack!
Inte skitsnack
bara goda vänners omsorg
Tjejhemlisar
Aldrig
aldrig menat för
pojkars öron.

Martine Durand

– Ibland undrar jag hur jag skall orka med hela livet.

– Riktig kärlek har jag nog inte upplevt än. Jag tror att det finns sån kärlek som fortsätter att brännas även när man levt ihop länge, men det verkar så komplicerat och svårt. Det händer ibland att jag får ångest i fem sekunder när jag tänker att det kanske är fel på mej som skrämmer och inte vågar. Men jag tror jag lär mej med tiden, eller mognar så jag vågar lita även på män.

– Nästan alla mina kompisar har varit förlovade eller bott ihop, men säger att jag inte är som dom: jag är självständig och behöver ingen. Och det stämmer för det mesta. Jag ger aldrig bort mitt telefonnummer, ringer upp själv istället när jag känner för det. □

Lotta Schüllerqvist

ATT TA CHANSEN OCH ÄNDÅ MISTA DEN

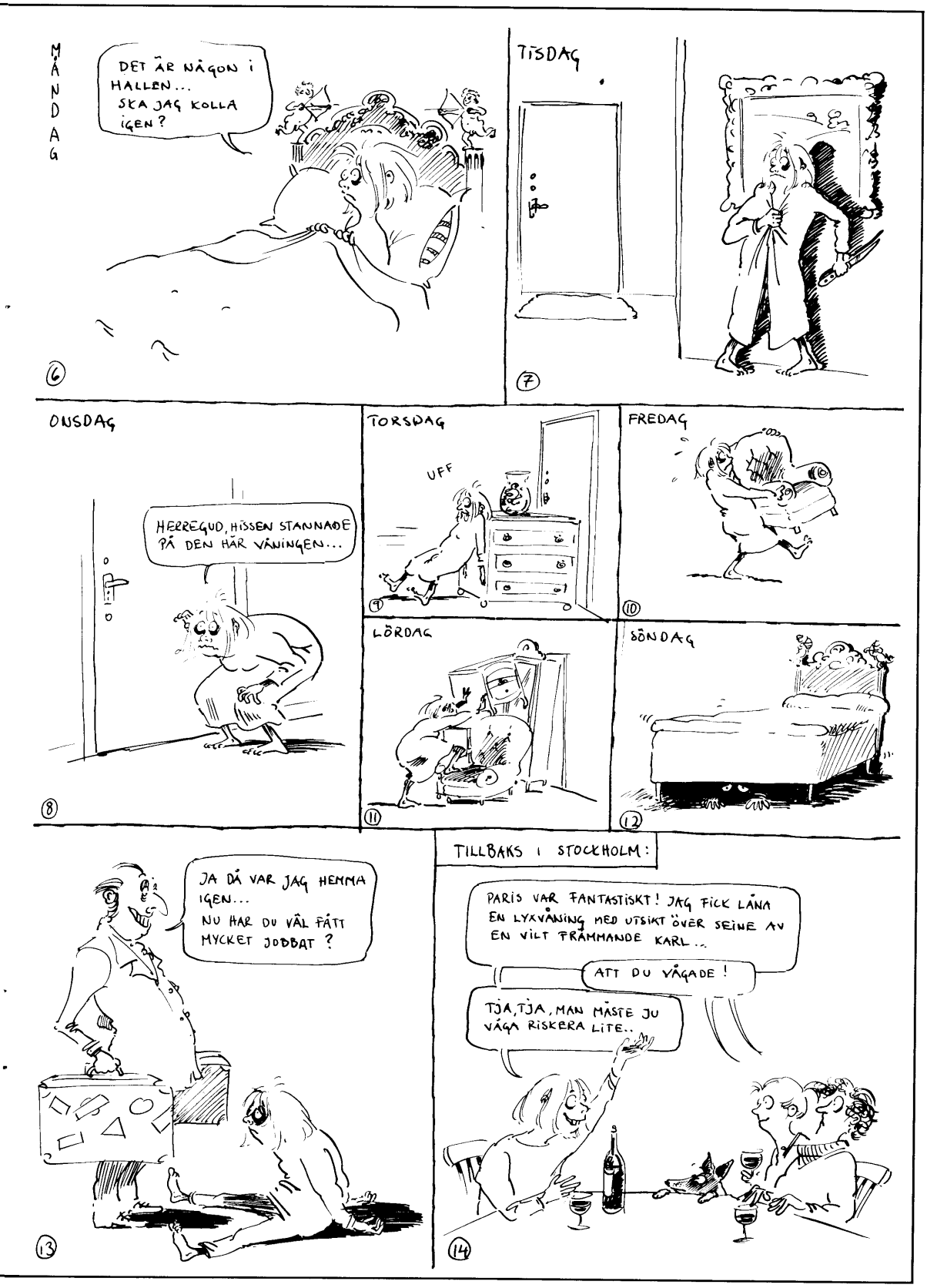
MÅNDAG
DET ÄR NÅGON I HALLEN... SKA JAG KOLLA IGEN?
6
TISDAG
7
ONSDAG
HERREGUD, HISSEN STANNADE PÅ DEN HÄR VÅNINGEN...
8
TORSDAG
UFF
9
FREDAG
10
LÖRDAG
11
SÖNDAG
12
JA DÅ VAR JAG HEMMA IGEN... NU HAR DU VÅL FÅTT MYCKET JODDBAT?
13
TILLBAKS I STOCKHOLM:
PARIS VAR FANTASTISKT! JAG FICK LÅNA EN LYXVÅNING MED UTSIKT ÖVER SEINE AV EN VILT FRÄMMANDE KARL...
ATT DU VÅGADE!
TJA, TJA, MAN MÅSTE JU VÅGA RISKERA LITE..
14

□ En av dramatikens största hjältinnor i modern tid är Nora i Ett dockhem.

I över hundra år har hon återuppstått och gestaltats på världens stora och små scener.

Bodil Österlund skriver här om några olika svenska Noratolkningar från 1880 fram till idag.

– Varför går hon?

Om Nora genom tiderna

– Nu har jag sett henne. Hon kom emot mig och lade handen på min axel. Hon var klädd i en enkel ljusblå ylleklänning.

Så konkret framstår efter en tid en av dramatikens viktigaste kvinnogestalter för sin skapare.

Året är 1878. Platsen är Rom. Författaren är Henrik Ibsen och kvinnogestalten är Nora i Ett dockhem.

Kort tid efter att Ibsen anlänt till Rom skriver han i all hast ned:

"Det finns två slags andliga lagar, en i mannen och en helt annan i kvinnan. De förstår icke varandra, men kvinnan döms i det praktiska livet enligt mannens lag, som om hon ej vore kvinna utan man. Hustrun i stycket vet slutligen varken ut eller in, vad som är rätt eller orätt, den naturliga känslan å den ena sidan och auktoritetstro å den andra gör henne alldeles villrådig. En kvinna kan ej vara sig själv i nutidssamhället, som uteslutande är ett manssamhälle, med lagar skrivna av män och med åklagare och domare som dömer den kvinnliga vandeln ur manlig ståndpunkt..."

Detta synopsis blir upptakten till kvinnopjäsen framför andra, men det tar ett halvt år innan Ibsen börjar själva bearbetningen av Ett dockhem.

Ibsen lever i en tid när kvin-

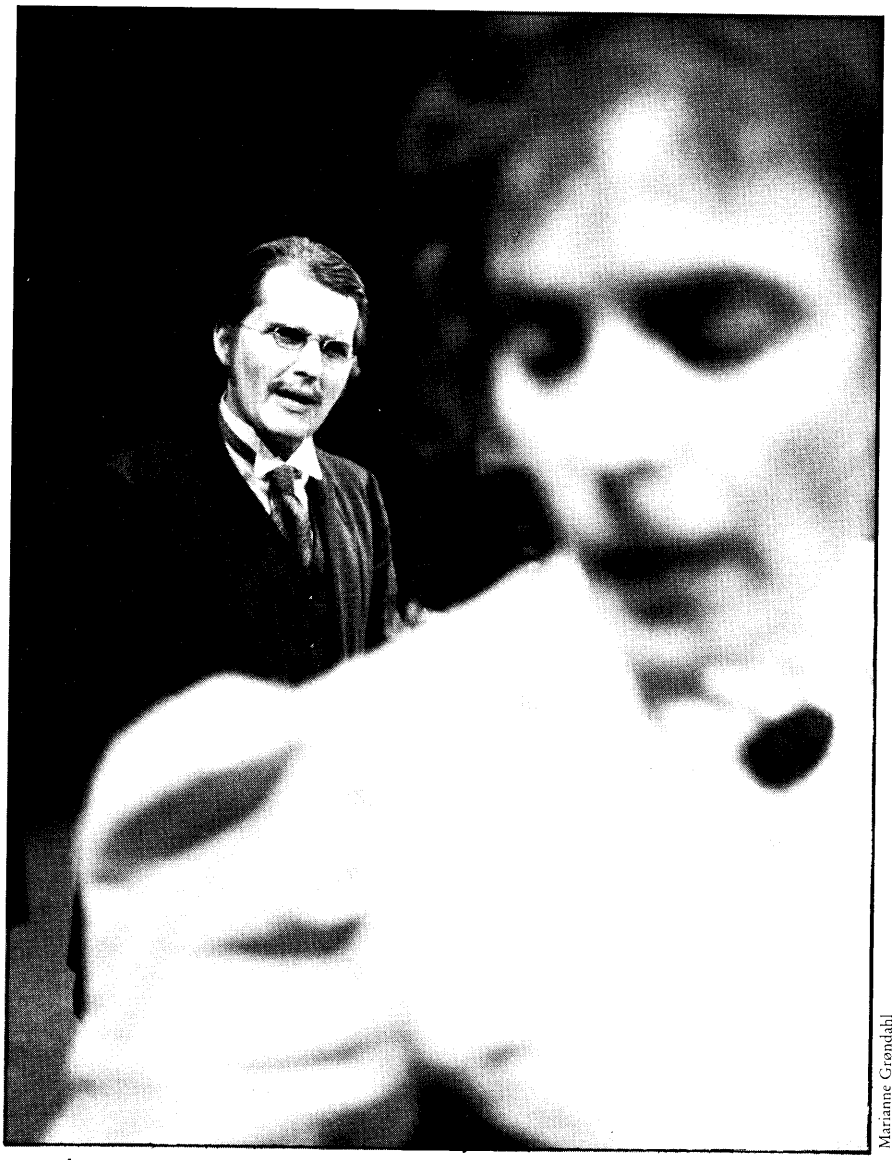

Marianne Grøndahl

Nora lämnar man och barn, för en oviss framtid. Olika tolkningar av rollen som Nora, speglar de attityder och värderingar till kvinnors kamp för jämlikhet, som rått under det hundra år som pjäsen spelats.

nofrågorna börjar bränna inte bara i Norge utan också i de andra nordiska länderna. Han umgås flitigt med flera av kvinnosakens förespråkare. Den danska Amalie Skram, svenskan Fredrika Limnell, norskan Asta Hansteen och Camilla Collet, en av den norska kvinnosaksfrågans pionjärer som har ett avgörande inflytande på Ibsen. Tolv år efter Ett dockhems premiär bekräftar han i ett brev till henne:

"Det är nu många år sedan Ni, genom Er andliga utveckling, i en eller annan form började spela in i min diktning."

Laura Kieler är en annan kvinna som inspirerar Ibsen, så mycket att det anses att hon är den verkliga förebilden till Nora. Precis som Nora har Laura Kieler en sjuk man. Han har tuberkulos och behöver sol och värme. En utlandsresa. Familjen Kieler har inga pengar och Laura tar i hemlighet ett lån. De reser till Italien, mannen blir frisk, men när de kommer tillbaka vill plötsligt utlånaren ha sina pengar tillbaka. Borgenären har inga och inte heller Laura. För att klara sig ur knipan skriver hon, enligt rykten, falskt namn på en växel. Förfalskningen upptäcks, mannen förskjuter henne, anser att hon inte är värd att uppfostra barnen och Laura Kieler hamnar för en tid på sinnessjukhus. Till skillnad

Monica Stenbeck som Nora i en föreställning på Helsingborgs stadsteater 1984.

från Nora tas hon emellertid till nåder igen av sin make och fortsätter äktenskapet.

Likheterna var slående och i det kulturbärande skiktet i de nordiska huvudstäderna var man ense om att Laura Kieler var Nora. Rykten gick och den danske kritikern Georg Brandes spädde på med sin egen uppfattning. I en recension av ett författarlexikon som bl a innehöll ett avsnitt om Ibsen skrev han "att modellen för Nora hade begått sin förbrytelse av långt mindre idealistiska grunder än Nora hade gjort." Brandes påstod att Laura ville ha pengarna "inte för att rädda sin mans liv, utan för att försköna sitt hem".

Laura Kieler skrev till Ibsens svenska väninna Fredrika Limnell och bad henne övertala Ibsen att stoppa ryktena.

Ibsen svarar:

"Jag förstår inte riktigt vad Laura Kieler egentligen syftar till när hon försöker få mig indragen i dessa stridigheter. En förklaring från mig, som hon önskar, nämligen 'att hon inte är Nora' skulle vara både meningslös och löjlig eftersom jag ju aldrig påstått motsatsen..."

Ibsen ville inte blanda ihop dikt och verklighet. Världarna var åtskilda.

Ett dockhem fick sin urpremiär i december 1879 i Köpenhamn. Den svenska publiken fick möta Nora för första gången i januari året därpå på Dramaten i Stockholm

Det var en av dåtidens stora skådespelerskor Elise Hwasser som tolkade rollen. Nora var tänkt som en ung kvinna, gissningsvis strax över trettio, och det faktum att Elise Hwasser var betydligt äldre gjorde hennes rolltolkning lite ansträngd.

Marianne Grøndahl

Men trots det uteblev inte reaktionerna. Vågorna gick höga i det svenska samhället och det man diskuterade var om en kvinna kunde lämna sina barn åt en man som hon själv föraktade, och om en gift kvinna hade rätt att handla självständigt utan att informera sin man.

Det var den gifta kvinnans omyndiga ställning i äktenskapet som blev fokus för debatten, och debattörerna delade sig i två läger. Ett för Nora och ett annat emot henne.

Några år tidigare, 1873, hade den första kvinnoorganisationen startats i Sverige med en tangerande kvinnofråga som utgångspunkt: föreningen för gift kvinnas äganderätt.

En av dem som ställde upp till Noras man, Tovalds försvar, var Strindberg som i Giftas fällde sin dom över både Nora och Ibsen:

"Nora längtar ut till frihet, personlig egoistisk njutningsfull ibsenisk frihet att få ställa möblerna där hon vill, slippa be om förlåtelse när hon gjort något dumt, frihet att få ruva över sina tankar, älta dem som lera för att av dem göra små avgudabilder... Nora är ett romantiskt vidunder, en produkt av den sköna världsåskådning som kallas idealism och som velat inbilla människorna att de voro gudar och att jorden var en liten himmel."

1925 gör Harriet Bosse, Strindbergs hustru mellan åren 1901 och 1904, Nora på Dramaten i Stockholm.

Det har hänt mycket i det svenska samhället på de fyrtiofem år som gått sedan urpremiären. Industrialiseringen är inne i ett expansivt skede, skogs- och metallindustrin har moderniserats och jordbruket, som byggt på en jämbördig arbetsdelning mellan män och kvinnor, har börjat rationaliserats och effektiviserats.

Emigrationen till Amerika har orsakat ett stort kvinnoöverskott som på 20-talet är det högsta som dittills uppmätts i Sverige.

Kvinnorna har passerat många, åtminstone juridiska milstolpar, i kampen för kvinnors frigörelse. Det viktigaste som hänt är att kvinnorna blivit myndiga och fått sin rösträtt 1921, efter en lång och segsliten kamp. Den första motionen lades fram redan 1902.

Harriet Bosse uppfattas som om hon inte själv tror på slutakten. Men varför skulle hon göra det undrar en recensent: *"därmed lyckades inte Ibsen, så det kan rimligen inte läggas henne till last".*

Och kanske är det inte meningen. Nora uppträder på scenen i tidskostym. Borta är tornyrerna och de konstfulla håruppsättningarna som underströk instängdhet och fångenskap. Fru Bosse är klädd i tjugotalets raka lediga korta klänningar och hennes hår är kortklippt enligt tidens mode.

Tiden är inne för att förpassa Ett dockhem till annat antikvariskt gods. *"...hans idéer har upphört att vara verkande krafter och han själv har blivit historisk",* skriver en recensent om Ibsen. 20-talet är ett optimistiskt decennium och den nya giftermålsbalken, av samma årgång som rösträtten anses vara världens mest jämställda. Den innebar att man och kvinna fick samma rättigheter och skyldigheter i äktenskapet, och mannens avlönade arbete ute i samhället jämställdes med kvinnans oavlönade arbete i hemmet.

Nora överlever trettiotalets depression och nativitetskris men hennes handling, att överge barn och man blir hårt kritiserad. En uppsättning på Komediateatern med skådespelerskan Alice Eklund i huvudrollen mottas inte nådigt av teaterkritikerna. I en tid när moderskapet är något som kvinnorna inte själva kan bestämma över och under en tid när nativiteten är så låg att den hotar befolkningstillväxten finns det inte något utrymme för egen personlig utveckling.

Recensenterna går hårt åt Nora och Ibsen! *"Ingenstans annars framträder det asociala, egoistiska och orimliga i Ibsens hänsynslösa individualitet lika ohöljt som här."*

1956 skriver skådespelerskan Gunn Wållgren teaterhistoria i

sin tolkning av Nora. När ett Ett dockhem har premiär i Västerås, sitter förutom en hel del representanter för dåtidens kvinnorörelse, bl a medlemmar i Norsk kvindesagsforening, en samlad nordisk kritikerkår spända i publiken.

Vad är det man väntar på? Jo, "en barbarisk våldshandling" som Ibsen uttryckte det.

Man väntar på att Nora istället för att gå ut genom dörren och lämna familjen, skall falla ihop framför en annan dörr – den till barnkammaren, och att hon skall stanna. Ibsen blev nämligen på sin tid tvungen att skriva ett "lyckligt slut" för den tyska Kinder-Kirche-Küchemoralen, och detta slut har man tidstypiskt nog plockat fram och dammat av nu under det mörka 50-talet.

Välståndet ökar snabbt under detta decennium och kultur- och konsumtionsideologi importeras från USA. Trettio- och fyrtiotalets viktiga reformkrav har slagit igenom: förbudet mot preventivmedlen har för länge sedan upphävts, fri förlossningshjälp har införts, fri mödra- och barnavård, och moderskapspenning utbetalas.

De småflickor som upplevde depressionens stoppade yllestrumpor och andra världskrigets ransonering har nu nått vuxen ålder och går omkring i amerikanska nylonstrumpor. Vägen ut i livet leder direkt in i familjen.

De unga svenska fruarna lyssnar inte på Nora. De har fullt upp med att leva upp till den myt, vars materiella förutsättningar grundlagts åren innan. De upptäcker inte likheten mellan 1880-talets virkade antimakasser och 50-talets hemmasydda barnkläder, mellan gipskatterna i antiennerna och den förgyllda pendylen.

50-talets fruar kurrar inte i fotsida klänningar med tornyr, men de trippar gärna omkring i sylvassa högklackade skor och korsetterad getingmidja.

Sex år senare, 1962, kommer emellertid en botgörelse på Dramaten i Stockholm. Gun Wållgren spelar Nora igen, och den här gången med det riktiga slutet, men samtidigt har en ny dimension, ett nytt sätt att tolka Nora blivit synligt.

En recensent skriver:

"Nora är en dam med huvudet på skaft, alldeles för klyftig för att lura sig själv med alla sina smålögner. Man blir inte kvitt intrycket av att ett litet genomskådande intellekt vakar bakom den oansvariga lekfullheten."

I takt med tiden börjar Nora bli medveten under 60-talet. Hennes oskuldsfullhet är fiktiv och spelad, och under 70-talet när en ny generation unga kvinnor med ansvar för barn tågar ut i samhället och ställer krav på att det skall finnas plats både för dem och barnen; när kvinnornas förvärvsfrekvens ökar från omkring 30 procent till lite över 60 procent, ja, då har Nora blivit så medveten att hon till och med anses vara kallhamrad.

I slutet av sjuttiotalet, efter ett decennium när den nya kvinnorörelsen drivit krav och fått igenom bl a rätten till fri abort, rätt till smärtlindring vid förlossning, och ställt krav som också genomförs, att fäderna skall ta sin beskärda del av ansvaret för barnen, förutom att kvinnorörelsen under några intensiva år utforskar kvinnokulturen, dvs hittar fram till det värderingssystem som odlats i den från manssamhället skilda kvinnovärlden, ja, då ryms redan från början två kvinnor i strid med varandra i Noragestaltningen. Det är Lena Granhagen på Stockholms Stadsteater som bl a lyfte fram de sidor hos Nora som deformerats under ett patriarkalt förtryck.

"Redan i det första mötet med Fru Linde är Nora så deformerad av sitt familjeliv att glädje och återseende dränks i skryt och förbehåll, som om hemmet var ett skyltfönster och lyckan en leksak. ...från första ögonblicket gestaltas Noras osympatiska sidor, bitterhet som slår över i snorkighet, ledan som vänds i råhet och cynism... Nora kör in knät mellan benen på sin Torvald när hon spelar sin ekorreroll för att lura av honom kontanter" skriver en av recensenterna.

Lena Granhagens Noratolkning blir stor succé och föreställningen tas upp igen 1979 och turnerar bl a till Tallin, Leningrad, till Skien, Ibsens födelsestad, och till Köpenhamn där den spelas vid Ett dockhems hundraårsjubileum.

Fortfarande spelas Ett dockhem på många scener världen över.

Den viktigaste orsaken är att Nora, som reser sig mot fördomar och samhällsrestriktioner för att leva ett självständigt liv, är tecknat med en så insiktsfull psykologisk skärpa att hon lever vidare trots att yttre förhållanden har förändrats och förändras fortfarande.

Bodil Österlund

Är du intresserad av att veta mer om Nora, och vill friska upp minnet av vad ett dockhem egentligen handlar om, kan du läsa mer i boken "Nora – Ett dockhem genom åren", av Bodil Österlund. Den utkommer på Liber förlag under april månad.

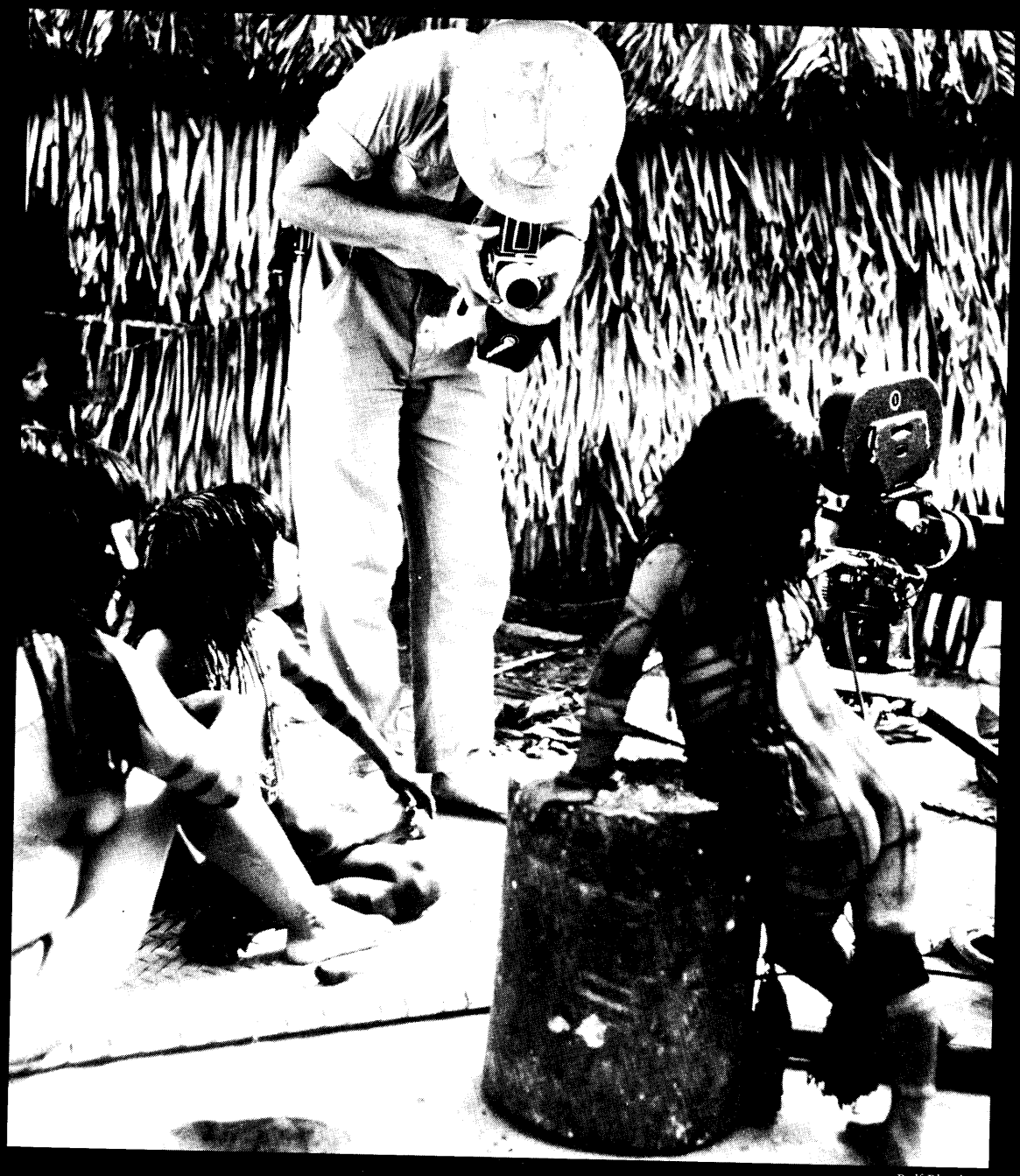

Rolf Blomberg

Att bli upptäcktsresande var det mest spännande jag kunde tänka mig när jag var barn. Men jag trodde att det var något som bara män kunde bli. Senare har jag fått höra om Mary Kingsley, som redan vid sekelskiftet genomkorsade Afrika i knäppkängor och långa kjolar. Och nu åker Kari...

(Bilden är från en av upptäcksresande Rolf Blombergs expeditioner till Amazonas)

AMAZONAS NÄSTA!

Susanne Johansson

Kari Jantzen har aldrig accepterat att kvinnor skulle vara mer passiva och mindre djärva än män.

□ Det klassiska äventyret. Djungelexpeditionen. Anacondor, förgiftade pilar och mystiska ljud i natten.
Mmmmm.
En del går ut till beredskapsjobb när de slutar skolan. Kari skall på expedition till Amazonas.

– Det första jag gjorde när det blev klart att jag skulle med på expeditionen var att sluta röka. Plötsligt var det inte alls svårt. Sen började jag bygga upp min kondition. Jag simmar och springer. Och nu har jag börjat träna boxning. Se här, jag har redan fått muskler.

Kari kavlar skrattande upp sin tröjärm och demonstrerar en tydlig "bulle" på överarmen.

Kari Jantzen är 25 år och norska. Hon har just avslutat en tvåårig fotoutbildning i Göteborg. Vi sitter på Vi mänskors redaktion och pratar. Kari är i Stockholm för att söka stipendier till sitt stora äventyr. Och för att knyta kontakter.

Hon är på väg till Amazonas som stillbildsfotograf i en ve-

tenskaplig expedition. I 16 månader skall expeditionen utforska Amazonfloden och dess bifloder. Gruppen skall söka upp fem indianstammar och försöka dokumentera deras liv.

De övriga deltagarna är en tysk radiooperatör, en spansk tolk, en fransk läkare, en norsk filmfotograf och Serge Schwob, fransmannen som leder expeditionen. Det var Serge som rekryterade Kari, när de träffades på en filminspelning i Örebro. Kari är alltså enda kvinnan i expeditionen.

– Det var väl en av anledningarna till att jag fick jobbet. Serge tror att jag kan underlätta kontakten med kvinnorna i stammarna. Och att jag kan komplettera de andra i gruppen. Han ser expeditionen som ett experiment i samlevnad också.

– Fast vi har bestämt att inga sexuella kontakter får förekomma mellan oss. Det verkar lite hårt tycker jag.

– Först åker vi till franska Guyana där vi skall få utbildning av franska armén i hur man klarar sig i djungeln. Sen flyger vi till Peru. Därifrån åker vi i tre gummiflottar ca 10 000 kilometer nedför Amazonfloden. Vi färdas genom fyra länder; Peru, Equador, Brasilien och Venezuela. De indianstammar vi skall besöka är mycket olika. Aokas är mycket misstänksamma mot inkräktare. Det är en krympande, utrotningshotad stam. Jivaros är den enda indiangruppen som lyckades revoltera mot det spanska imperiet. De är också kända för att de förr krympte huvuden på dödade fiender. Makiritares, som ett annat folk heter, betyder de från vattnet, de från floden. Guaharibos är ett så kallat marginalfolk. Deras språk har inget släktskap med något annat språk. Piaroas kallas också curaremästarna. Annars vet jag inte så mycket om dem. Än.

– Om fyrtio år kanske de här stammarna inte finns kvar längre. Vi hoppas att vi skall kunna hjälpa dem genom vårt arbete, att vi skall kunna försvara deras rätt att leva som de gör.

– Ingen av er har varit i djungeln tidigare. Är det inte ett väl våghalsigt företag?

– Nej, vi är alla vana vid strapatser, och i god fysisk kondition. Resan har planerats i två år av Serge i samarbete med antropologer, zoologer och botaniker. Vi vet precis vad vi skall göra och vad vi *inte* skall göra.

– Tvärtom kanske vår "oerfarenhet" kan vara till nytta. Vi kan se med andra ögon än experter skulle göra. Och förmedla det vi ser till folk som inte heller är experter. Det hoppas vi i alla fall.

– Är du inte rädd? Flera av indianstammarna är mycket misstänksamma mot främlingar. Jivaros är experter på curare, som de använder till förgiftade pilar.

– Nej. Kanske kan jag inte föreställa mig det riktigt än. Just nu är jag mer rädd att jag inte skall klara de fysiska strapatserna lika bra som männen. Eller att de skall ta för givet att jag inte klarar det och ta särskild hänsyn till mig. Jag har slagit mig i backen på att jag skall vara lika stark och uthållig som de är.

– Tror du att du kommer att reagera på det ni är med om på annat sätt än männen? Att du kommer att se på ett särskilt sätt för att du är kvinna?

– Jo, det tror jag faktiskt. Männen är nog mera inne på att samla material, fakta, att studera och kartlägga. Jag är mest nyfiken på vad som skall hända mig. Jag väntar mig att jag skall förändras på något sätt, att jag skall lära mig något av dessa indianer. Än vet jag som sagt inte mycket mer än att de tillhör mycket gamla kulturer, som har utvecklat ett ekologiskt samspel med omgivningen. Ett system som nu är hotat.

– Jag hoppas på ett slags ömsesidigt utbyte. Det låter kanske väldigt naivt. Jag är ju samtidigt orolig för att komma och störa. Jag menar, jag skall inte bara vara där och iaktta. Jag skall ju fotografera också. Kanske blir det en motsättning där. Om jag får hårddra den där naiviteten; jag skulle vilja lära mig leva mer riktigt. Lära mig livets mening.

– Vad har du gjort tidigare i ditt liv?

– Ja, jag har försökt hitta meningen med livet hela tiden. Kari skrattar stort.

– Efter gymnasiet flyttade jag in i ett tjejkollektiv. Vi var en grupp som tyckt det var naturligt att bilda en kvinnogrupp på skolan, och ställa till spektakel. Vi ville visa att kvinnor var starka och fantasifulla.

– Jag fick jobb som fotoassistent på en nyhetsbyrå. Fick skriva lite där också. Sedan gick jag journalistlinjen på Kungälvs folkhögskola utanför Göteborg. Samtidigt började jag spela teater. Och bildade en gatuteatergrupp, Bizarrteatret. Vi åkte till Warszawa på teaterfestival och kom hem med en massa idéer som vi försökte förverkliga. Vi turnerade i Europa, gick på akrobatseminarium i Ferrara, Italien. Spelade gatuteater i Venedig. Här hemma var jag med och drog i gång Ny scen, ett slags allkonstcenter.

– Jag pendlade länge mellan teater och foto. Jag sökte till fotoskolan, men när jag kom in hade jag fortfarande in-

te bestämt mig. En man som spår i händer, han är mycket berömd i Norge, rådde mig att välja foto, så det gjorde jag. Han sa förresten också att jag varit man i min förra reinkarnation.

– Tror du på det där?
– Ja, på sätt och vis. Det är klart att han nog kunde gissa vad jag egentligen ville. Men en del av vad han sa passar in på min förestående resa. Och den hade jag ingen aning om då. Hade jag inte gått i fotoskolan, hade jag inte heller kommit med på expeditionen.

– Hur har du förberett dig på resan, förutom styrketräningen?
– Jag har börjat äta kött. Tidigare var jag vegetarian. Nu måste jag vara beredd att äta vad vi får tag på.

– Jag har varit på en miniexpedition med en norsk naturfilmare. I fjorton dagar var vi i norska vildmarken och fotograferade djur. Jag har haft kontakt med vana djungelresenärer om hur kameror och film och sådant skall skötas. Luftfuktigheten är ett stort problem.

– Det finns också andra saker, som man inte tänker på med en gång. Vad skall man ha för mensskydd till exempel? Tamponger är inte så bra, eftersom det är lätt att få svamp eller infektioner. Skall jag bära med mig en massa paket bindor? Jag får nog ha tygbindor som jag tvättar efter hand.

– Jag har också tränat på att fotografera i färg, och att använda dia. Tidigare har jag mest fotograferat svart-vitt. Det kärvs ett helt annat sätt att se när man skall tänka i färg.

– Och så har jag gift mig. Det hade jag säkert inte gjort om jag inte skulle iväg på expeditionen.

– Precis när jag hade fått jobbet, så blev jag jätteförälskad. Att gifta sig är väl på ett symboliskt plan att försäkra sig om att ha något att komma tillbaka till.

–Vad tycker din man om att du reser din väg?
– Han visste ju det när han friade. Han skall iväg på sitt eget äventyr. Han är forskare och skall arbeta i USA ett år. Antagligen kommer vi att vara ganska förändrade båda två, när vi träffas igen.

– Vad skall du göra när du kommer tillbaka?
– Då skall vi sammanställa materialet. Och försöka sälja det. Vi har delat upp oss, så att jag har ensamrätt på att sälja i Sverige. Och en del i det som säljs i Norge. Jag har ingen lön under expeditionen. Tvärtom, jag har satsat ungefär 10 000 kronor.

Huset jag bor i nu, är antagligen rivet när jag kommer tillbaka. Några ägodelar förutom kamerorna har jag knappast. Inget jobb. Faktiskt vet jag inte alls vad som väntar mig. Och det känns mycket spännande.

Kari har lovat att skriva resebrev till Vi mänskor. Och skicka bilder. Det kan bli problem med postgången i djungeln, det står ju inte så många lådor där. Två gånger skall gruppen möta en helikopter som hämtar brev och film och kommer med nya förnödenheter. Gruppen kommer också att ha radiokontakt med Frankrike och Västtyskland. Ett gäng radioamatörer kommer att ha ständig radiopassning på expeditionens våglängd.

Expeditionen får bidrag med litteratur, film, medicin och båtar av olika företag i Europa. □

Monica Dalin

Vi mänskor utges av Svenska Kvinnors Vänsterförbund

Nummer 1–2/84
Årgång 36
Postadress:
Solidaritetsrörelsens hus
Barnängsgatan 23
116 41 Stockholm
tel: 40 90 65

Redaktion:
Monica Dalin
Susanne Johansson

Distribution:
Progressiv Ekonomitjänst AB

Ansvarig utgivare:
Lotta Schüllerqvist

Prenumerationspris:
Helår: 80:–
Stödprenumeration: 100:–
Gåvoprenumeration: 65:–

Postgiro:
90 24-1

Vi mänskor utkommer med 6 nummer per år.

Redaktionskommitté:

Eva Ekelöf
Gun Fälth
Agneta Gustafsson
Ann Rudberg
Lotta Schüllerqvist

Omslagsfoto: Erja Lempinen
Redaktionen ansvarar endast för beställt material.

Tryck:
Tryckeri AB Federativ, Stockholm, 1984

KUST-JÄGARE

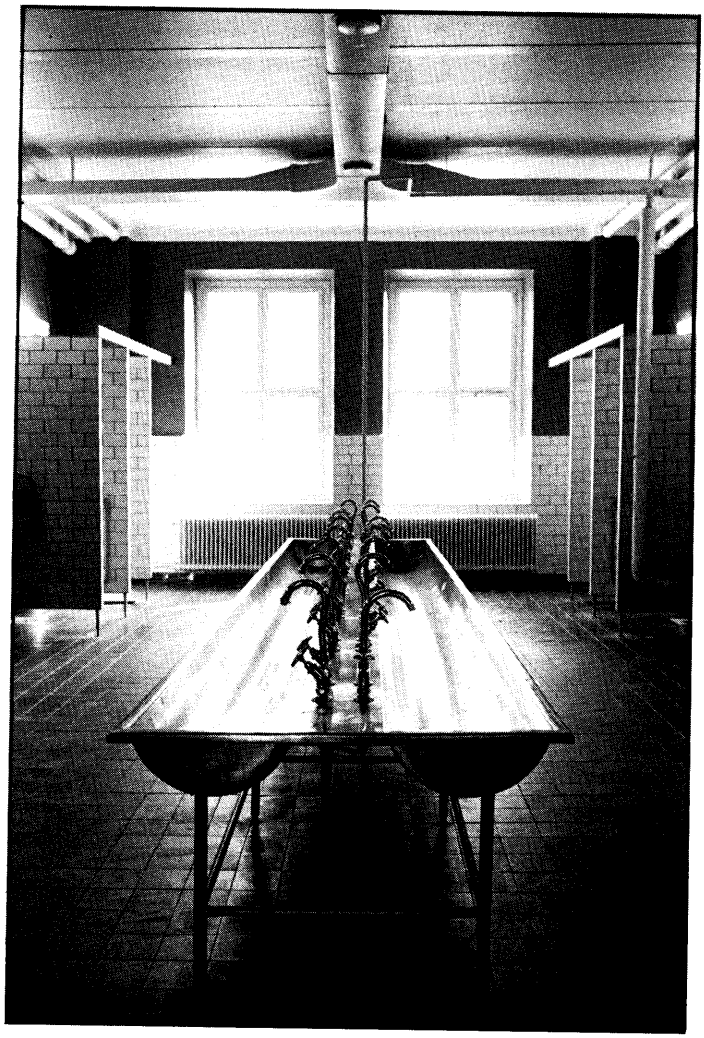

"Förnedring, förnekelse och kontroll. Så tvingas man till lydnad genom underkastelse. Så består makten . . ."

Orden är fotografen Lena Karlssons. Hon har gjort bildreportaget om kustjägarna på KA1 i Vaxholm som kommer här.

Vi har med reportaget i det här numret därför att det är äventyrets motsats. Här handlar det inte om mod att leva, utan om mod att döda.

Men för många unga killar är det kanske drömmen om äventyr. Åtminstone innan de har ryckt in. Lek, spännande händelser, komma bort från vardagen. Inte många tänker på lumpen som en utbildning i att döda. Inte innan.

”– Mamma, varför har de så konstiga kläder? Och gevär!

Min dotter var fyra år när hon började undra vad det var för några figurer som sprang omkring ute i Vaxholm där vi bor.

Jag försökte förklara vad soldater är. Vad krig är. Och hur soldater och krig hör ihop.

– Men det finns ju inget krig här! Vad har de då här att göra?

Jag förstod att hon hade hur många frågor som helst. Och att jag inte hade svar. Min dotter och jag visste lika litet om vad soldatlivet handlar om. Det var då jag bestämde mig för att få veta mer, berätta i bilder om vad det innebär att göra lumpen. Först på ett sätt så att barn kunde förstå, men sedan kom det mest att handla om vad jag själv, som kvinna, ville få svar på.

Jag blev förvånad över hur lätt det var att komma in på KA1. Först sa de att jag måste ha någon med mig, så att jag inte skulle fotografera något otillåtet. Men det blev inte så – jag fick röra mig helt fritt, ta vilka bilder jag ville – med ett undantag:

Det var innan närkampsövningen i gymnastiksalen. Ett befäl kallade mig till sig.

– Vi har några amerikanska gäster här. De får inte komma med på bild.

Amerikanerna var med på alla övningar, inte som instruktörer utan för att lära sig.

Närkampsövningarna var otroligt hårda. De skulle lära sig att döda snabbt med kniv. Först trycka ner motståndarens huvud och sedan köra in knivbladet mellan halskotorna.

Det gick tufft till. De övade man mot man. Jag har hört att det är förbjudet enligt reglementet. I sådana här övningar skall man använda dockor.

Jag var på KA1 i fem dagar. Det var en stark upplevelse, känslan jag bar med mig långt efteråt var att de här pojkarna inte lär sig något av egen kunskap – utan i stället genom att bli förnedrade. Förnedrade för att sedan förnedra andra. Maktens mekanismer blev så tydliga: att manipulera andra människor till lydnad.

Förnekelse är ett annat viktigt ord, förnekelse av livet och det som gör livet njutningsfyllt. Värme och mänsklighet existerar inte. Ta måltiderna som exempel. Snabbt och sterilt utfodrades killarna. Enda kontakten med de kvinnor som lagat maten var genom en lucka i väggen. Där skulle disken, prydligt upplagd, skjutas in. Själv brukar jag inte vara äckelmagad – men maten smakade för jävligt.

Anonymiteten är total. Inget utrymme finns för personlighet och intimitet. Titta på tvättrummen, kalla och kliniska.

Kontrollen är fullständig. ”

Lena Karlsson

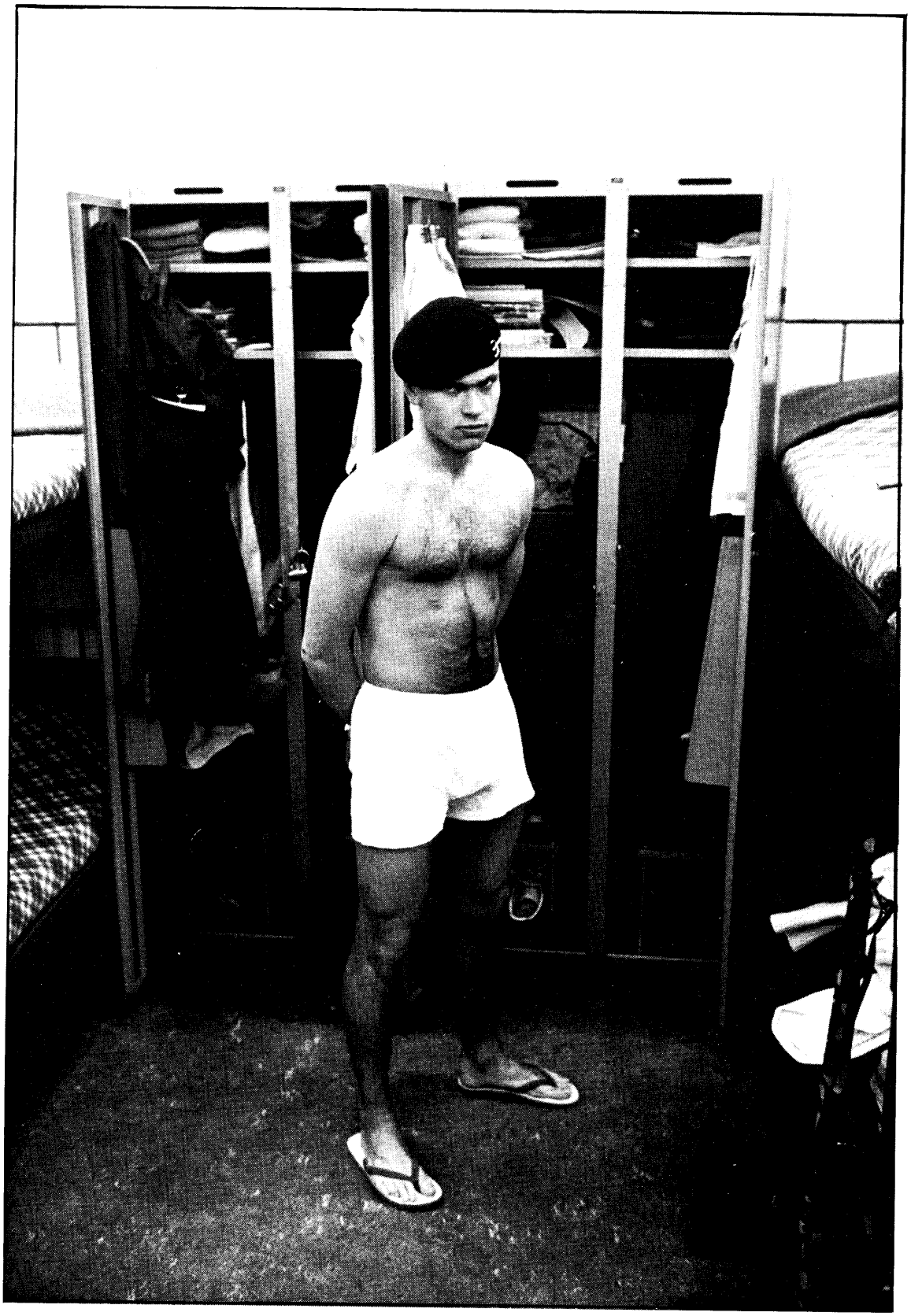

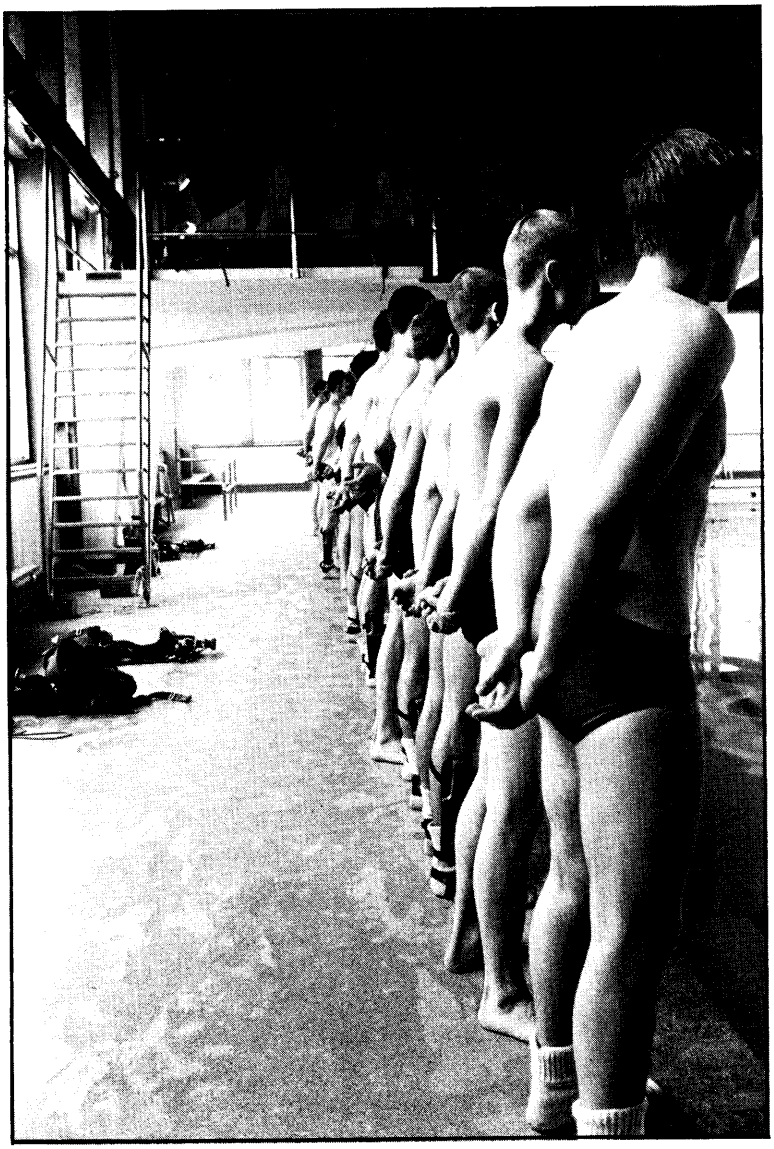

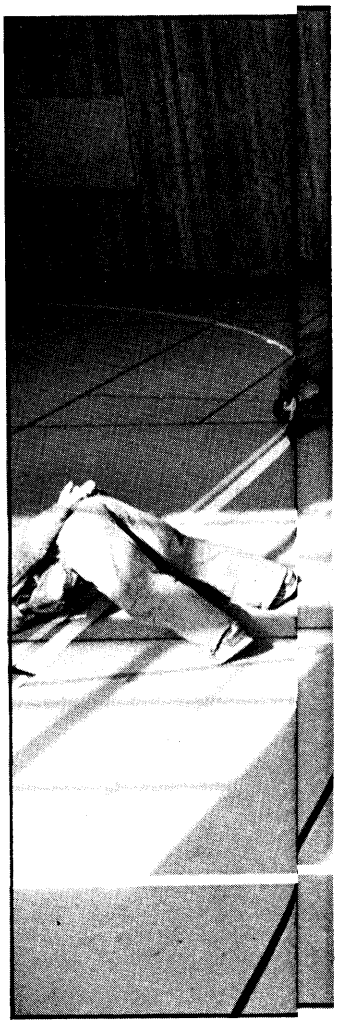

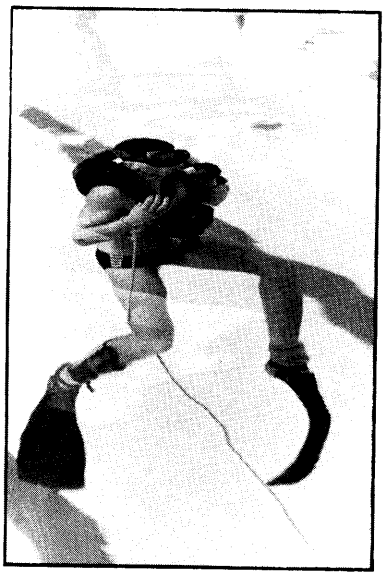

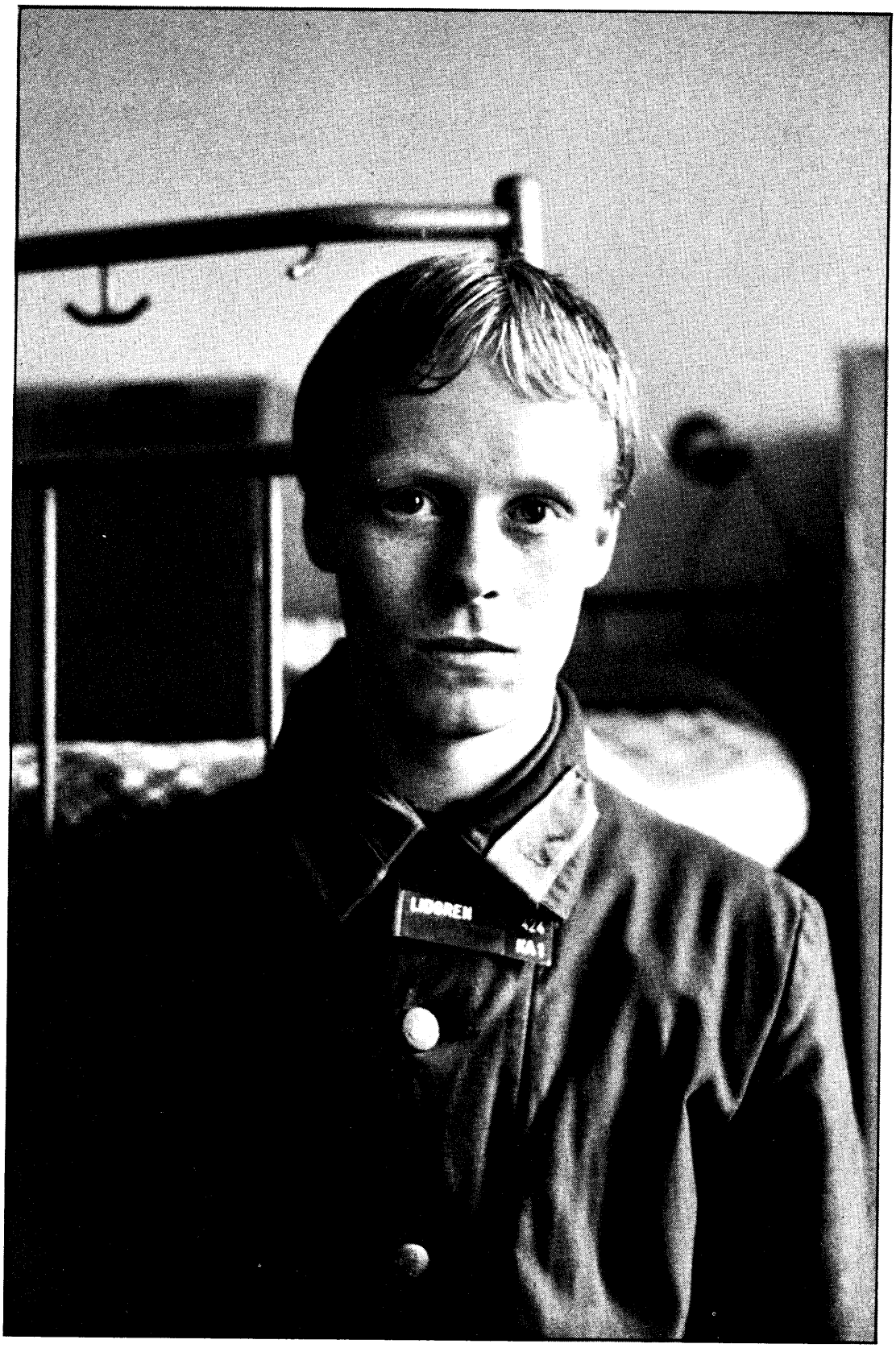
LIDOREN

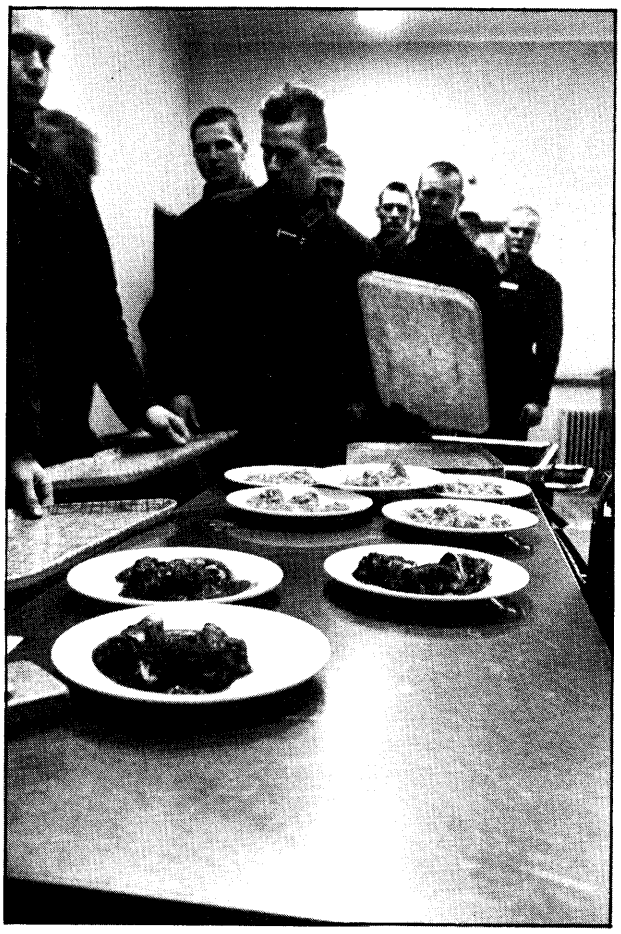

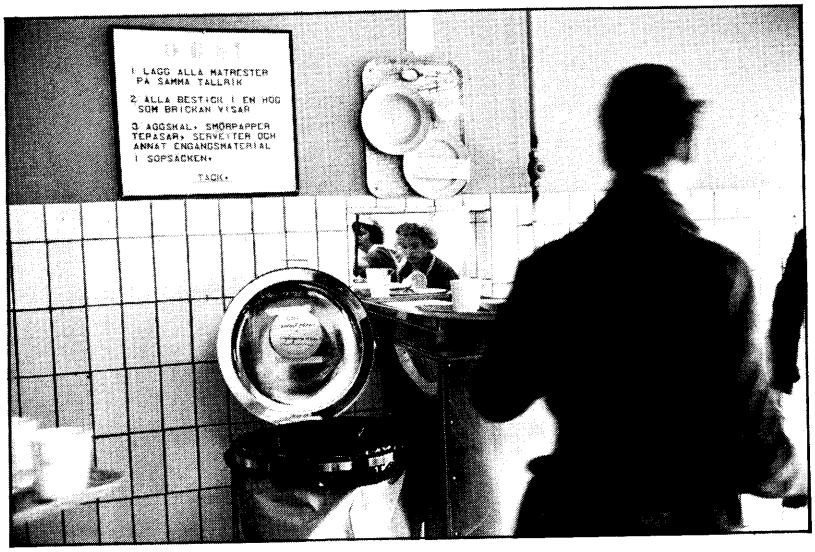
1. LAGG ALLA MATRESTER
PA SAMMA TALLRIK
2. ALLA BESTICK I EN HOG
SOM BRICKAN VISAR
3. AGGSKAL, SMORPAPPER
TEPASAR, SERVETTER OCH
ANNAT ENGANGSMATERIAL
I SOPSACKEN.
TACK!

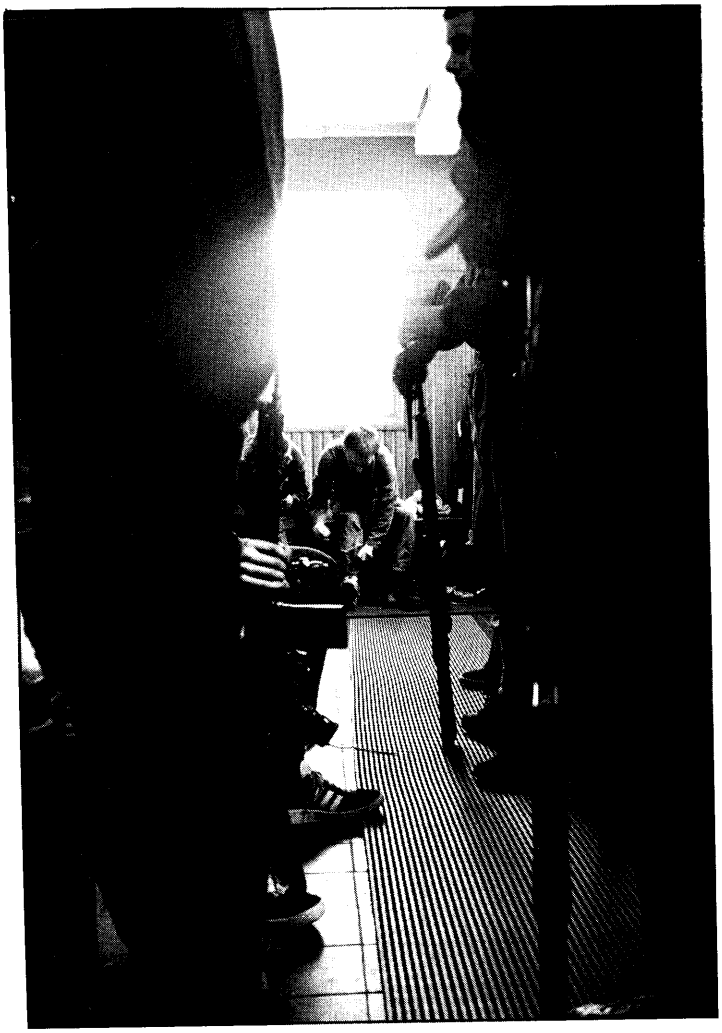

SVENSKA KVINNORS VÄNSTERFÖRBUND

redaktör: Eva Ekelöf

Återerövra friheten!

Gång på gång under jobbet med det här numret har begreppet frihet dykt upp. Frihet som förutsättning för äventyr – men också äventyret som förutsättning för att utveckla friheten genom att överskrida gränser och få nya kunskaper.

Men begreppet frihet känns så belastat med reaktionära värderingar. Moderaternas ensamma mås mot blå himmel dyker upp ideligen. Inga talar så flitigt om frihet som de borgerliga politikerna och den borgerliga pressen, som målar upp hotbilder av storebrorssamhället som med sin kontrollapparat hindrar varje ansats till självständigt handlande.

Finns det någon likhet med Orwells 1984 så är det väl snarare att orden tas ifrån oss, förlorar sin egentliga innebörd och förändrar vårt tänkande. Ordet frihet t ex har ju en djupare innebörd än vad det fått i den borgerliga propagandan. En mer individuell innebörd än den frihet som hotas av båtskatt och folk- och bostadsräkning. Friheten att vara människa börjar med rätten att äta och arbeta, att leva utan förtryck och beroende.

Frihet innebär möjlighet till förändring, skriver den amerikanske psykoterapeuten Rollo May i sin bok "Friheten och ödet". Möjligheten att välja och handla som man valt. Friheten är inget mål i sig, utan ett medel. Och den bestäms av varje individs öde eller förutsättningar: det språk, kön, samhälle, den familj och tidsålder man fötts till. Friheten är en fråga om hur man förhåller sig till sitt öde, sina gränser.

Möjligheten att välja och handla är frihetens uttryck – men att ständigt välja handling för att det är lättare än att vara overksam är flykt. Att handla utan ansvar för sig själv och andra är självsvåld.

Ödet är den motpol som ger friheten innebörd och livskraft. För precis som vars och ens öde är sammanflätat med andras så är vars och ens frihet det – ödets funktion är att påminna oss om att vi lever som en del av en gemenskap.

Friheten i sig själv är inget annat än illusion som används för att avleda vår uppmärksamhet från de verkliga problemen.

Jesse Jackson, den svarte amerikanske presidentkandidaten sa i ett tal ungefär så här:

"Vi svarta har fått friheten att gå på alla restauranger, köpa hus var som helst, skicka våra barn till vilken skola vi vill – men vi har inte råd. Vi har fått frihet, men inte jämlikhet och då saknar friheten värde." Så långt Jesse Jackson.

"Det viktigaste är inte att vara fri utan att kämpa för frihet, för den måste ständigt vinnas på nytt."

"Den som tror sig ha vunnit friheten för gott är den ofriaste av alla." Citerat ur Rollo Mays bok. Där finns mer att hämta.

Lotta Schüllerqvist

Martine Durand

UPPROP!
– bli en resursperson

Är du en resursperson för SKV? Vi vet att det finns många kvinnor i förbundet som är kunniga och har något att berätta inom olika område. Vi skulle i tidningen vilja ha en lista på er. En lista på resurspersoner som vi kan publicera då och då, så att avdelningarna kan kontakta er direkt för ett möte. Det blir både en idébank och en resurskälla.

Vill ni ställa upp och berätta om ert specialområde på något SKV-möte, eller ställa era kunskaper till förfogande på annat sätt, hör då av er till expeditionen, tel 08/40 92 05. Naturligtvis behöver ni inte stå i tidningen, det kan räcka att vi har kunskapen här på expeditionen. HÖR AV ER TILL OSS!

Några personer, som vi redan kände till, har vi kontaktat. De ställer gärna upp, eller tipsar någon annan, kanske lokal person. Vänd er direkt till dem om ni har några önskemål eller förfrågningar.

Om fredsfrågan. Utvecklingsproblematik
Erni Friholt
Hornsgatan 7
415 02 GÖTEBORG

Kvinnohistoria. Fogelstad. Sexualitet
Hjördis Levin
Sunneplan 5
123 43 FARSTA

6 timmars arbetsdag
Zaida Hagman
Regnvädersgatan 4
417 32 GÖTEBORG

Om boende och kollektivt boende
Sonja Wahlstein
Eklundsgatan 5
582 63 LINKÖPING

SKV:s historia och kvinnohistoria ur ett socialistiskt perspektiv
Ruth Bohman
Repslagagatan 5 D
752 33 UPPSALA

Missbruksproblem bland kvinnor
Ingela Heimann
Violgatan 7
421 68 Västra Frölunda

Nicaragua. Invandrarkvinnor i Sverige.
Lisbeth Schulz
Valhallavägen 110
114 41 STOCKHOLM

Läkare mot kärnvapen
Ingrid Brånvall
Gottsäter Pl 45295
705 90 ÖREBRO

Om barns uppväxtvillkor
Pia Risan
Frostgränd 23
931 00 SKELLEFTEÅ

Kvinnoidrott. Grenada Fredsmarscher
Elisabeth Östberg
Dimvädersgatan 57
417 37 GÖTEBORG

Vietnam

TILL VIETNAMS KVINNOR OCH BARN

Vår Vietnam-insamling, som startade 1967 på initiativ av Valborg Svensson, fortsätter. Per den sista januari 1984 har vi fått in nästan 630 000 kr. Postgironumret är 51 323-4. Ange "Vietnam" på talongen.

Här följer redovisning av de senaste inbetalningarna:

Transport	621 489:19
Sonja Borg, Göteborg	200:–
Sonja Borg, Göteborg	100:–
Anna Järlestav, Göteborg	100:–
Greta Lindbom, Göteborg	100:–
Sonja Borg, Göteborg	100:–
Kirsten Persson, Hisings Backa	50:–
insamlat Moderna Muséet	392:–
Gun Höjlund, V Frölunda	100:–
Anna Pettersson, Avesta	10:–
insamlat Moderna Muséet	617:–
Kirsten Persson, Hisings Backa	50:–
insamlat Moderna Muséet	398:–
insamlat Moderna Muséet	805:–
Gun Höjlund, V Frölunda	100:–
insamlat Moderna Muséet	711:–
Anna Pettersson, Avesta	10:–
Gun Höjlund, V Frölunda	100:–
Anna Pettersson, Avesta	10:–
Märtha Hermansson, Stockholm	100:–
VPK, Uppsala län	
"Anna Erikssons 75-årsdag"	350:–
Kirsten Persson, Hisings Backa	50:–
Margareta Varenius, Göteborg	100:–
Anna Pettersson, Avesta	10:–
Karlshamns SKV Mörrum	45:–
Maud Sedemark, Södertälje	25:–
Alice Sjöström, Vällingby	30:–
"Eva Palmerars 80-årsdag	
SKV-Fyrklövern	200:–
Skövde SKV-avd	100:–
"Till Jenny Stenbergs Minne"	
Bjurslätts SKV-avd	150:–
"Till hedrandet av Eva Palmers 80-årsdag"	
SKV Piteå-Mundsund	200:–
Sonja Borg, Göteborg	400:–
Karin Lentz, Åkarp	150:–
"Till Ruth Bohmans 70-årsdag"	
SKV förbundet	200:–
"Till Eva Palmaers 80-årsdag"	
SKV förbundet	200:–
Totalt	627 752:19

En bra början!

SKV:s insamling för Nicaraguas kvinnor och barn. PG 475 37 19-6

Det är glädjande att se hur stark solidaritetstanken är hos SKV:s medlemmar och Vi Mänskors läsare, trots att de flesta av oss måste vända på slantarna för att få dem att räcka till.

Sedan den senaste redovisningen har det börjat komma in pengar på vårt "Nicaragua-konto" för att täcka kostnaderna för närmare ett ton kläder till Nicaraguas kvinnoförbund. 5 000 kr kostar kläderna. 2 100 kr har redan kommit in och av de har vi betalt ut 1 000 kr.

Postgirot för insamlingen till Nicaraguas kvinnor och barn är detsamma som för insamlingen till klädkostnaderna. Alltså PG 475 37 19-6.

Ni som i första hand vill vara med om att betala kläderna skriver "Kläder till Nicaragua" på postgirotalongen. Annars räcker det med att skriva "Nicaraguas kvinnor och barn" på talongen.

Som jag redogjort tidigare, ska våra insamlingspengar gå till bygget av ett daghem i Nicaragua. Så småningom. Än är det en bit kvar, men våra hittills inkomna dryga 4 000 kr är en bra början!

Lisbeth Schultz

SKV:s insamling till Nicaraguas kvinnor och barn. PG 475 37 19-6

1983	
Mölndals SKV gm Gunhild Johansson	200:–
Skövde SKV gm Margit Dahl	250:–
Anna-Lisa Göransson, Finspång	100:–
Inger Johansson, Gävle	435:–
SKV:s Gesundaseminarium, augusti	205:–
Uppsala SKV	1176:50
Bjurslätt SKV gm Harriet Engman	200:–
Lunds SKV gm Agneta Stenström	200:–
Gunilla Axén, Stockholm	200:–
Gunilla Axén, Stockholm	200:–
Gunilla Axén, Stockholm	200:–
Eva Zetterberg	250:–
Harriet Engman, Göteborg	50:–
SKV, Innerstaden, Stockholm	200:–
Märta Hermansson, Stockholm	200:–
Gunnel Rudin, Vingåker	100:–
Piteå-Munksunds SKV gm Elisabet Petterson	150:–
Summa:	4 216:50
1984	
Monica Serrander-Johansson, Örebro	50:–
Gunilla Axén, Stockholm	100:–
Ida Höglund, Bromma	50:–
Summa:	4 416:50
Kläder till Nicaragua	
1983	
Tore Nilsson, Lidingö	100:–
1984	
Hillevi Bergman, Johanneshov	100:–
Susanne Rydin, Johanneshov	100:–
Solbritt Kant, Uppsala	100:–
Margareta Varenius	150:–
Karlshamns SKV gm Rut Larsson	100:–
SKV Södertälje	300:–
Karin Lentz, Åkarp	150:–
Ingrid Ask, Malmö	100:–
Britta Johansson, Halmstad	50:–
Maja Rolling, Sigtuna	200:–
Skövde SKV gm Margit Dahl	500:–
Ann-Mari Ahlin, Vällingby	100:–
Christina Thunvall, Uppsala	50:–
Summa:	2 100:–
Utbetalning från kontor för kläderna	1 000:–
Totalt per den 31/1 1984	5 516:50

Var med och starta en ny folkhögskola!
en arbetarrörelseskola med marxistisk profil
projektstudier och grupparbete
kulturverksamhet och samhällsengagemang
behörighet för högre studier
☆ **Allmän kurs 34 v:** Om arbete och samhällsliv i historia och nutid
☆ **Påbyggnadskurs (Allmän kurs med särskild inriktning)** 2 × 15v:
höstterminen 1984: Arbetarrörelsen förr och nu
vårterminen 1985: Den gemensamma sektorn och framtiden
Ring 0141-211 33 eller 013-12 56 69
BONA FOLKHÖGSKOLA
Västra Ny, 591 90 Motala

Kvinnoarbete, kvinnorörelse, kvinnoliv

Kvinnokurs på Bona folkhögskola 13/8–18/8 1984

Harriet Clayhills och Tora Friberg föreläser om kvinnorörelse och kvinnoarbete ur historiskt perspektiv.

Vi diskuterar kvinnoarbetets villkor och kvinnokampen i dag bl a utifrån egna erfarenheter.

Kostnad: 650 kr/vecka

Ytterligare information: Skriv till Bona Folkhögskola, Västra Ny 591 90 Motala, eller ring Renée Frangeur 031/56 14 45

Anmälan: Anmälan sker genom inbetalning av 100:– på folkhögskolans postgiro 251 92 - 6 (skriv kvinnokurs på talongen). För att utnyttja möjligheten att ansöka om dagstudiestöd, bör kursanmälan vara gjord **senast 1 maj.**

JAKOBSBERGS FOLKHÖGSKOLA

Kvinnostudier Fred Skrivarverkstad

Tre exempel ur vårt spännande program

För prospekt ring 0758/304 44, Jakobsbergs Folkhögskola, Box 161, 175 23 JÄRFÄLLA (20 min från Stockholm C)

Fredsseminarium i Molkom

Ett tjugofemtal kvinnor från hela landet samlades den 21–22 januari på Molkoms folkhögskola för att diskutera fredsfrågor. Håkan Franklin, rektor för folkhögskolan inledde med att visa en film från Sydafrika. Han fortsatte med ett intressant föredag, som visade hur svensk regering, svenska företag och svenska företagsledare hjälper till att bibehålla och stärka apartheidpolitiken.

Svenska företag utgör en ganska liten del av företagsamheten i Sydafrika men den lilla andelen kompenseras av att en del av våra företag är specialister på tillverkningsprodukter som har anknytning till krigs- och energiproduktionen i landet. Dessutom hjälper vi till att tillföra Sydafrika ny teknologi, som är vital för deras överlevnad, t ex Sandviks specialisering på hårdmetaller och SKF:s kullager.

Officiellt har vi en lagstiftning som hindrar nyetableringar i Sydafrika men lagen är så vagt formulerad att dispenser alltid är möjliga genom olika tolkningar av lagarna.

Ola och Ernie Friholt övergick sedan till att diskutera fredsfrågan lite bredare än enligt de vanligaste hotbilderna med öst-väst-konflikten, som ett alibi för de verkliga konflikterna i världen. De krig som har förts sen andra världskriget har förts främst i tredje världen men med stormakterna som stridande parter. USA, Storbritannien, Frankrike och Portugal är de stormakter som deltagit i flest krig i den ordningen. De kom också in på maktstrukturen och alla de maktbegrepp, som vi tar för givna i vår auktoritetsrädsla.

Kvällen avslutades med att jag visade diabilder från Grenada efter USA:s invasion.

Ingrid Brånwall, läkare mot kärnvapen, höll på söndagen ett mycket intressant föredrag om de medicinska verkningarna av atomvapen.

Kerstin Johansson fortsatte att berätta om icke-våldsaktioner.

Zaida Hagman berättade om olika sätt att använda sig av civilmotstånd som en kampmetod, genom att t ex på olika sätt bygga upp en solidaritet mellan arbetare när företag läggs ned, genom att bombardera myndigheter med klagomål. Att ständigt ifrågasätta.

Det hela avslutades med en diskussion, som förmodligen kommer att återkomma under årsmötet. Diskussionen anknöt till Ernie och Ola Friholts föredrag och kommer att leda fram till ett konkret handlingsprogram för SKV:s fredsprogram i framtiden.

Elisabeth Östberg

Nytt samordnings-organ för fredsfrågor

Ett nytt samordningsorgan i fredsfrågan har bildats. Det kallas NORDISKA KVINNORS FREDSINITIATIV och har sitt första konstituerande möte den 14 januari. Vi saxar ur Kvinnor för Freds informationsblad:

"Nordiska kvinnors fredsinitiativ är en samordningsgrupp som i första hand skall verka för ökat nordiskt samarbete mellan fredsrörelsens kvinnor. NKF:s första stora uppgift är att organisera ett fredsläger i Stockholm, sommaren 1984. Fredslägret kommer att bli ett av årets stora kvinnoaktioner och inriktningen de första två veckorna blir aktioner kring Stockholms-konferensen. Enligt planerna skall en vecka ägnas åt internationellt brobygge och en vecka till gemensam sammanfattning av de gångna årens fredsaktioner och fredsmarscher."

Alma Mater

Det finns ett vackert gammalt hus på Norrtullsgatan 45 i Stockholm. Borgerskapets Enkehus står det på fasaden. Bakom ligger en gammal hemlighetsfull park med jätteträd. Just nu står huset tomt och förfaller. Vad skall man göra med det? Huset har tidigare använts av universitetet.

Den nystartade kvinnoföreningen Alma Mater vill göra huset till ett internationellt fred- och kvinnohus. I första hand vill de hyra huset av byggnadsfirman, som äger det. Det kostar pengar.

De skriver "över männens organisationer, för att inte tala om vårt s. k. försvar, öses miljarder, men när det gäller kvinnor, då kommer nålpengstänkandet fram. Är detta rättvist? Svar är nej och åter nej."

Alma Mater träffas en fredag i månaden på öppna möten. Vill du ha kontakt med dem skriv till:

Kvinnoföreningen Alma Mater
Box 552
101 27 STOCKHOLM

Har du erfarenhet av kejsarsnitt?

Vi är två kvinnor som planerar att skriva en bok om KEJSARSNITT.

Har du erfarenheter som du tror vi skulle vara intresserade av vill vi gärna att du kontaktar oss.

Maria Meschke,
Kungstensg. 65,
113 29 Stockholm,
tel. 08-31 41 71 (hem)
08-784 38 62 (arb)

Vivianne Nisell,
Ringstedsg. 57,
163 43 Spånga,
tel. 08-750 99 50 (hem)
08-792 01 11 (arb)

Martine Durand

Tveka inte – kom med i SKV!

medlemskap

Alla kvinnor som stödjer SKV:s handlingsprogram och stadgar kan bli medlemmar. Du kan vara *aktiv medlem* eller *passiv stödmedlem*. De flesta SKV-medlemma engagerar sig i en *lokalavdelning*. På nästa sida kan du se vilken avdelning som ligger närmast där du bor. Det står där vem som är kontaktperson. Om du hör av dej till henne så får du inbetalningskort och information om avdelningens aktiviteter. Du kan också välja att bli medlem i förbundet cenralt. Avgiften är 75 kr och betalas då in på pg 50 50 95-0 med uppgift om namn och adress. Vi ber dig också betala in 10 kr för *Internbulletinen*, som fyra gånger om året går ut till alla medlemmar.

Som medlem av SKV ansluter du dig till leder av kämpande kvinnor som generationer igenom stått på barrikaderna för kvinnors och barns rättigheter, för en värld i fred, för solidaritet mellan folken, en giftfri miljö och ekonomisk demokrati. Nu mer än någonsin behövs de leden fyllas, nu mer än någonsin behöver SKV ditt stöd.

Och kanske behöver du vårt stöd? Från SKV får du tillbaka kvinnosolidaritet och stöd i ditt liv som kvinna, som idag är svårare än någonsin. "Du stöder oss, vi stöder dig, vi ger varandra liv".

VÄLKOMMEN!

Vill du läsa mer om SKV:s historia kan du på biblioteket låna Ada Nilsson bok "Barrikaden valde oss".

Kupong

☐ **Jag vill veta mer om SKV**

☐ **Jag vill bli medlem i SKV. Närmaste avdelning för mig är** .....

Namn: .....

Adress: .....

Tel nr .....

Svenska Kvinnors Vänsterförbund

Barnängsg. 23, 116 41 Stockholm
Postgiro 50 50 95-0 Insamlingskonto 5 13 23-4
Tel: 40 92 05

SKV är partipolitiskt obundet och verkar för ett demokratiskt samhälle med en ekonomi som inte bygger på profit utan på människors behov, ett samhälle fritt från alla former av förtryck.

Förbundets målsättning är att verka för jämlikhet mellan kvinnor och män och för kvinnornas deltagande på alla områden av det ekonomiska, sociala och politiska livet, samt att verka för ett socialt och ekonomiskt rättvist samhälle där alla har ett meningsfullt arbete.

● Att verka för ett samhälle där alla barn och ungdomar kan känna trygghet och har lika värde, och där de tillförsäkras fysisk och psykisk hälsa och ges samma utbildningsmöjligheter.

● Att verka för fred, allt framtidsarbetes grundval – mot krig och imperialism, krigens främsta orsak. Förbundet vill verka för allmän och total nedrustning.

● Att verka för skydd av vår egen och framtida generationers miljö, för ett resursbevarande samhälle som tar hänsyn till människors verkliga behov och sambanden i naturen.

● Att verka för solidaritet mellan folken, för folkens nationella oberoende, för de förtrycktas befrielsekamp, för en värld fri från varje form av ekonomiskt, politiskt, socialt och kulturellt förtryck, mot fascism och rasism. Att bekämpa all kommersiell exploatering av såväl vuxna som barn.

*

SKV har i korthet följande historia. 1914 bildades Föreningen Frisinnade Kvinnor under parollen: Mot krigspsykos, för demokrati och kvinnors likställighet. År 1931 utvidgades förbundet så att ett samarbete blev möjligt mellan alla kvinnor som önskade en samhällsutveckling i vänsterriktning. Då fick förbundet sitt nuvarande namn.

År 1946 anslöts Svenska Kvinnors Vänsterförbund (Swedish Women's Left Federation) till Kvinnornas Demokratiska Världsförbund, KDV, (Women's International Democratic Federation, WIDF).

KDV har 129 anslutna organisationer i 114 länder med flera hundra miljoner medlemmar. KDV har tillerkänts konsultativ status hos FN:s ekonomiska och sociala råd samt hos UNESCO. Denna status innebär rätt att yttra sig vid sammanträden och att framlägga egna förslag muntligen eller skriftligen.

SKV-avdelningar

Arvika
Brita Tener
Högåsvägen 4
671 00 Arvika

Ambjörby
Ellen Eriksson
Box 414
680 52 Ambjörby
Tel 0563/802 32

Båtskärsnäs
Lilly Johansson
Box 203
950 54 Båtskärsnäs

Deje-Forshaga
Monica Ranung
Bokliden 20
667 00 Forshaga
Tel. 054/705 34

Finspång
Anna-Lisa Göransson
Grytgölsvägen 24
612 00 Finspång

Gotland
Gunilla Manneke
S:t Klemensgatan 3
621 00 Visby

Göteborgsdistriktet
Zaida Hagman
Regnvädersgatan 4
417 32 Göteborg
Tel. 031/54 19 94

Västra Göteborg
Ingela Goksör
Violgatan 7
421 68 Göteborg
Tel. 031/29 68 90

Östra Göteborg
Erni Friholt
Hornsgatan 7
415 02 Göteborg
Tel. 031/21 24 86

Mölndal
Astrid Gustafsson
Knarrhögsgatan 8A
431 30 Mölndal
Tel. 031/27 18 17

SKV:s lokal i Göteborg i Victoria-skolan är öppen:
onsdagar 10–13
torsdagar 17–19
Adr. Linnég. 21
Tel. 031/14 40 28

Huskvarna
Ingrid Nilsson
Munkgatan 5
561 00 Huskvarna
Tel. 036/13 74 55

Karlshamn
Sonia Karlsson
Pl 1049
290 72 Asarum
Tel. 0454/291 60

Karlstad
Siv Dahlgren
Mellqvistvägen 1
663 00 Skoghall
Tel. 054/239 15

Katrineholm
Inger Andersson
Djulögatan 35–37 C
641 30 Katrineholm

Linköping
Else-Marie Hedberg
Rydsvägen 382 B
582 30 Linköping

Ljungby
Elsmari Edström
Olofsgatan 26 B
341 00 Ljungby

Luleå
Agnes Wennberg
Krongårdsringen 30
951 00 Luleå
Tel. 0920/195 34

Lund
Astrida Svensson
SKV-Lund
Box 1208
221 05 Lund
Tel. 046/14 94 04

Malmberget
Siv Lundberg
Grevgatan 13
971 00 Malmberget
Tel. 0970/218 26

Motala
Agneta Engren
Sundlingsväg 17
590 30 Borensberg

Piteå-Munksund
Siri Aldrin
Strandvägen 5
941 00 Piteå
Tel. 0911/372 76

Sala
Ann Genell
Rosenbergsgatan 20
733 00 Sala
Tel. 0224/137 76

Skellefteå
Christina Nyström
Bölevägen 54
931 42 Skellefteå
Tel. 0910/758 09

Skövde
Karin Sandelin
Mariestadsvägen 75
541 00 Skövde

Stockholmsdistriktet
Britta Ring
Råggatan 8
116 59 Stockholm
Tel. 08/43 16 36

Stockholms södra förorter
Lilly Guilotte
Paternostervägen 36
121 49 Johanneshov
Tel. 08/59 88 92

Stockholms innerstad och norra förorter
Eva Ekelöf
Valhallavägen 14
114 22 Stockholm
Tel. 08/15 33 08

Bromma
Ida Höglund
Grundläggarvägen 9 B
161 46 Bromma
Tel. 08/26 02 06

Spånga
Kerstin Juneberg
Cervins väg 19C
163 58 Spånga
Tel. 08/760 11 72

Södertälje
Maud Sedemark
Floraborgsvägen 12
151 51 Södertälje

Uppsala
Erda Åkerlund
Linnégatan 11 C
753 32 Uppsala
Tel. 018/10 48 72

Örebro
Katarina Sandström
Sturegatan 10
702 14 Örebro

PRESS-STOPP!

I förra numret av Vi mänskor publicerade vi ett kapitel – Våldet, städernas gissel – ur Inga-Lisa Sangregorios "Hur stadsplanering och bostadspolitik påverkat de amerikanska kvinnornas situation".

Nu meddelar Inga-Lisa följande:

"När min rapport var färdig och skulle publiceras fick byggforskningsrådet sitt utgivningsanslag kraftigt reducerat. Då rök förstås i första hand sådant som inte ansågs direkt matnyttigt (kvinnor och sånt krafs). I stället föreslog man att jag skulle presentera materialet i några tidskrifter, vilket jag också gjort. Dessutom skulle kopior av hela rapporten, som är på ca 150 sidor, finnas tillgänglig genom något som heter Byggdok.

Nu har jag emellertid upptäckt att Byggdoks tjänster är väldigt dyra: de tar två kronor per sida, plus expeditionsavgift. Det innebär att en otymplig kopia av mitt manus kostar över 300 kronor!

Det är ju orimligt dyrt. Samtidigt tycker jag att materialet är alldeles för intressant och viktigt för att bli liggande till ingen nytta. Tidskriftsartiklar åter är nog bra genom att man når fler läsare, men det finns ingen möjlighet att göra helheten rättvisa i några korta artiklar.

Därför kommer jag att ge ut boken i en offsetupplaga, i samarbete med Forum för kvinnliga forskare i Stockholm. Forum har länge tänkt starta en liten skriftserie och låter nu min rapport bli den första i serien. Pengarna satsar jag själv: jag tar helt enkelt en del av de pengar jag fått för att göra arbetet.

Den som är intresserad kan beställa rapporten genom att sätta in 40 kr på mitt postgiro 434 59 77-5. Jag räknar med att detta ungefär täcker självkostnader plus porto och emballage. Skriv "USA-rapporten" på talongen, och glöm inte namn och adress dit rapporten ska skickas!

Kulturtidskriften

PQR

ÅLAND

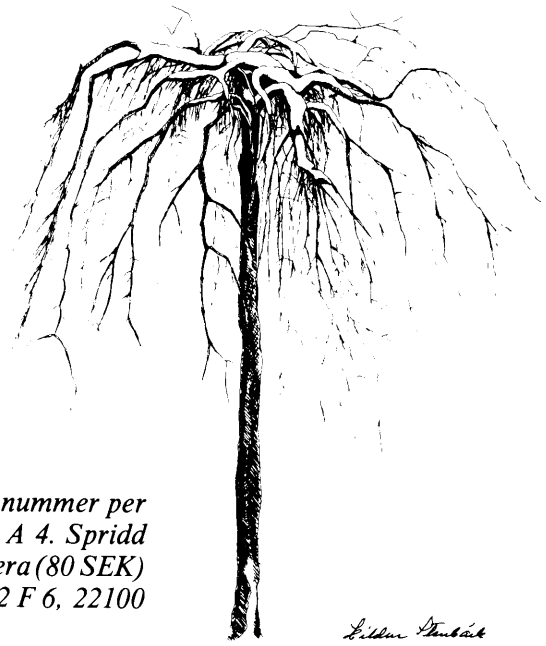

Utkommer med 4 ca 70 sidors nummer per år, och fr.o.m 1984 i storleken A 4. Spridd i hela Norden. Vill du prenumerera (80 SEK) skriv till T. Johans, Askudden 2 F 6, 22100 Mariehamn.

Erja Lempinen

PRENUMERERA PÅ vi mänskor

Att tidningar går dåligt är inget nytt i dessa tider. Nu måste vi hjälpas åt att förbättra Vi mänskors ekonomi.

Vi har höjt prenumerationsavgiften med en femma och infört en stödprenumeration för en hundring.

Vad **du** kan göra är att bli prenumerant. **Vi behöver dig!**

☐ Jag vill prenumerera pa Vi mänskor.

Pris: 80 kr. Stödprenumeration: 100 kr.

(Skicka inga pengar nu. Vi skickar inbetalningskort)

Namn: .....

Adress: .....

Postadress: .....

Porto

Vi mänskor

Solidaritetsrörelsens hus

Barnängsg 23
116 41 Stockholm